ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

на

БЪЛГАРСКОТО

КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО.

урежда се

отъ

Дѣловодительтъ на Дружеството

В. Д. СТОЯНОВА.

(Излазя сѣки мѣсецъ.)

> *Умъ царува,*
> *Умъ робува.*
>
> (Бъл. нар. пословица.)

ГОДИНА I.

КНИЖКА ПЪРВА.

БРАИЛА.
Печатница Триъгълникъ.
1870.

СЪДЪРЖАНИЕ.

инв № 10,609.

Страница.
I. Отъ старна на „Бълг. Книж. Дружество"— къмъ читателитѣ. . . . . 3.
II. Нѣколко думи за изучване и обработване на българский сегашенъ езикъ и за народната ни книжнина въобште. . . . . 12.
III. Животописание . . . . 17.
IV. Нови паметници за историята на Българетѣ и на тѣхнитѣ съсѣди отъ М. Дринова. . . . . . 36.
V. За отхраната . . . . 61.
VI. Стихотворение —Дунавска пѣсня отъ Р. Жинзифова. 103.
VII. Народни български пѣсни, съобштени отъ Р. Жинзифова и М. Васильова. . . . . 104.
VIII. Критический отдѣлъ . . . . 107.
IX. Писмо къмъ Настоятелството на „Бълг. Книж. Дружество" отъ Мария Константинова. . . . . . 198.
X. Имената на спом. членове на „Бълг. Кн. Дружество" и внесенитѣ имъ до сега пожертвования . . . I.
XI. Диямандн Христофоровичъ † . . . . . VII.

Притурка.

XII. Разбойници — отъ Шиллера. Преведе Н. Бончевъ.

ОТЪ СТАРНА НА „БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО."

Къмъ читателитѣ.

Великиятъ урокъ на историята вече се оцѣнява прилично въ наший просвѣтенъ вѣкъ. Тойзи урокъ ни показва, че, безъ наука, народитѣ не могътъ *) направи нито крачка напредь въ развиванието и усъвършенствованието си, не могътъ се сдоби съ добра, честита бъднина. Задатъкътъ на народитѣ, които се лишаватъ отъ учението-науката, не може да е други освѣнъ: да бъдътъ, тие народи, на́й-долни слуги на просвѣтенитѣ народи,— да имъ робуватъ. Непросвѣтенитѣ человѣци са̂ покорни роби и на самата природа, което е також де коренно противъ волята на Премъдрий нашъ Създатель, който е надарилъ человѣка съ умственни и душевни сили, да ги развива, да ги усъвършенствува, за да живѣе честито отъ сѣка старна, като става за винъги и побѣдитель на природата, дѣто живѣе. Ще каже, че само ония народи са̂ удостоени съ благословението и благодатта на Провидѣнието, които са̂ истинни любители и вѣрни приятели на учението.

Тая неуборима, вѣчна истина четеме почти на сѣка страница въ историята, и на двѣ мѣста особенно въ нашата българска история срѣштаме да ни се казва велегласно, че само тогава е било на́й-добрѣ на българский народъ, когато учението се е разпространявало помежду насъ и е хваштало здрави корени въ насъ — по времето на българскитѣ на́й-славни царье Бориса, Симеона Великий и Ивана Асѣна Вторий.

Тъй също и сега, отъ 20—30 годинъ насамъ, пакъ настаха̂ вече и за насъ по̀-честити дни, —отъ като сирѣчь

---

*) Като оште липсватъ на печатницата буквитѣ: ѫ ѭ отъ по̀-едрий видъ, за да не се забавваме по̀-вече, принуждаваме се да замѣнимъ ѫ-то съ ъ насждѣ въ срѣдата на думитѣ (:рѫка=ръка, гѫба=гъба, могѫтъ=могътъ) и съ а̂ на край думитѣ (:пишѫ=пиша̂, могѫ=мога̂); а ѭ=съ я насждѣ (:пиѭ=пия, вѣѭ=вѣя и пр.)
Разбира се, тая мѣрка земаме само за сега, сирѣчь дору пристигнѫтъ на печатницата липсаштитѣ букви.

почен хме *сами* да изпъждаме невѣжеството изпомежду си и да търсимъ учението, по горештото желание на мѫдрото ни правителстао.

Отъ историята познаваме доволно добрѣ истината, за която е думата ни тука. Нъ тази истина става намъ оште пò-очевидна, пò-ухватна, кѫто се поозърнимъ наоколо си да видимъ и сами — непосредственно —, кои народи благоденствуватъ днесъ и нравственно и материялно, кои народи сâ благополучни отъ сѣка старна, тъй да кажемъ. И што виждаме? — че само оние народи блаженствуватъ, които сâ се просвѣтили съ науката и които залягатъ да си извършватъ сичкитѣ работи съ нейната помоштъ. А напротивъ, оние народи живѣятъ нáй-злочесто, които сâ останъли безъ учение, които сâ далечъ отъ истинното просвѣтение.

Тие, послѣднитѣ, за да могътъ да се вредътъ помежду честититѣ народи, трѣба прочее да се утръсятъ осъ невѣжеството си и да гледатъ да пригърнътъ истинното просвѣтение. Къмъ тая най-свѣтла цѣль могътъ да тръгнътъ благополучно и, нáй-сетнѣ, да я постигнътъ напълно тогава само, когато тѣ и отеческитѣ имъ правителства започнътъ и слѣдватъ тоя нáй-святъ подвигъ съ пълно съгласие и взаимность, разбира се — и съобразно съ духътъ на времето и на обштитѣ нужди на отечеството и народътъ.

Кѫто и нáй-просвѣтенитѣ народи — и правителствата имъ — признали сâ тоя пѫть за нáй-добъръ и по него се държатъ къмъ великото си благополучие, къмъ обштата най-възвишенна цѣль на человѣчеството: колко пò-вече ние, които сме толкова назадь останъли отъ къмъ просвѣтението, колко пò-вече, казваме, трѣба ние да гледаме да тръгнеме синца по тоя пѫть, и да го слѣдваме съ сичко усердие, съ сичко внимание и надлежна строгость, за да можемъ съ толкосъ пò-голѣма сигурность и благополучие да стѫпимъ и твърдо да се удържимъ въ редътъ на просвѣтенитѣ народи. —

Ето, при това, зашто можемъ да кажемъ съ голѣмо благодарение, че днесъ въобште правителствата и народитѣ насѫдѣ виждаме да съединяватъ своитѣ особенни усилия, да полагатъ голѣми взаимни старания за всеобшто, пò-успѣшно разпространение на науката въ държавитѣ си.

Това всеобшто залягване на европейскитѣ и други народи къмъ науката. особенно въ нашето столѣтие — отрази се благодатно и на българскиятъ народъ. Благотворнитѣ зари на науката имàхâ своето дѣйствие и на насъ — Българетѣ, които, ако и полека, но толкова пò-вѣрно тръгваме вече въ пѫтятъ на истинната цивилизация и напредъкъ: умножаваме вѣстницитѣ си; нареждаме и подобряваме училиштата си, и нови отваряме; читалишта си отваряме, женски дружества съставяме; книгитѣ си, особенно разни учебници, размножаваме и управяме до една степень вече доста утѣшителна, и пр. и пр. — нѣшта, които гръмогласно свидѣтелствуватъ за свѣстеното вече състоение на народътъ ни. Това, отъ една старна, и и отъ друга — справедливото и честито рѣшение на черковний ни въпросъ сâ едни отъ нáй-утѣшителнитѣ явления въ сегашното възраждание на българский народъ, и тия явления даватъ ни едно нáй-положително рѫкоемство да имаме пълна надѣжда и увѣрение, че ште можемъ да стигнемъ до една такава своя еманципация народна и гражданственна, въ каквато иска да ни види и самиятъ ни Господарь заедно съ другитѣ народи въ пространната си държава.

На тая наша народна свѣсь има да благодариме задѣто, слѣдъ много опитвания да си направимъ едно учреждение всенародно, на което единственната цѣль да бѫде — *разпространение на просвѣтението между народа ни*, днесъ вече сѫштествува таково учреждение, подъ име:

„БЪЛГАРСКО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО.”

Кѫто цѣлта на това Дружество е да съдѣйствува и *тò* — споредъ силитѣ си — за разпространение на просвѣштението между народътъ ни съ единъ начинъ пò-правиленъ, пò-систематиченъ и пò-точенъ, както сâ стрували за себе-си и струватъ просвѣтенитѣ сички народи, разбира се, че „Бъл. Кн. Дружество” трѣба да стане и да бѫде *срѣдоточие на българскитѣ интелигентни сили*, чрезъ които сáмо може да върви тò нáй-успѣшно къмъ свѣтлата си цѣль. Съ тая истина проникнъти сâ несамо сичкитѣ ни образованни еднородци, нъ въобште и сички други съзнателни и благоразумни Българе, — за това и не трѣба ни рѣчь. Изисква се само — *отъ синца ни* — колко пò-скоро, да потвърдимъ и *дѣломъ* истината, за която е тука думата ни. Чрезъ своята обшта братска взаимность и еднодушие, чрезъ своето благоразумие и истинна добра воля, къто положимъ сичкитѣ си пристойни усилия за успѣхътъ на Дружеството — както до сега — тъй и за напредь толкова пò-вече, навѣрно можемъ да очакваме, штото не подиръ много време да се преобърне тò въ *дѣйствителна* **Българска Академия наукъ** и да стане единъ отъ нáй-великолѣпнитѣ всенародни *храмове на българската наука*,— споредъ както е предназначено и въ самий му уставъ.

Сичкитѣ еднородци насъдѣ крайно сâ одушевлени и пълни съсъ тая надѣжба, и, като вѣрни и благодарни български синове на свой народъ и тáтковина, желаятъ и, по възможности, зелѣгътъ — *и словомъ и дѣломъ* — за добрий успѣхъ на това тъй многожелаемо всенародно учреждение.

„Българското Книж. Дружество" има си программа, по коя-то ште да се ръководи неуклонно къмъ свѣтлата си цѣль.

Главното, въ което се състои тая программа, е—

Обработванието и усъвършенствованието:

а. **на българский езикъ** *и народната наша словесность въобште*; *и*

б. **на българската история.**

Това е прочее главний задатъкъ на Дружеството, което, покрай него, ште прави, въ своитѣ органи, разисквания опште:

1. Върху благонравната отхрана и развивание на младежътъ и отъ двата пола—въ народниятъ духъ;

2. Върху подобрението и напредванието на българскитѣ училишта — мѫжски и женски, съотвѣтственно съ духътъ на времето и нуждитѣ на народа;

3. Върху списанията, кои сѫ пò-добри и пò-сгодни за да се увеждатъ за учебници въ българскитѣ училишта, и какви именно да се съчиняватъ или превождатъ на български—за сичкитѣ класове на народътъ въобште и за женскиятъ полъ особенно;

4. Върху длъжноститѣ на човѣка къмъ себе-си, къмъ нáй-ближнитѣ, къмъ обштеството, къмъ народътъ, къмъ отечеството, къмъ държавата, и пр.;

5. Върху образованието на българското народно духовенство и въобште върху неговитѣ отлични заслуги, направени за честь, слава и величие на православната наша българска черкова и народность;

6. Върху изучванието на народниятъ битъ на Българетѣ и въобште на сичкитѣ съсѣдни народи;

7. Върху изучванието на българското отечество;

8. Върху славни и прочути лица, особенно отъ просвѣтенниятъ міръ, които, чрезъ високото си образование и велики познания, сѫ направили вѣчно незабравени заслуги на народътъ и отечеството си, и въобште на человѣчеството;

9. Върху явниятъ и дружественниятъ животъ и дѣла на просвѣтенитѣ народи;

10. Върху сичкитѣ науки, искуства и духожества.

Освѣнъ това. Дружеството ште гледа, по възможности. да разпространява познания и върху средствата и способитѣ за вештествено обогатявание и напредъкъ на народътъ.

Това, покрай главний задатъкъ на Дружеството, не е друго освѣнъ подробно изложение на сичко онова, което ште съдържаватъ органитѣ на дружеството — „Периодическото Списание" и „Сборникътъ."

Съ надлежно внимание и строгость, Дружеството ште усъществява программата си въ реченнитѣ си органи, разбира се, постепенно — до колкото му позволяватъ както нравственнитѣ тъй и вештественнитѣ средства, *къто, въ съштото време, ште гледа да бъде сѣки предмѣтъ работенъ отъ лица съвършенно вѣшти—отъ специялисти.*—

„Пер. Списание" намѣри се за добрѣ да излазя на отдѣлни книжки—сѣки мѣсецъ по една книжка, състояшта нáй-малко отъ 6 коли, на ликъ—както е настояштата книжка—почти както бѣхâ *„Българскыти Книжици"*,— съ тая разница само че печатътъ е пò-честъ и,—освѣнъ това, ште се прибавя постепенно на сѣка книжка по една и пò-вече коли—споредъ възможноста, безъ да се възкачва стойноста на книжкитѣ.

Книгата за напредь ште гледаме да бъде хубава,— не както е сегашната тука — май долничка, за която ште имаме случай да кажеме на особно мѣсто една-двѣ думи както и за пò-главнитѣ до сега съштествуяшти недостатъци на печатницата и въобште за причинитѣ на закъснявание издаванието на „Пер. Списание."

Както книгата тъй и печатътъ за напредь ште бъде оште пò-добъръ—и по форма и по чистота—, заштото съвсѣмъ е нова печатницата, дѣто се печата „Пер. Списание".

Спомоштествованието се предплашта за цѣла година,—никакъ другояче.

Годишната стойность на „Пер. Списание" опредѣля се *20 франки за насъдѣ.* Само на оние господа, които станътъ спомоштестествователи на „Пер. Списание" нáй-малко отъ 4 тѣла — *за подарявание*, ште имъ се отстъпва сѣко тѣло за 15 франки, но съ задължение, штото сѣки подаритель, при абонирванието си, да явява на Дружеството точно и ясно, *дѣ, кому и колко тѣла подарява.*

Освѣнъ тая отстъпка, Дружеството — споредъ уставътъ си — изпрашта-ште даромъ по едно тѣло отъ „Пер. Списание" и до сѣко учебно заведение въ чужбина, дѣто има ученици-Българе, тъй също и на сѣки заслужливъ български студентъ особно.

Прочее, Дружеството се ласкае, че ште може да бъде честито за да задоволи прилично почтенната публика съ изданието на „Пер. Списание,“ колкото се отнася за стойноста и вънкашната му нареда и ликъ. А колкото за вътрешната му цѣна, разбира се, то̀ на публиката остава да съди ако обича, оште отъ сега или же и по̀-отъ послѣ, кьто излязътъ оште единъ—два броя, за да може тогава да произнесе по̀-праведно съждение върху самото съдържание на „Пер. Списание.“

„Пер. Списание,“ по съдържанието си, ште състои отъ три отдѣлеиния: *литературно, научно и критическо.*

Литературното отдѣление ште обема беллетристически произведения (въ стихове и въ проза) както оригинални тъй и преведени отъ чужди езици:

Научното отдѣление ште обема статии по различнитѣ клонове на науката:

Критическото отдѣление штѐ обема библиографически извѣстия, рецензии и критически разбори за сѣкакви нови произведения въ българската книжнина, а такожде и за нѣкои иностранни произведения, които се допиратъ, въ какъвъ и да е изгледъ, до българский народъ и отечество.

Освѣнъ „Периодическото Списание,“ Дружеството, ако му позволятъ материялнитѣ средства, презъ тази година, ште издаде и два *„Сборника“*, които штътъ бѫдътъ напълнени по̀вечето съ нови паметници за българската история и съ материяли за изучванието на българский езикъ.

За съдържанието на тие *„Сборници,“* за голѣмината имъ, както и за времето на тѣхното напечетвание, Дружеството ште даде на публиката подробни извѣстия чрезъ особенно обявление.

Подирь сичко, што се изложи до тука, нѣка ни бъде позволено да кажемъ нинѣ нѣколко братски думи, особенно и къмъ образованнитѣ еднородци.

Сичкитѣ благоразимни и чистосърдечни наши народни людье знаятъ яко добрѣ, кому на̂й-първо и преимуштественно има да благодариме за възражданието на българский нашъ народъ. При сичко, че науката, особенно въ нашето столѣтие, както вече рекохме, разпрѣсна̂ насъдѣ по Европа своитѣ

R

животворни зари, ала тие зари сѐ не можеха̂ да подѣйствуватъ тъй благодатно на българский народенъ гений, штото да го пробудятъ отъ дълбоката му и отколешна дремота, да го съживятъ въ пространното наше отечество за новъ, прѣсенъ, по̀-сладъкъ и по̀-честитъ животъ, ако да не бѣше честито отечеството на Българетѣ да му се родятъ такива достойни синове, които, съ великитѣ си и тежки трудове, съ непрестаннитѣ си залѣгвания и безбройни жъртви, сполучили са̂ да възкрѣсътъ многозападна̂лий свой български народъ, който, отъ велика благодарность къмъ тѣхъ и признателность, произнася и вѣчно произнася-ште имената имъ съ праведна гордость, и съ дълбока почеть и увежение—изъ родъ въ родъ.

Сички тие велезаслужни, безсмъртни мъжие — и вѣрнитѣ имъ приемници — са̂ прочее голѣмитѣ оние виновници на сегашното наше всенародно събуждание, на които ште имаме да благодаримъ и за благополучната бѫднина, която ште да послѣдува отъ сегашното ни тъй честито възраждание — *съ помошта на истинната цивилизация.*

Отъ реченнитѣ наши родолюбци, блаженнопочившитѣ имали са̂, както иматъ и живитѣ отъ тѣхъ, такава пламенна любовь и усердие къмъ драгиятъ си народъ и отечество, и такива неуморими трудове са̂ полагали непрестанно и полагатъ за обштото народно благо, чрезъ каквито само можеше да се започене и извършва великото дѣло на всеобштото ни сегашно народно възраждание. Това е тъй велико дѣло, штото на самата история остава да го оцѣни съ време както трѣба.

Съ такивато само благородни и възвишенни качества и способности, обдарени нашитѣ споменъти мъжие отъ Промисълъ Божий, могоха̂ да издирятъ и сполучатъ най добриятъ пѫть за свештенниятъ свой подвигъ. Преди всичко, тѣ, отъ какъ са̂ се потрудили да се запознаятъ, по възможости, съсъ положението на народътъ, съ неговитѣ нужди и потрѣбности, положили са̂, слѣдъ това, всѣко мѫдро усилие насъдѣ по отечеството си и вънъ отъ него, да намѣрятъ сички оние наши еднородци — и болери и сиромаси, въ сърцата на които се е било увардило доволно искрици за любовь и усердие къмъ народътъ и обштото отечество. Това кьто са̂ сполучили до една, колко и малка, степѣнь — по причина на великитѣ и тежки спѫнки, произходяшти отъ невѣжество—, съединили са̀ сичкитѣ въ единъ духъ, управили имъ са̀ погледитѣ къмъ бѫдѫщето по една и сѫща посока, — и на̀й-сетнѣ, чрезъ една братска взаимность, и еднитѣ и другитѣ заловили са̀ преди 30—40 даже и преди повече годинъ да дѣйствуватъ, — кой съ перо, кой съ пара, за всенародното възкръсвание, за всеобштото удоброчестение на свой мили народъ и отечество.

Ето мѣсто, дѣто може да се посочи на образованний сички міръ съ утвърждение на̀й-голѣмо, че българскиятъ народъ самъ самниничъкъ, можемъ да кажеме, е започнълъ да се пробужда отъ литаргическиятъ си сънь, да се упѫтьва самъ къмъ просвѣтението; чрезъ свое собственно залягвание, да се домагава къмъ по̀-благополученъ животъ съ помошта на науката и просвѣтението, — средства на̀й законни и на̀й мѫдри. Съ една дума, Българетѣ впуштатъ се вече къмъ обштий человѣчески напредокъ — съобразно съ вѣкътъ, и вече поематъ тоя пѫть съ такава ревность и любовь, штото може вече смѣло да се каже, че това не е като нѣшто ефимерно у насъ, а чисто събитие, съвършенъ фактъ какъвто нарѣдко срѣштаме въ животътъ на другитѣ народи, при самото начало на възражданието имъ.

„Бъл. Кн. Дружество,“ основаваштицъ се на тая неуборима истина и уважаваштицъ я напълно, смѣта за излишно да споменува съ особенни думи, че българскитѣ учени и ученолюбци ште испълнятъ на драго сърце пакъ една отъ своитѣ на̀й-първи свети длъжности, што иматъ къмъ народътъ и отечеството си, и къмъ человѣчеството въобште, както ште се потрудватъ, кой какъ може, да спомагатъ также и на реченното Дружество — за добриятъ му вървежъ и напредокъ къмъ свѣтлата му цѣль. Сѫштото Дружество има прочее самата на̀й-голѣма надѣжда и увѣрение, че сичкитѣ наши интелигентни людие, заедно съ другитѣ ни еднородци, незабавно ште притекѫтъ по́вече, да спомагатъ и нему — за умножаванието несамо на умственниятъ но и на материялниятъ му капиталъ, както отъ една старна ште му праштатъ умственнитѣ си разни (:оригинални и преведени) произведения и — отъ друга — ште да настояватъ съсъ сѫшто усердие и любезность при своитѣ приятели и познайници отъ другитѣ съсловия, за да зематъ материялно участие и тий въ Дружеството съ штедритѣ си десници.

„Бъл. Кн. Дружество,“ посрѣшнъто така и спомогнъто отъ оние наши еднородци особенно, които умѣятъ на̀й-добрѣ да

оцѣняватъ значението му и сетнинитѣ за народътъ отъ това учреждение, — посрѣшнъто и спомогнъто, казваме, отъ самитѣ народни рѫководители, то̀ не ште се забави да дойде въ положение, штото да може да почне прилични награждения да дава на своитѣ доброволни сътрудници или дописни членове за тѣхнитѣ умственни трудове, — споредъ както е предвидѣно и въ самиятъ му уставъ.

Както става дума за награждение, предварително можемъ да забѣлѣжимъ тукъ, че Дружеството, отъ както бѫде въ състояние да си покрива напълно разноскитѣ цѣлогодишни чрезъ доходътъ отъ капилитѣ си — споредъ уставътъ, една часть отъ остатокътъ на приходътъ си ште употрѣбява тогасъ за награждения, които, разбира се, ште бѫдѫтъ различни — споредъ материялитѣ, които ште получва Дружеството за обнародвание въ своитѣ органи. За сичко това да-ште се, въ свое време, надлежно извѣстие на почтенната публика отъ старна на Дружеството.

И така, колкото за тия разни награждения, „Бъл. Кн. Дружество“ иска да вѣрва, че ште бѫде честито да почне и това да извършва толкова по̀-скоро и толкова по̀-прилично, колкото по̀-много и по̀-живо съчувствие и отзивъ намѣри то̀ въ сърцата както на сичката българска интелигенция така и на сучкитѣ ни други еднородци и доброжелатели на българский народенъ успѣхъ и напредъкъ.

Прочее, както у просвѣтенитѣ народи е нѣшто почти твърдѣ обикновенно станъло — *разпространението на разнитѣ списания помежду сичкитѣ класове на народътъ*, дано почнѫтъ вече да намѣрватъ и у насъ-Българетѣ — такова разпространение разнитѣ наши списания, дано „Пер. Списание“ както и послѣдуяштитѣ други съчинения на Дружеството се видятъ приети насѣдѣ отъ народътъ и на̀й-паче отъ сички български учебни заведения, както отъ училишта, читалишта, отъ други разни Дружества и пр.

Сичко това, както вече казахме, зависи, разбира се, отъ добрата воля и желаемото съдѣйствие преимуштественно на интелигентнитѣ ни еднородци, които — както вѣрни почитатели и послѣдователи на първитѣ български народни просвѣтители, безъ съмнѣние, готови са̀ да полагатъ своитѣ сърдечни усилия, двойно и тройно повече, за сѣко обштеполезно народно предприятие — *при настанълата вече по̀-честита епоха за българскиятъ народъ и отечество.*

НѢКОЛКО ДУМИ

ЗА

Изучвание и обработвание на българский сегашенъ езикъ и за народната ни книжнина въобште.

Отъ старна на „Бъл. Кн. Дружество,“ г-нъ М. Дриновъ, председателятъ на дѣйств. членове на сѫщото Дружество, приготвилъ е още отъ зимасъ статия **„За новобългарското азбуке** *съ нѣколко встѫпителни думи за книжовний ни езикъ*“. На тая статия, която трѣбаше още сега въ първий брой на „Пер.Списание“ да се обнародва, остава обнародванието й за въ послѣдуящитѣ бройове, защото и до сега не сâ дошле още, за съжаление, сичкитѣ потрѣбни букви на тукашната печатница, дѣто печатаме, — липсватъ й още доволно букви и отъ гражданскитѣ; а отъ черковнитѣ, (безъ които гореспоменѫтата статия не може се обнародва цѣла, защото се увеждатъ примѣри въ нея и отъ старобългарский езикъ,) нѣма още никакви да й сâ дошле до тосъ часъ.

За това, почтенната наша публика и особенно сички оние наши еднородци отъ Ломъ, София, Пловдивъ, Кукушъ и пр., които имахâ благоволение отъ зимасъ насамъ да поговорятъ чрезъ българскитѣ въ Цариградъ издаваеми вѣстници *за българский езикъ* и *правописание*, и отъ които нѣкои косвенно а нѣкои направо възовахâ „Бъл. Кн. Дружество,“ за да изложи и тò своето мнѣние върху тия питания, и възлагатъ нему особенни старания за благополучното и овремешно рѣшение на тия питания, умоляватъ се да бѫдѫтъ снисходителни и да извинятъ, дѣто не можемъ на тосъ часъ, до колкото е нужно, да имъ дадемъ удовлетворителенъ отговоръ — споредъ горнитѣ причини, и дѣто сме принудени за сега да кажемъ само нѣколко думи изобщо върху реченнитѣ питания. Въ послѣдуящитѣ бройове, разбира се, ще пишемъ пò-напространно за тоя предмѣтъ, защото веке е настало време да се говори и добрѣ разисква за тия много важни за успѣхътъ на народната ни книжнина въпроси.

И така, нѣка се задоволимъ на тосъ часъ съ слѣдуящтето отъ споменѫтата г-нъ Дринова статия:

„Една отъ нáй-главнитѣ грижи на „Бъл. Кн. Дружество“ ще да е — изучванието на българский езикъ, — нáй-първата ни национална опора. Тази грижа възлага на Дружеството колкото важноста на този предмѣтъ и богатий наученъ интересъ, който се съдържа въ него, толкова и желание, — чрезъ тѣзи си трудове да спомогне за изработвание единъ общтъ книжовенъ езикъ, учвърстенъ на основитѣ на народната ни рѣчь. Нѣма съмнѣние, че отъ изработванието единъ книжовенъ — писменъ езикъ за сичкитѣ български области много зависи учвърстяванието на нашата народность и добрий успѣхъ на нашето национално развитие. Догдѣ разнитѣ български области оставатъ лишени отъ единъ общтъ органъ, съ който еднакво да въплатятъ своята висша духовна дѣятелность, еднакво да се мѣняватъ съсъ своитѣ идеи, до тогава българската книжнина ще остава разкъсана, успѣхътъ й ще да е слабъ; до тогава и българский свѣтъ слабо ще съзнава своето национално единство, своята духовна сила и могѫщество.

За изработвание единъ книжовенъ езикъ, Дружеството нѣма да взема нѣкакви искуственни мѣрки, нѣма да кове нови думи, нови граматически форми, нито пъкъ да съчинява нови начини за изражения и т. п. То само ще откопава, тъй да кажемъ, и събира богатствата на българский народенъ езикъ, — било въ лексически, било въ синтаксически изгледъ, и ще ги изважда на видѣло, за да може всѣки да се ползува съ тѣхъ. Съ други думи да кажемъ, „Бъл. Кн. Дружество“ ще се старае да издава, колкото е възможно пò-вече български *народни пѣсни, приказници, пословици, гатанки* и пр., разумно събрани и вѣрно записани по всичкитѣ български области. Заедно съ това тò ще издава и паметници за историята на българский езикъ. Освѣнъ това, Дружеството ще отваре въ своитѣ издания широко мѣсто за научни издирвания въ областа на българский езикъ, които щѫтъ имѫтъ за предмѣтъ уловванието на общтитѣ закони, по които се рѫководи гений на езикътъ ни, както при съставянието на думитѣ, така и при построението на рѣчта ни.

Това сà средствата и способитѣ, които, споредъ както е увѣрено Дружеството, штътъ да очистътъ широкъ пъть за изработваньето нужний ни писменъ езикъ, който да бъде основанъ на народната ни рѣчь и да бъде проникнътъ и оживенъ съ нейний духъ.

За съставеньето единъ обштъ писменъ езикъ иска се:

1, да се приеме еднакво правописание, съгласно съ духътъ и съ свойствата на езикътъ ни; и 2, да се приемътъ еднакви думи, еднакъвъ строй на рѣчта ни.

Послѣдньото, т. е. приемванието еднакви думи, еднакъвъ строй на рѣчта не ни представлява голѣми мѫчнотии, и тò може да стане самò отъ себе, когато много или малко извадимъ на видѣло лексическото и синтаксическото богатство на езикътъ си. Нѣма съмнѣнье, че и у насъ штътъ се явътъ писатели, които, при широкитѣ си и богати мисли, при голѣмитѣ си творчески способности, штътъ бъдътъ обдарени оште и съ тънкъ вкусъ. Къто иматъ въ ръцѣ си готово това богатство, тѣ штътъ отберътъ изъ него отъ хубавѣ пò-хубавъ материалъ за въплатение на своитѣ идеи; штътъ да създадътъ примѣри за хубость, за подражание,—съ което самò по себе штътъ се въдворятъ еднакви, обшти форми за единъ обштъ писменъ езикъ.

Не тъй лесно, и не самò отъ себе може да стане 1-вото исканье, т. е. приемваньето на едно обшто правописание. За това нѣшто се иска сговорътъ понѣ на пò-първитѣ ни писатели, а този сговоръ не може да стане безъ голѣми или малки препирни, за които ште трѣбва много или малко време. Къто си наумимъ, че у насъ твърдѣ малко е позната науката за езикътъ — езиковѣдението, съ помошта на която пò-лесно можѣше да стане този сговоръ, то можемъ да предвидиме, че у насъ тѣзи препирни твърдѣ лесно могътъ да се обърнътъ въ безполезни прекословия и да се провлекътъ на твърдѣ дълго време,— каквото бѣше се случило и трая помежду Сърбето почти пò-много отъ половинъ вѣкъ, и се свърши у тѣхъ едвамъ преди дестина години. *)—

Съ мисъль — да предотвърне тази безполезна за въпросътъ случайность, „Бъл. Кн. Дружество” намира за добро да положи надлежни старания за доброто очистение на полето за тѣзи препирни и да посочи пътятъ, по който, както мисли, нáй-върно и нáй-лесно може да се дойде до нужний сговоръ за приемваньето едно обшто правописание.”—

Отъ извѣстнитѣ вече гореспоменъти причини къто сме принудени отъ тука да прекъсаме на татъкъ продължението на г-нъ—Дриновата статия, ште повторимъ да кажемъ, както пò-горѣ забѣлѣзохме, че въ послѣдуяштитѣ бройове на „Пер. Списание” ште имаме случей да говоримъ за тоя съшти предмѣтъ пò-надълго, къто въ съштото време ште се опитаме да изложимъ и основанията на правописанието, което държи Дружеството.—

Тукъ трѣба да забѣлѣжимъ на своитѣ дописни членове и на сичкитѣ си други доброволни сътрудници, че Дружеството, ако и да е желателно да бъдътъ сичкитѣ статии въ органитѣ му напечатани по неговото правописание, за сега обаче ште приема и помѣстя статии, написани и по друго правописание,— стига само да бъде за това извѣстено овреме отъ съчинителитѣ на статиитѣ. Но за статии, на които материялътъ е преимуштественно отъ полето на народната ни книжнина, необходимо е, мислиме, да кажемъ тука нѣколко думи за тѣхъ на почтеннитѣ читатели и особенно на сички оние наши еднородци, които работятъ въ полето и на българската народна книжнина.

Народната книжнина (Die Volksliteratur, la littérature du peuple) на сѣки единъ народъ, както е извѣстно, състои се отъ пѣсни разни, приказки, пословици, гатанки и пр., които сà чисто, неискуственно творение на самий народъ, и вкупѣ тѣ сà нáй-върний образъ, тъй да речемъ, на душата на народътъ въ всичкитѣ ѝ разновидни проявляние при разни обстоятелства въ животътъ. Въ тоя величественъ образъ представя се намъ нáй-върно и нáй-точно несамо истинний гений на народътъ—въ нáй-широкъ смисълъ на думата, нъ тъй също и облеклото на тоя гений—сирѣчь езикътъ на народътъ — въ сичкитѣ му подробности, тънкости и въобште въ цѣлото му развитие.

Прочее, ако искаме върно да изучиме отъ книга, тъй да кажемъ, душата и сърцето на единъ народъ въ сичкитѣ имъ разновидни подробности, както и оновà нáй-висше нравственно оръдие—говорътъ—езикътъ на народътъ, чрезъ което него-

---

*) Подобна борба имахѫ помежду си и ческитѣ учени и хърватскитѣ, която борба у първитѣ бѣше стигнала до нáй-високий си степень около г. 1842 и която се свърши у сѫщитѣ вече преди 20 год. а у вторитѣ пò-отпослѣ.

вата душа и сърце съобштава намъ сѣки пъть штото мисли, желае, штото иска, осъшта и чувствува, трѣбува на тоя народъ сичкитѣ части на народната му книжнина (литература) да имаме тъй вѣрно събрани и тъй точно написани, както се тѣ съхраняватъ въ него — както са̂ уварденп въ самий народъ; — съ други думи да кажемъ — трѣба несамо сѣка една фраза и дума, нъ и сѣки звукъ въ думитѣ да е уловенъ, събранъ и записанъ съ оная строга вѣрность и точность, както го изрича и произнася народътъ.

Само съ тоя начинъ ако започнемъ да събираме насъдѣ по пространната си та́тковина — и съберемъ — народнитѣ си пѣсни и въобште сичкитѣ си душевни чисто народни произведения, навѣрно ште можемъ да познаеме силата, богатството и могъштеството на свой български народенъ гений, ште можемъ съ време да си съставимъ граматика и рѣчникъ за свой езикъ, както трѣба, и за въ бъдъштето да си наредимъ и управимъ писменний езикъ на основи на́й-здрави. Инакъ, не можемъ направи ништо порядочно въ това отношение, колко и да се мислиме отъ друга старна и да се попохвальваме даже, че познаваме старобългарский си езикъ, съ който само роботата не става!

Много е заблудително мнѣнието на оня отъ насъ, който мисли или даже и вѣрва, че единственното или понѣ главното средство и искуство, за да упознаеме богатството на езикътъ си и за да си изработимъ подирь това единъ общтъ писменъ езикъ, състои се въ това, да знаемъ дѣ да пишемъ **ѣ**, дѣ **ы**, дѣ **ъ**, и пр. — споредъ старобългарското правописание, — опште и да имаме едно по̂-широчко познание на едно-двѣ мѣстни поднарѣчия отъ сегашний говоримъ български езикъ.

Намъ ни е мъчно, но трѣба да изповѣдаме, че — за голѣмо съжелѣние — малцина има отъ нашитѣ до сегашни учени-филолози, които да са̂ се запознали доста добрѣ съ великитѣ и громадни резултати на езиковѣдѣнието, што е направило въ своето безкрайно поле презъ нашето столѣтие, и особенно отъ 20—30 годинъ насамъ, та влазя вече въ редътъ на истиннитѣ науки и залѣга да дойде като тѣхъ до едно пълно съвършенство.

(слѣдва)

ЖИВОТОПИСАНИЕ.

ЗНАЧЕНИЕТО НА ЖИВОТОПИСИТѢ.

I.

Когато гледаме безъ особенно внимание и вникване, както обикновенно правиме, на онова, што съштествува и се върши на около ни, намъ се показва сичко това обикновенно, произволно и случайно, показва ни се, че ништо не зависи отъ особенни нѣкои причини, и не подлежи подъ извѣстни закони, отъ които се строго управлява. Но штомъ начене̂мъ внимателно да се взираме, ний тозъ часъ забѣлѣзваме въ съштествата една правилность, забѣлѣзваме, че сѣко явление си има своята причина, по която необходимо е произлѣзло и станъло таквосъ а не инакво, и че, въ своето развитие, то̀ подлежи на извѣстни закони и условия, които неможе да престъпи, безъ да не пострадае. Тази истина особенно се потвърдява въ живѣението на народитѣ: въ тѣхното напредвание и въздигание, и въ тѣхното ослабвание, падание, и умирание на́й послѣ. При повърхното гледание на живѣението и умиранието на народитѣ, ний не забѣлѣзваме никаква правилность, не забѣлѣзваме причинитѣ, които са̂ имали таквизъ или други сѣтнини. Намъ ни се струва, че както траението и въздиганието, тъй и паданието и умиранието на кой да е народъ става случайно; струва ни се, че то не е необходимо слѣдствие на тѣзъ или други причини. Но внимателното разглеждание на живѣението на народитѣ, внимателното прочитание историята и вникване въ причинитѣ на издиганието на единъ народъ, на неговото трайно живѣение, на неговото падание и умирание, убѣдило е напълно и най-очевидно убѣждава хората, че сичко това си е имало причинитѣ, имало си е условията, отъ пазението или непазението на които са̂ произлѣзли добри или зли сѣтнини за народитѣ. А кѫто е тъй, то знанието на законитѣ и условията, при запазванието на които е възможно трайното жавѣение и напредвание на единъ народъ, а при незапазването — неизбѣжно е умиранието му, това знание е отъ голѣма важность за сѣки единъ народъ, защото дава тò възможность на народитѣ да си усигорятъ едно разумно и трайно съществование. По ради това, преди да наченемъ да доказваме важното значение на животописитѣ въобще, преди да нáченемъ да излагаме и сáми нѣкои животописи, ний намираме за добрѣ, да опредѣлимъ, по възможности, онѣзи условия, на които запазванието е необходимо за трайното и честито живѣение на кой да е народъ. —

II.

Народитѣ иматъ своето живѣение, и тò извършва се при извѣстни условия, които, ако не се пазятъ отъ единъ народъ, този народъ непремѣнно трѣба да умре. Такивато условия обаче за старо време не сâ били еднакви съ условията на новото време: старото време си е имало своитѣ условия, и нашето си има своитѣ, при сичко, че сегашнато време запазва още и нѣкои отъ старовременнитѣ условия.

Человѣцитѣ, сички отъ единъ коренъ и еднакво произхождение, разпрѣснъли сâ се по лицето на земята и, подъ влиянието на климатътъ и на другитѣ мѣстни условия, на които не сâ могли да не се подчинятъ, образували сâ разни общества и народи. Тя масса на человѣчеството, която се е заселила и размножила въ топлитѣ плодородни старни и по край моретата, станъла е бърза, пъргава, предадена на мореплавание, съ жива, развита, хварковата фантазия, както сâ били Финикиянетѣ, Картагенянетѣ, и както виждаме днесъ да сâ народитѣ Италиянский, Гръцкий и пр. Други, които сâ се заселили въ пò-умѣренни и не тъй плодоносни предѣли, станъли сâ не тъй пъргави, не съ такъва буйна фантазия, но за то пò-постоянни въ трудътъ, че е трѣбало съ трудъ да накаратъ скъпата природа да имъ удовлетворява нуждитѣ; пò-съсредоточени, пò-съ положителенъ и изобрѣтателенъ умъ, защото тамъ, дѣто не е можълъ да земе върхъ физический трудъ, трѣбало е да направи това умътъ. И наистина, съ умътъ се постигвало това, както свидѣтелствоватъ днесъ Нѣмцитѣ, и най-паче Англичанетѣ. Трети, заселени въ студенитѣ старни, станъли хора крѣпки по тѣлото, но не до толкова способни бърже да се развиватъ умственно: принудени да се борятъ съ безплодието на земята си и съсъ студътъ, тѣзи хора имали сâ малко време да развиватъ умственната си старна, но, ако и полека, за то пъкъ твърдо стъпватъ тѣ напредъ, както виждаме примѣръ въ сѣвернитѣ народи. Съ една рѣчь, разликата на климатътъ и на другитѣ мѣстни свойства е направила отъ человѣчеството разни народи. Сѣки единъ отъ тѣзи народи е станълъ съ особенни нрави и обичеи, има си свой особенъ езикъ, особенни характерни черти, своя особенна история, най-послѣ и — свой задатъкъ.

Но, за да е можълъ единъ народъ да живѣе съсъ сичкитѣ свои особенности, необходимо е било нему най-първо едно условие: той трѣбало е да има *сила*, сирѣчь оная физическа сила, която е самата душа за упазвание на единъ примитивенъ народъ. Историята ни учи, че едно отъ отличителнитѣ свойства на старий деспотизмъ е било това, щото покоренитѣ народи сâ се избивали твърдѣ често отъ побѣдителитѣ, ако неможѣли да се слѣятъ съ тѣхъ, т. е. ако не сâ напускали своитѣ нрави, обичеи, свой езикъ, своята вѣра, и да приематъ вѣрата, езикътъ, обичеитѣ на побѣдителитѣ. Александъръ Македонски, този великъ и, може да се рече, най-деликатниятъ завоеватель въ отношение къмъ обичеитѣ, вѣрата и въобще къмъ особеноститѣ на другитѣ народи, които покоряваше, сé се опитвà да се ползува отъ силата, за да слѣе народитѣ въ държавата си, въ което сливание полагаше той трайноста на голѣмата, инакъ млада своя държава. Тъй, сливанието на Европейцитѣ съ Азиятцитѣ считаше той за нѣщто възможно и се мъчеше да го направи, когато на 330 г. преди Христа, слѣдъ като побѣди Дария и завладѣ персийското царство, облѣче своитѣ си Македонци съ персийски дрехи, а Персийцитѣ — съ македонски; наложи на Персийцитѣ много отъ македонскитѣ обичеи, като въ същото време прие и много отъ обичеитѣ на Перситѣ. Въобще онѣзи народи сâ си запазвали съществованието и сичкитѣ особенности, които сâ имали достаточната за това сила. Също и днесъ, силата внушава почитание къмъ онзи народъ, който я има, и прави правата му и особеноститѣ му неприкосновенни.

Ала не е била само *силата* единственното необходимо условие за трайното живѣение на единъ народъ. Още едно условие е било тъй също важно, както силата. Това условие е било *вѣрата*. Тамъ, дѣто не е могла да земе върхъ силата, употрѣблявала се е вѣрата. Историята и тукъ ни дава много свидѣтелства на това, че и вѣрата била такова също важно условие за трайното живѣение на единъ народъ, както и силата. Римленетѣ, кѫто успѣха̂ да завладѣятъ сичкий извѣстенъ тогава свѣтъ, за по̀-лесно управление, поискаха̂ да уништожатъ народноститѣ, които имъ бѣха̂ подъ рѫка, т. е. да ги слѣятъ въ едно, и отъ сичкитѣ да направятъ единъ народъ, както бѣше и империя една. Срѣдствата за това бѣха̂ *силата*, разумѣва се, и вѣрата. Тамъ, дѣто неможеше да помогне едната, употрѣбляваше се другата. Римъ искаше да иматъ сичкитѣ му народности една вѣра, тъй кѫто по тогавашното време мислеше за твърдѣ справедливо, че кѫто е вѣрата една, то и народноститѣ ште могѫтъ да станѫтъ едно, и за то даде на езичеството такъвъ широкъ размѣръ, щтото обемаше сичкитѣ вѣри на сичкитѣ подданни народи, които, въ такъвъ случай, бѣха̂ станѫли по религия съединени. Имаше само единъ народъ, който нерачеше никакъ да си смѣси вѣрата съ римското езичество. Този народъ бѣше Еврейскиятъ, който за таквосъ едно упорство, много си теглеше отъ своитѣ господари: Римскитѣ императори употрѣбляваха̂ сила противъ упорството на Евреитѣ.[1] При сичко това, обаче, Евреитѣ иматъ да благодарятъ единственно на вѣрата си, за дѣто съштествуватъ и до днесъ.

Християнството не тури рѫка нито на гражданскитѣ учреждения, нито на народноститѣ, заштото има то̀ всеобштъ характеръ: то̀ съединява сичкитѣ человѣци и ги прави братя, отъ каквато ште и да са̂ тѣ народность. Но человѣцитѣ на́й-святото, най-високото нѣшто стараятъ се обикновенно да го обръштатъ въ своя полза, съобразно съ своитѣ понятия. Когато Християнството се усвоя отъ сичкитѣ почти народи, които съставляваха̂ римската империя, правителитѣ зеха̂ тъзи нова и толкосъ висока религия за средство да разширяватъ своята

власть и да обединяватъ народитѣ. Самитѣ народи отъ послѣ зеха̂ да считатъ за своя отличителна национална черта не произхождението, не езикътъ, нравитѣ и обичеитѣ си, ами най-много вѣрата, и да гледатъ на сичкитѣ други народности отъ съштата вѣра, като на своя народность. Тъй, въ времето на Кръстоносцитѣ, ний виждаме не народи, ами само християни. Отличителната черта на народноститѣ въ това време се поглъшташе отъ вѣрата, или, инакъ да речемъ,—сѣка народность считаше другитѣ народности да са̂ отъ нейното порекло, защтото вѣрата бѣше една. Та и у насъ не доскоро ли Българинътъ съединяваше народноста си съ вѣрата и наричаше съ името *Българинъ* сѣкиго (православни) Християнина, ако ште би той билъ Влахъ или Гръкъ? Това сливание—на народноста съ вѣрата—има̀ два противоположни резултата. То̀ даде на едни поводъ да се стараятъ чрезъ вѣрата да уништожатъ народноста, а въ съштото време даде възможность на други да си запазятъ народноста. Гърцитѣ, когато бѣха̂ упоени отъ своята *мегали идея* и иштяха̂ да ни прелѣятъ въ Гърци, земаха̂ вѣрата за едно отъ най-сигурнитѣ средства за достигвание на цѣлта си. Отъ друга старна, па никой другъ, освенъ ний—Българетѣ, не е тъй добрѣ позналъ на опитъ, че враговетѣ ни за да умалятъ и обезсилятъ народноста ни, мѫчили са̂ се да ни раздѣлятъ най-първо по вѣра, и че, за нашето народно единство на́й-много има да благодариме на нашето твърдо, непоколебимо стоение въ баштината си вѣра.—

И тъй, ний виждаме, отъ историята, че *силата* и *вѣрата* са̂ били двѣ главни условия, необходими за да живѣе единъ кой да е народъ. Безъ първата и втората, въ старо време, народитѣ, почти сички, умирали са̂. Но съштата история ни показва оште на едно условие, което, наистина, отъ първо било не до тамъ важно, което обаче малко по малко е придобивало по̀-вече и по̀-вече важность, дору въ настояштий просвѣтенъ вѣкъ се припознава за едно отъ най-главнитѣ, най-необходимитѣ за животътъ на единъ народъ условие. Това условие е *многото или малко умственно и нравственно развитие и усъвършенствование на единъ народъ*, т. е. науката и просвѣштението.

Историята свидѣтелствува, че онѣзи народности, които са̂ имали што-годѣ умственно развитие, тѣ мѫчно са̂ се изгубвали;—даже тогава, когато силата ги е накарвала да се покорятъ на друга народность,— и тогава тѣзи покорени народности, като сâ имали на своя старна многото или малко превъсходство въ умственно отношение, не само не сâ се поглъштали отъ побѣдителитѣ, ами и твърдѣ често сами сâ земали върхъ надъ побѣдителитѣ си, дору сâ ги и поглъштали на времени. Примѣръ на това виждаме въ Гърцитѣ, които, кꙋто бѣхâ покорени отъ Римъ, не се изгубихâ, не се слѣхâ съ Римлянетѣ: но, отъ кꙋто имъ дадохâ много отъ свóятъ духъ, отъ кꙋто имъ дадохâ даже езикътъ си, литературата си,— заштото сѣки образованъ Римлянинъ трѣбаше да знае и гръцки, трѣбаше да е познатъ и съсъ сичкитѣ гръцки литературни произведения,— оште имъ и станъхâ господари, както бѣше особенно въ врехето на Теодосия Велики и Иустинияна.

---

[1] Тъй, Императоръ Калигула напълни сичкитѣ еврейски храмове съсъ своитѣ собственни статуи, на които Евреитѣ трѣбаше да се клапятъ и молятъ, както правяхѫ и сичкитѣ други. Адриянъ, когото историята знае за единъ отъ милоститѣ и добритѣ императори, съсипа сичкитѣ еврейски храмове и запрети на Еврейтѣ да се молятъ Богу по вѣрата, си; а Титъ, на когото съ добротата, честноста и любовта къмъ науката се хвали историята, не само развали еврейскиятъ Іерусалимъ, ами оште разора и самото му мѣсто. И това го направи съ тая именно цѣль, че Евреитѣ, лишени отъ главний си святи храмъ, по̀-лесно ште могѫтъ да бѫдѫтъ принудени да се откажѫтъ отъ вѣрата си и да приемѫтъ общтата вѣра на Империята.

Ордитѣ на страшний Атила имахâ въ ръцѣ си силата и тъй се ползувахâ съ нея, штото народитѣ, които имахâ злочестината да испитатъ тази сила на себе си, нарекохâ страшниятъ имъ тоя предводитель *бичъ Божий*. Но въ нѣколко години отъ тѣзи страшни орди, които нѣмахâ нито най-малкото развитие, което, разумѣва се, проявлява се най-първо въ любовта къмъ трудътъ и къмъ една извѣстна старна (въ осѣдлоста),— тѣзи орди, казваме, въ нѣколко години се изгубихâ отъ лицето на земята: тѣ се слѣхâ и погълнахâ отъ побѣжденнитѣ народи, които народи, въ сравнение съ реченнитѣ орди, бѣхâ пò-развити, пò, тъй да се рече, цивилизовани. Ако е истина това, че основата на нашето политическо битие е положила татарската орда, която е носела името „Българе,“ то нѣма съмнѣние, че тази орда се е погълнъла отъ насъ, Словѣнетѣ, изродила се и тя въ Словѣне, кꙋто е оставила само името си, но за то усвоила е езикътъ, нравитѣ, обичеитѣ и въобште сичко онова, што е било словѣнско. За да не ходиме на далечъ за пò-вече примѣри въ доказателство на това, че душевното развитие е едно отъ най-главнитѣ условия, за да може единъ народъ да живѣе, че това условие и преди се е признавало за главно, макаръ и не отъ сички, ний да земемъ за примѣръ насъ, Българетѣ, и съсѣдитѣ си, Гърцитѣ. При сичко, че тѣ имахâ вѣрата за средство да ни прелѣятъ въ Гърци, сé пакъ не бѣхâ до тамъ късогледи, штото да не виждатъ, че народъ, който има што-годѣ развитие, или доста обработенъ езикъ; който има малко-много литература, история и проч,— такъвъ народъ не се поглъшта лесно, освѣнъ ако се уништожътъ и изгладятъ изъ паметта му сички тѣзи нѣшта,—и за това сâ били отъ старна на гръцкитѣ владици горенията на нашитѣ исторически паметници; за това сâ били гоненията на езикътъ ни отъ черквитѣ и училиштата; за това сâ били прислѣдованията съсъ всевъзможни клевети и лъжи на нашитѣ ученички хора. Сички тѣзи напъвания на Гърцитѣ сâ били само и само да ни направятъ съвършенно диви, да уништожътъ въ насъ сѣко народно чувство и съзнание, за да могътъ послѣ да си играятъ съ насъ, както си штътъ. Успѣхътъ, който направихâ тѣ въ това отношение, като че бѣше имъ далъ надѣжда за пълното достигване на предположенната цѣль; но въ послѣдньо време, за тѣхно голѣмо огорчение, осуетихâ се,—съвършенно се осуетихâ златитѣ имъ надѣжди. . .

Ште рече, че освѣнъ помѣнътитѣ пò-горѣ двѣ условия—*силата и вѣрата*, умственното развитие е друго—третьо условие, необходимо за съштествованието на кой да е народъ. Ако това послѣдньо условие, преди не е могло винъги да има пълната си важность и значение, сега, споредъ бързитѣ успѣхи, които човѣческиятъ умъ прави въ науката, можеме нáй-добрѣ да видимъ и оцѣнимъ голѣмата важность и необходимость на това послѣдньо условие за трайното живѣение на народитѣ. И наистина, какво виждаме да прави днесъ човѣческий умъ съсъ своитѣ успѣхи въ науката и просвѣштението? Той уништожава особенноститѣ на народитѣ или, ако не ги съвсѣмъ уништожава, баримъ ги пò-вече и пò-вече изравнява, прави ги еднакви. Не е трудно обаче, да се види, че това уеднакване, това изравняване става пò-вече въ полза на онѣзи народи, които сâ въ челото на вървежътъ въ напредванието, а сѣкогажъ въ уштербъ на ония, които сâ останъли назадъ. Въ цѣлъ просвѣтенъ свѣтъ дрехитѣ, нравитѣ, развлѣчéнията сè пò-вече и пò-вече ставатъ еднакви. Такива съшти дрехи, каквито се носятъ въ Парижъ, носятъ се и въ Лондонъ, вече и въ Цариградъ, въ Америка, та и въ нашето отечество. Не играятъ ли (не танцуватъ ли) и тука тъй също, както танцуватъ и въ Парижъ, или и по цѣлъ просвѣтенъ свѣтъ? Това го правятъ вече и у насъ, въ България, макаръ че отдаватъ първенството на народнитѣ игри. Та и въ разговоритѣ, въ навицитѣ не се ли забѣлѣзва, ако не на сѣкѫдѣ сѫщата еднаквость, то баримъ стремление къмъ тази еднаквость? При това, и въ умственното поле виждаме сѫщото сближение, сѫщото изравнение. Великитѣ мѫжье на цѣлъ просвѣтенъ свѣтъ, сѣки въ своята си старна, сѣки въ своята си стая, трудятъ се надъ рѣшаванието на нѣкой всемiренъ въпросъ. Но тѣзи трудове принасятъ полза не на онѣзи старни, не онѣзи народи само, на които принадлежѫтъ великитѣ работници, а и на цѣлото человѣчество. Великиятъ работникъ, въ работеньето си нѣма егоистически цѣли: той гледа на себе си като на членъ отъ цѣлото человѣчество, и работи не за своята нация само, а за сичкитѣ. Въ научната область изчезватъ националнитѣ особенности, а сѫществува и царува само човѣческото достоинство. Заради това, което е открилъ и изнамѣрилъ Англичанинътъ, съ това се ползува и Френецътъ и Нѣмецътъ, ползуваме се и ние; тъй сѫщо па и Англичанинътъ се ползува съ изобрѣтенiето на другитѣ.

Вижда се самó по себе, че науката е такъва сила, която кара сѣки едного да преклаля глава предъ нея, а слѣд., да преклаля глава и предъ оногова, въ рѫцѣтѣ на когото се намира тая всемогѫща сила — науката. Сичко доказва, че тамъ, дѣто е прониквала и дѣто прониква тя, тамъ особеноститѣ на единъ народъ устѫпватъ мѣстото си на онѣзи особенности, нрави, обичеи и проч, съ които се е явила и съ които се явява сѫщата. Нѣма съмнѣние, че споредъ днешниятъ бързъ вървèжъ, што прави человѣческиятъ умъ, науката скоро ще проникни на сѣкѫдѣ по нашата зема, и нейната благотворна свѣтлина ще се разлѣе и на нáй-дивитѣ народи. Но тъй, споредъ както казахме пò-горѣ, дѣто се появи науката, тамъ уеднаквява особеноститѣ на мѣстниятъ нашъ характеръ, на мѣстнитѣ нрави, обичеи и проч. съ особеноститѣ на цивилизуящтиятъ народъ, то нѣма съмнѣние, че твърдѣ е възможно и твърдѣ е лесно дивитѣ народи до толкосъ да се подчинятъ подъ влиянието на цивилизаторитѣ, штото да се слѣятъ съ тѣзи послѣднитѣ и да се изгубятъ въ тѣхъ, заштото отъ тѣхъ ще приематъ развитие, езикъ, литература, искуства, и проч. и проч. Тъй тò и става. Просвѣтенитѣ Европейци, колкото народи сâ намирали диви, до толкова сâ ги подчинявали на влиянието си и сâ ги оцивилизирували, штото тѣзи послѣднитѣ,

слѣдъ нѣколко години, превръштали сâ се въ чисти Европейци, кѫто сâ изгубвали прежнитѣ си национални особенности, изгубвали народноста си. Въ Америка, Европейцитѣ цивилизуватъ и преливатъ туземцитѣ, които слѣдъ време съвсѣмъ ще изчезнѫтъ. Русия, — въ срѣдня Азия, Англия въ Индия и Нова Голландия, малко по малко цивилизирватъ дивитѣ народности, и ще бѫде твърдѣ естественно, ако, слѣдъ нѣколко години, или слѣдъ нѣкой други вѣкъ, тѣзи народности изчезнѫтъ и на мѣстото имъ се явятъ народи, въ сичко прилични на Русци, Англичане и проч. По видимому, тукъ дѣйствува нáй-много грубата материялна сила, заштото Европейцитѣ, за да подчинятъ нравственно дивитѣ народи, гледатъ нáй-първо да ги покорятъ физически, което, разбира се, достигва се само съсъ реченната сила. Това е тъй; но науката е уголѣмила десетократно материялната сила на Европейцитѣ: тя е дала възможность на шепа пѫтници или колонисти Европейци да се заштиштаватъ отъ хиляди диви човѣци. Предъ науката, и най-голѣмата материялна сила не може да стои на срѣшта. Голѣмата днесъ Русия, макаръ и да има 70 милиона народъ, но, ако не се ползуваше отъ плодòветѣ на науката, ако самá не бѣше се постарала и не се старае да я усвоява, отколѣ штѣше да се разруши. При това, ако Европейцитѣ, кѫдѣто идѣхâ и покоряхâ, ако не се стараяхâ да укоренятъ тамъ своята цивилизация, госпóдството и влиянието имъ штѣше да бѫде никакво и скороходяште. Но тѣ, спомогнѫти отъ науката, скоро и лесно покоряватъ дивитѣ народи, а, кѫто ги покорятъ, не ги оставятъ въ дивотата имъ, ами имъ даватъ наредби, закони, цивилизация, и съ това, малко по малко, преливатъ ги въ Европейци. Кѫто е тъй, кѫто науката и просвѣштението, дѣто и да се явятъ, изравняватъ народноститѣ, стремятъ се да ги слѣятъ, да имъ изгладятъ особеноститѣ: то отъ тукъ не може ли се направи заключение, че науката или въобште цивилизацията е разрушитель на народноститѣ? Наистина, тя е разрушитель или, пò-добрѣ да речемъ, тя е врагъ, — но само на онѣзи народности, които не сâ я усвоили, а при това никакъ не се и стараятъ да я усвоятъ. Разбира се, че ако ний, при сичкиятъ напредъкъ, който виждаме да правятъ днесъ другитѣ народи въ развитието и усъвършенствованието си, останемъ съсъ сгърнъти ръцѣ, безъ да се стараеме да се предадемъ на науката и да я пригърнемъ тъй, штото да можемъ да вървимъ на редъ съ просвѣтенитѣ народи, запазваштицѣ и народната си индивидуалность, разбира се, казваме, че, въ такъвъ случей, за насъ, като за народъ особенъ, науката ште бъде единъ отъ най-безпоштаднитѣ врагове: заштото, рано или късно, просвѣтенитѣ народи ште наложътъ на насъ цивилизацията, и ште я наложътъ тъй, каквато е тя у тѣхъ, безъ да ни питатъ, нѣма ли въ тая цивилизация нѣшто противно на нашътъ националенъ характеръ, на нашитѣ национални особенности. А въ такъвъ случей, ясно е като день, че ний ште бъдемъ напълно подчинени на тѣхното морално влияние, дору малко по малко изчезнемъ докрай — като народъ.

Пита се сега: къто науката е тъй космополитична, къто тя тъй много сближава, изравнява и слива народноститѣ, какво се изисква за единъ народъ, за да може той да запази особенноститѣ си, да запази *индивидуалното* си сѫществование? Преди, пазачътъ на народноститѣ бѣше грубата сила и вѣрата. Но сега грубата сила не може да не приклания глава предъ моралната; и истината, че съвѣста на хората трѣба да има пълна свобода, — истина, която се признава и приема днесъ отъ сичкитѣ просвѣтени хора, умалява и даже съвършенно унищожава значението, което преди е имала религията въ запазванието на националноститѣ. Какво прочее се изисква отъ единъ народъ, за да може въ днешниятъ просвѣтенъ вѣкъ да си запази народноста? На това питание прекрасенъ отговоръ дава г. Л. Рюдигеръ въ своята статя „Националность,“ отъ която и ний се ползуваме. Той казва, че, въ сегашниятъ просвѣтенъ вѣкъ, три сâ условията, безъ които, кой да е народъ, не може да живѣе като народъ. Тѣзи три условия, споредъ него, сâ: *1) Трѣба едно доста голѣмо количество лица, които да съставляватъ народътъ, и тие лица, да населяватъ, колкото е възможно, едно извѣстно пространство земя, т. е. да не сâ разпръснъти по много старни; 2) трѣба народътъ непремѣнно да има душевна независимость; и 3) да има особенно значение за цѣло человѣчество.*

Не ште много мисленье, за да се види голѣмата истина на това, што казва г. Рюдигеръ. Необходимо е, единъ народъ да бъде доста многочисленъ, заштото само тогава има възможность

да отблъсва вреднитѣ влияния на чужденцитѣ. При тая многочисленность, народътъ трѣба оште да е обединенъ на едно мѣсто, да е, тъй да речемъ, привързанъ при едно и сѫщо пространство земя, заштото само тогава може да съставя едно цѣло тѣло, само тогава може да има своето индивидуално живѣение. Ако е, обаче, той разпръснътъ по разни старни, тогава не може да има свое национално живѣение — съ сичкитѣ национални особенности; тогава той не може да бъде едно цѣло тѣло, а слѣд., не може и да има нъционална бъдушность. За примѣръ на това ни служътъ Евреитѣ. При сичко, че тѣ сâ доста многочисленни, но къто сâ разпръснъти насъдѣ по лицето на земята, никакъ не може се каза, че иматъ сѫщи народенъ битъ, и могътъ да чакътъ нѣкаквиси национална бъднина. Тѣ не съставляватъ едно отдѣлно тѣло, ами сâ, тъй да кажемъ, чуждохраненици (parasites), които се прилѣпятъ при други тѣла и живѣятъ съ тѣхниятъ животъ. Това сѫщото може да се каже и за Циганетѣ.

Първото условие, прочее, е необходимо. —

Второто необходимо условие е, че сѣки народъ трѣба да има своя идивидуална култура. Ако единъ народъ нѣма своя собственна литература, свой собственъ езикъ, своя история, свое собственно развитие, което да е по неговата природа, по характерътъ, и което да има коренътъ и началото си въ историята на сѫштий народъ: тогава тоя народъ непремѣнно ште бъде нравственно подчиненъ на онзи, отъ кагото заемствува образованность, литература и проч.; а къто е нравственно подчиненъ, разбира се, не ште да има и самостоятелно живѣение. „Нация, казва г. Рюдигеръ, която нѣма свой собственъ кръгъ на идеи и самостоятелно обработвание на тѣзи идеи, такъва нация непремѣнно ште бъде покорена на онзи народъ, отъ когото земне сичко това; поради туй невъзможно е да сѫществува нация безъ своя собственна литература, безъ свой собственъ душевенъ животъ.“ —

Тъй сѫщо е необходимо за трайното живѣение на единъ народъ и третьото условие, т. е. да има нѣкаквоси особенно значение за цѣлото человѣчество, заштото въ историята живѣе и може да живѣе само онзи народъ, който е направилъ нѣшто, значително за цѣлото человѣчество. По справедливото изражение на упоменътиятъ Рюдигера,

„сѣка нация може да си поддържва съществованието. само когато прави нѣштоси. което надминува, въ какво да е отношение, дѣятелноста на другитѣ народи, нѣшто такова, което да може да служи за примѣръ и вънъ отъ предѣлитѣ на националноста му.” И наистина, животътъ на единъ народъ само тогава бива пъленъ, когато този народъ е принесълъ своята лепта на общточеловѣческиятъ напредъкъ и развитие, или, да речемъ инакъ, когато си е изпълнилъ задатъкътъ. Китайцитѣ съществуватъ отъ много хиляди години, но Европейската история твърдѣ малко ги знае,— тъй също и съвременната цивилизация, заштото Китайцитѣ бѣхâ се затворили въ себе-си и не само, че се показвахâ равнодушни къмъ напредъкътъ на сичкото друго человѣчество, ами и не давахâ на Европееца възможность да се запознае съ тѣхното живѣение, съ тѣхнитѣ нрави, обичеи и цивилизация, и да заемствува онова отъ тѣхъ, което би било за заемствование. И сега, когато се случи Европейцитѣ да проникнътъ въ тая *небесна* империя (а това рано или късно ште бъде), ако не намѣрятъ ништо такова, което да бъде за примѣръ на подражание, което да може баримъ малко нѣшто да подѣйствува за общтий человѣчески успѣхъ: трудно ште бъде на Китайцитѣ да се удържътъ противъ европейското влияние. Ако ли, напротивъ, намѣрятъ въ тая нация (Китайската) нѣшто такова, което да послужи за общточеловѣческото развитие, тогава, нѣма съмнѣние, че Китайцитѣ ште заематъ мѣсто въ редътъ на другитѣ европейски народи.

За то пъкъ, каква разница между Китайцитѣ, за които историята сега за сега твърдѣ малко знае, и между старитѣ Гърци и Римляне, за които и историята проповѣдва и днешната цивилизация признава въ тѣхъ началото на своето пò-пълно развивание и усъвършенствование. Старитѣ Гърци усъвършенствувахâ искуството и художеството до една твърдѣ висока стъпень; и днесъ тѣхното искуство се зема за образецъ, за модель: то е служило и служи за основа на современното искуство. Римлянетѣ бѣхâ народъ съ политически духъ: днесъ сичкитѣ съштествуяшти господарства, особенно въ Европа, сâ основани по моделятъ на старото римско господарство. „Германия, казва г. Рюдигеръ, за своето политическо съштествование, въ началото на нинѣшното столѣтие, трѣба да благодари на своятъ великъ литературенъ периодъ, който имà влияние и на другитѣ народности. Италия цѣли три столѣтия запази съштествованието си само чрезъ своятъ художественний гений.”

И тъй, отечеството, самостоятелното умственно живѣение и нáй-послѣ особенното значение за цѣлото человѣчество— сâ въ днешниятъ вѣкъ необходимитѣ условия, при които е само възможно на единъ народъ да съштествува на редътъ съ другитѣ народи. Единъ само погледъ на онѣзи народи, които стоятъ днесъ въ челото на човѣчеството, достаточенъ е да ни увѣри въ това. Тѣзи народи за то, че тѣхното умственно развитие е вървѣло и върви самостоятелно, за то, че тѣ сâ имали и иматъ особенно значение и за цѣлото человѣчество,— живѣятъ и ште живѣятъ до тогава, до когато изпълняватъ тѣзи условия.—

III.

Пита се сега, какъ сâ могли тѣзи народи, што стоятъ днесъ въ челото на човѣчеството, да запазятъ и изпълнятъ упоменѣтитѣ условия? Нѣма никакво съмнѣние, че това е станѣло и́ за напредь ште става само при помошта на науката. И наистина, кой може да даде на единъ народъ възможность да има самостоятелно душевно живѣение, ако не науката? Само тогава единъ народъ може да има душевна (умственна) независимость, когато самъ се предаде на науката, самъ я усвои както трѣба. Тъй също безъ помошта на науката единъ народъ никога не би достигнълъ да има какво да е значение за цѣло человѣчество. Колко и голѣма сила физическа да притежава единъ народъ, ако той, съ науката и просвѣштението не направи нѣшто, отъ което да се ползуватъ другутѣ народи, могъштеството му ште изчезни рано или късно, а заедно и самъ той.

Науката е прочее оная сила, която дава възможность на народитѣ да иматъ трайно и честито живѣение, и безъ която народитѣ умиратъ 2); тя е въздухътъ, безъ който не може да живѣе ништо въ душевний нашъ свѣтъ. Да е могла, обаче, науката прилично да се усвои отъ единъ народъ, трѣбало е

---

2) Разбира се само по себе, че необходимо е народътъ да съставлява и едно цѣло тѣло— условие, което е преимушественно физическа необходимость.

непремѣнно, този народъ енергично и съзнателно да се е стремилъ къмъ усвояванието й. Но, като народъ, т. е. като такъва корпорация, която състои отъ много личности, не еднакви по характеръ, нито по способности, нѣма съмнѣние, че не е било възможно въ сичкитѣ тѣзи личности, да се е проявлявала въ еднаква степень народната енергия, — да са̂ имали сичкитѣ еднакво силно стремление къмъ усвояване на науката. Трѣбало е науката по̀-първо да се разбере и усвои отъ по̀-способни личности, които послѣ да се я разпространявали между народътъ, тъй щото постепенно да стане тя достояние негово. Сега, къто много отъ народитѣ доста са̂ успѣли въ науката, къто са̂ я усвоили, вѣрватъ и признаватъ, че причината на сегашното развитие и благополучие на единъ народъ били и за напредь ште бѫдътъ на̂й-много онѣзи малцина лица, които, благодарение на своитѣ способности, на своята енергия, на своитѣ неуморими трудове и постоянство, умѣяли са̂ да пристѫпватъ напредь и напредь въ областа на науката, да олицетворятъ народниятъ гений въ себе-си, въ своитѣ умственни трудове, и съ това да въздигнѫтъ не само своята народность, ами и да внесѫтъ частичка отъ този гений и въ обшточеловѣческото образование и развитие. Толкосъ по̀-вече трѣба да се вѣрва и да се признава, че значението на такивито лица е било оште по̀-голѣмо, когато народитѣ са̂ били въ развитието си много по̀-долни отъ колкото сега. А такива личности сѣкогажъ са̂ бивали, и сега ги има. *Питагоръ, Сократъ, Платонъ, Аристотель, Евклидъ, Архимедъ, Солунъ, Ликургъ, Цицеронъ, Сула, Лукулъ* и много други славни и до днесъ имена на знаменити личности въ философията, математиката, ораторството, искуството и въ законодателството на древниятъ міръ са̂ били отдѣлни личости, но въ тѣхъ се е олицетворявалъ народниятъ гений на Гърцитѣ и Римлянетѣ. Съсъ това, тие отдѣлни личности, направили са̂, споредъ времето, славни народитѣ си, и съдѣйствували са̂ за малкото или много тѣхно благополучие. Слѣдуюштитѣ времена иматъ, сравнително, по̀-много и по̀-знаменити отдѣлни личности, които са̂ принесли и на народитѣ си и на цѣлото человѣчество неоцѣнима полза. *Гуттенбергъ, Колумбъ, Лютеръ, Коперникъ, Галилей, Нютонъ, Гете, Кантъ, Шиллеръ, Шекспиръ, Гердеръ и проч. и проч.*, съ свойтѣ умственни трудове са̂ поставили онѣзи великолѣпни престоли, на които тъй блистае днесъ името на народитѣ имъ,спечелили са̂ великитѣ блага, съ които днесъ се наслаждава тъй много цѣлото человѣчество.

Словѣнскиятъ міръ, — и той е богатъ съ такива знаменити личности. *Кирилъ и Методий, Климентъ, Богумилъ, Симеонъ Великий, Гусъ, св. Савва Сърбский, Коперникъ, Несторъ, Ломоносовъ, Карамзинъ, Пушкинъ, Бѣлинский, Погодинъ, Срезневский, Гилфердингъ, Григоровичъ, Доситей Обрѣдовичъ, Софроний Врачанский, Добровский, Шафарикъ, Югманъ, Палацкий, Челаковжкий; Ст. В. Караджичъ, Гундуличъ, Кукулевичъ, Рачки, Даничичъ, Ягичъ; Гатала, Миклошицъ, Копитаръ, Коларъ, Рей, Кохановский, Лелевель, Крашевски, Мицкевичъ* и проч. и проч.. — сички тѣзи дѣятели на нравственното и умственно словѣнско поприште дали са̂ и даватъ възможность на словѣнскиятъ родъ, зетъ изобшто, да стои въ редътъ на другитѣ просвѣтени народи; освѣнъ това да има и той своята лепта въ обшточеловѣческото развитие и усъвършенствование.

Съсъ сичко това, што казваме тукъ за отдѣлнитѣ личности, които са̂ имали силно и благодѣтелно влияние на народитѣ си, а съ това и на цѣлото человѣчество, ний не искаме да утвърждаваме, че подобнитѣ личности са̂ нѣшто особенно, родени нарочно да бѫдѫтъ въ челото на народитѣ си и тѣхни ръководители въ развитието имъ, нарочно за това помазани, тъй да речемъ, отъ Бога личности. Но казваме, че въ тѣхъ, като въ лица съ по̀-честити способности, олицетворявалъ се е народниятъ гений въ извѣстно време, и тѣ умѣли са̂ да развиятъ този гений и да го представятъ въ възможното му пълно значение.

И тъй, слѣдъ сичко това, ний виждаме, че отдѣлни личности са̂ съдѣйствували на знаменититѣ днесъ народи — *да иматъ и самостоятелно умственно живѣение и развитие, и значение за цѣлото человѣчество*. За да можемъ отъ тази истина да извлечемъ надлежна полза за себеси, необходимо е сега да видимъ што е помогнѫло на тие отдѣлни личностп, да станѫтъ виновници за благополучието и славата на своитѣ народности, и да принесѫтъ една значителна полза на цѣлото челевѣчество. Не ште нито рѣчь, че само при помошта на науката е било възможно да направятъ това. Но пита се, какъ са̂ могли тѣ да усвоятъ науката до тамъ, штото отъ нея да извлекътъ таквизи благотворни плодове,съ които тъй добрѣ се ползува днесъ цѣло человѣчество? Ако вникнемъ въ животътъ на по̀-вечето отъ тѣзи дѣятели на всемiрниятъ прогресъ, ний ште видимъ, че человѣчеството, за голѣмитѣ имъ и благотворни открития и трудове, трѣба да благодари на́й-много *на твърдата воля. на чудната енергия, на благородниятъ характеръ, на непоколебимата увѣренность и неустрашимость, и на добриятъ умъ*, съ които тѣзи велики хора са̂ вървѣли къмъ цѣлта си. *Колумбъ* съ години гони идеята си, и неговата чудна енергия, както и постоянство надвиха̂ на́й-послѣ на многочисленнитѣ препятствия, които му турґаха̂ невѣжественнитѣ. *Галилей*, който откри голѣмата истина, че земята се върти, а не слънцето и звѣздитѣ, лѣжа въ тъмница за това, и го пуснъха̂ само тогава, когато бѣше принуденъ да се отрече отъ учението си и да даде клѣтва, че вече не ште изказва тази истина; но едвамъ стъпа̂ вънъ отъ тъмницата, той неможѣ да се удържи за да не каже: „сѐ пакъ се върти земята!" *Гусъ*, който е днесъ вѣнецътъ на чехската слава, предпочете, по примѣрътъ на нашътъ *Василь-Богумила*, живъ да го изгорятъ, отъ колкото да се откаже отъ онова, което вѣрваше за истина. Знаменитиятъ Англиецъ *Шекспиръ*, на когото превъсходнитѣ съчинения, макаръ да са̂ написани преди 300 и по̀-вече години, и сега се четътъ отъ сички съ възхиштение, и сега оште стоятъ въ редътъ на най-знаменититѣ поетически произведения, билъ, както свидѣтелствува биографията му, вратарь въ едно селско училиште. При това, забѣлѣжително е, че той систематически не се е училъ въ никоя школа, а сичката си наука спечелилъ е съ енергията си и твърдата си воля. *Ломоносовъ* (Русецъ), голъ, босъ, гладенъ, дошелъ е отъ далечнитѣ сѣверни диви и хладни страни въ Москва, съ една единичка цѣль— *да се учи.* И този босъ и упърпанъ отъ диви старни човѣкъ стана̂ слѣдъ време несамо знаменитъ списатель но и прочутъ дѣятель въ правителственна служба. *Томасъ Едвардъ* (Англиецъ) билъ е дикиджия, и само въ свободно време се е занимавалъ съ четение и изучване на естественнитѣ науки. Но това правилъ е той съ таково голѣмо внимание, штото открилъ новъ родъ гадинки, неизвѣстни

до тогава въ естественната история, и съ това много се прослави въ учениятъ мiръ.

Такива примѣри много има въ народниятъ животъ на сичкитѣ просвѣтени народи. Глазното, което ний виждаме въ подобни примѣри, е енергията, благородниятъ характеръ и твърдата воля, които са̂ правили хората да достигътъ намисленната цѣль. Науката дава много добри и полезни резултати, но работата е, че трѣба тя да се усвои, и то съзнателно, и разумно. Това обаче, не може да стане освѣнъ съ енергия, твърда воля, съ честенъ и благороденъ характеръ, при честни и благородни стремления, и на́й-сетнѣ при твърдо постоянство. Безъ тѣзи, нито Англия, нито Франция, нито другитѣ славни европейски народи штѣха̂ да са̂ днесъ на таквасъ висока степень въ развитието, усъвършенствованието, благоденствието, на която се намиратъ, нито па человѣчеството изобшто, штѣше да бъде така честито за да се наслаждава съ сичкитѣ добрини, съ които тъй штедро го обсипва науката на днешенъ день.

Кѣто е тъй, както казваме,—че народитѣ, што са̂ днесъ въ челото на человѣчеството, има за това да благодарятъ на своитѣ отлични мъжие; а тѣзи послѣднитѣ, само при своята енергия, твърда воля, честность и постоянство могли са̂ да извлекътъ отъ науката сичко, което е послужило за славата и благополучието на народитѣ имъ и на человѣчеството въобште: какъвъ плодотворенъ резултатъ можемъ, прочее, да извлечемъ отъ това? Ето какъвъ: Когато отдѣлни нѣкои личности, съ своитѣ превъзходни качества и способноти умственни и душевни са̂ имали и иматъ такова голѣмо и благодѣтелно влияние на своитѣ народи и на цѣлото человѣчество: очевидно е, че колкото по число са̂ по̀-вече подобни личности, толкова по̀-добрѣ ште да е за единъ народъ, толкова по̀-добрѣ ште е и за цѣло человѣчество. *Самуилъ Смайлсъ*, Английски списатель, въ своето списание *„Самодѣятелность"* казва относително за това: „Прогресътъ на единъ народъ се заключава въ сумата на трудолюбието, енергията и на честноста на отдѣлнитѣ лица, отъ които се състои този народъ; а паданието или развалата на единъ народъ е слѣдствие на мързелътъ, самолюбието и на другитѣ пороци на тѣзи отдѣлни личности."

И тъй главното за доброто на единъ народъ е—членоветѣ, отъ които се състои този народъ, да бѫдѫтъ колкото е възможно по̀-съ голѣми способности, по̀-съ голѣма енергия, трудолюбие и честность,—свойства, при които само е възможно да се усвои науката както и да се извлече отъ нея сичко, което може да облагочести народитѣ въ сѣко отношение.

За да бѫдѫтъ, обаче, по число такива членове по̀-вече, необходимо е, по̀-слабитѣ да иматъ примѣръ и насърчвание въ други по̀-силни. Ето дѣ си иматъ пълното значение за единъ народъ тъй нареченитѣ *велики* хора. Сѣки единъ отъ великитѣ и честни дѣятели не може да не има на около си по нѣколко по̀-слаби, които непремѣнно ште подлежѫтъ на неговото благотворно влияние. Па, ако предположимъ едно доста значително количество такива велики дѣятели, при това и въ нѣколко поколѣния, то не ште ни бѫде нито трудно да разберемъ успѣхътъ на другитѣ народи, нито пъкъ ште ни е чудно за този успѣхъ. Поменѫтиятъ Англичанинъ, Смайлсъ, кѫто говори съ едно душевно задоволение за доброто положение на Англия въ настоящтето време, казва за причинитѣ на това ревниво наистина положение: „Англия, достигна̂ до таквосъ високо положение съ умственниятъ и физическиятъ трудъ на много поколѣния. Трудолюбивитѣ и търпѣливи хора отъ сичкитѣ съсловия—земледѣлцитѣ, инжинеритѣ, механицитѣ, занаятчиитѣ, търговцитѣ, изобрѣтателитѣ на разни нѣшта, поетитѣ, мислителитѣ, политицитѣ,— сички са̂ работили дружно, едно поколѣние е продължавало трудоветѣ на друго, кѫто е съдѣйствувало за да се обработва общтиятъ характеръ на страната и да се укрѣпява благосъстоянието ѝ на твърди основи. Този редъ на достойни дѣйци, продължава Смайлсъ, тѣзи, тъй да речемъ, *войници* на цивилизацията, създадоха̂ оная нареда, която сѫштествува сега въ търговията, въ науката и въ искуствата. Кѫто се ползува отъ плодътъ на трудоветѣ на своитѣ прѣдци, съвременното поколѣние заедно съ това зема на себе си и обязанноста да предаде това наслѣдство на своитѣ приемници не само въ неповреденъ, но и въ много по̀-добъръ видъ."

Ето какви са̂ словата на Англичанинътъ. Тъй сѫщо може да говори и Френецътъ, и Нѣмецътъ, и сѣки единъ членъ на кой да е народъ, който е участвувалъ много—малко въ прогресътъ на човѣчеството. Отъ сичко това ний виждаме, че великитѣ народни дѣятели имали са̂ и иматъ голѣмо, благотворно влияние несамо на народитѣ си, ами и на цѣло человѣчество въобште. Та инакъ и не може да бѫде. Добриятъ примѣръ сѣкогажъ благотворно дѣйствува на укрѫжающтитѣ. Сѣки е забѣлѣзвалъ, безъ съмнѣние, че и най-простиятъ селенинъ, ако се отличава съ трудолюбие, честность и доброта, сѣкогажъ се ползува отъ уважението на своитѣ съселени; сѫштото се случава и съсъ сѣки добъръ и достоинъ човѣкъ отъ каквото и да е съсловие. Толковъ по̀-благотворно па бива влиянието на тѣзи неуморими труженици, които са̂ облагодѣтелствували цѣло человѣчество — единственно съ своитѣ неуморими трудове, съ своята честность и постоянство, при помошта на които са̂ прониквали въ тайнитѣ на науката. Но благотворното влияние на такивато велики дѣятели не се ограничава́ само съ настоящтето: то непремѣнно се продължава и на бѫдѫштитѣ поколѣния. При сичкото си съвършенство, при сичкиятъ успѣхъ, младитѣ поколѣния сѐ иматъ нужда отъ помошть, рѫководство и насърчвание. особенно оние членове отъ тѣхъ, които или по природа, или отъ въспитание, са̂ нерѣшителни, или па слаби по дарованията. Въ този случей, при живитѣ примѣри, които сѣкогажъ не могѫтъ да бѫдѫтъ оцѣнени по достойнството, нѣма съмнѣние. че голѣма полза ште принесѫтъ и животописитѣ на великитѣ народни дѣятели. Силнитѣ и способнитѣ людие ште почерпватъ отъ тѣзи животописи рѣшимость за да вървятъ напредъ съ по̀-голѣмо въодушевление къмъ всеобштото человѣческо повишение, а слабитѣ и не тъй способнитѣ ште почерпватъ голѣмо насърчвание, кѫто виждѫтъ отъ подобни животописи, че енергията, твърдата воля, постоянството и честноста са̂ надвивали на сичко: *правили са̂ неспособнитѣ способни, слабитѣ—силни и велики.* И тъй, при помошта на живитѣ примѣри, не по̀-малко и на животописитѣ на отлични мѫжие, младото поколѣние на единъ такъвъ честитъ народъ ште може да напредва благополучно, кѫто по̀-вече и по̀-вече усъвършенствува и себе-си и на другитѣ народи влияе да успѣватъ къмъ честито развитие и усъвършенствование.

Подѝръ сичко това ний можемъ да кажемъ, че просвѣтенитѣ днесъ народи, дѣто иматъ казанитѣ горѣ условия, т. е.

самостоятелно умственно развитие и особенно значение за цѣло человѣчество (другото условие — да бѫде единъ народъ доста многочисленъ и съвъкупно да населява едно извѣстно пространство, разбира се само отъ себе и за то ний тукъ не казваме за него ништо),трѣба преимуштественно да благодарятъ на своитѣ велики дѣятели, за които е думата ни тукъ.

(Слѣдва.)

НОВИ ПАМЕТНИЦИ

за историята на Българетѣ и на тѣхнитѣ съсѣди.

ПИСМО I.

Бързамъ да ви зарадвамъ съ извѣстие за намѣрваньето на нѣколко нови паметници за историята на Българетѣ и на тѣхнитѣ съсѣди, които паметници озаряватъ много тъмни до сега събития отъ минълий животъ на тѣзи народи, а въ Българската история отварятъ и нѣколко съвсѣмъ нови страници. Тѣзи, тъй да речемъ, драгоцѣнности се намѣриха̂ въ Неаполь, между рѫкописитѣ на *Музейската библиотика, Бранкачанската и Голѣмий Архивъ.*

Музейската библиотика (la bibliotheca del museo nationale) съдържа въ себе, освѣнъ 200,000 печатни книги, до 4000 рѫкописни томове, между които има нѣколко на гръцки езикъ, нѣколко на арабски, на турски, на испански, но по̀вечето са̂ на латински и италиенски.

Бранкачанската (la bibliotheca Brancacciana), която е основана въ минълий вѣкъ (1763 г.) отъ единъ кардиналъ Бранкачиа, има и тя, освѣнъ голѣмото си множество печатани книги, твърдѣ богата сбирка отъ рѫкописи, които са̂ около 1000 томове.— Но тѣзи, сами по себе богати, рѫкописни сбирки на музейската и бранкачанска библиотика не са̂ ништо при съкровиштата, които се съхраняватъ въ Голѣмвй Неаполитански Архивъ (il grande archivio), съ който не ште бѫде излишно да ви запозная по̀-отблизо.

Голѣмий Архивъ е основанъ преди 40 години. Изпърво е билъ помѣстенъ въ *Капуанский Шатò* (castel Capuano), но скоро това мѣсто му е станъло тѣсно и незгодно, и въ 1845 г. той е пренесенъ въ изпразденний сега мънастирь Свв. Северинъ и Соссио. Въ това голѣмо сградие се помѣстяватъ сега богатитѣ сбирки на Голѣмий Архивъ, съ които сбирки са̂ преиспълнени сичкитѣ стаи и зали на този знаменитъ нѣкога мънастирь.— Тукъ са̂ събрани сичкитѣ уцѣлѣли писма, актове и всѣкакви други документи, които са̂ излазѣли отъ канцеларията на неаполитанското правителство, или са̂ били писани отъ различни правители и чиновници. Тѣзи документи идътъ оште отъ 12-й вѣкъ и до наше време, т. е. до съединението на неаполитанското кралство съ другитѣ части на Италия въ едно политическо тѣло. Освѣнъ тѣзи документи, тукъ са̂ пренесени и всѣкакви други рѫкописи, които по̀-преди са̂ били разпрѣснъти по разни страни въ южна Италия, или пъкъ са̂ се съхранявали по мънастиритѣ. По количеството на своитѣ рѫкописи, по голѣмата важность на много отъ нихъ, а такожде и по широкото си и сгодно размѣстване, Неаполитанский Архивъ праведно се почита за единъ отъ най-знаменититѣ на свѣтътъ.

Най-важната сбирка на този архивъ (il tesoro di tutto l'archivio Napolitano), въ която се намиратъ драгоцѣнни паметници за историята, токо речи, на цѣла Европа, са̂ рѫкописитѣ, които се намиратъ въ тъй нареченната му *дипломатическа зала.* Въ нея се съхраняватъ:

а) 449 томове, въ които са̂ подвързани около 50,000 оригинални документи, по̀-вечето грамоти, контракти и т. п. Най-старий отъ тѣзи документи е писанъ въ 703 или 748 г. слѣдъ Р. Хр. Има между тѣхъ нѣколко на арабски езикъ, отъ времето, когато Аравитенетѣ господаруваха̂ на островъ Сицилия. Има около 150 и на гръцки езикъ, писани между 1054—1450 г. Знайно е, че южна Италия е била нѣкога заселена по̀-вечето съ Гърци, отъ това се е и наричала magna Graecia. Реченитѣ 150 документи, както и много оште други, показватъ, че гръцкий елементъ е билъ доста голѣмъ въ тази страна дори до 15-тий вѣкъ, па е съвсѣмъ погинълъ, поиталиенилъ се е.—

б) Единъ регистръ отъ Фридриха II, който съдържа въ себе копии отъ различни писма и други документи, които сâ излазѣли отъ канцеларията на този знаменитъ краль и императоръ за година време, именно за 1240 г. Регистритѣ за другитѣ години на неговото царувание, за жалость голѣма, не сâ уцѣлѣли.—

в) 523 голѣми томове, напълнени съ твърдѣ драгоцѣнни документи отъ времето на Анжуйската династия (тази династия царувá въ Неаполь отъ 1266—1442 г.). По съдържанието си, тѣзи драгоцѣнни документи, между които са намиратъ твърдѣ много за историята на Балканский полуостровъ, дѣлятъ се на три дѣла; *Анжуйски регистри* (registri Andegavenses), *арки* (наречени тъй, заштото пò-преди сâ се съхранявали въ ковчези—arche) и *фашиколи* (fascicoli—везеници).—

Анжуйскитѣ регистри сâ 378 томове. Въ тѣхъ се намиратъ копии отъ писма и актове, които сâ излазѣли отъ правителственната канцелария. Има нѣколко исторически свидѣтелства, че въ 16-й вѣкъ тѣзи регистри сâ били 448 томове,— около 70 томове, слѣд., сâ загинъли, та, за оште пò-голѣма жалость, и въ тѣзи, които сâ се учували, много листье сâ откъснъти, или пъкъ сâ повредени тъй, штото нѣма никаква възможность да се прочетътъ.

Аркитѣ сâ 48 томове. Въ тѣхъ се съдържатъ оригинални писма отъ Анжуйскитѣ кралье, съ които тѣ даватъ различни заповѣди и отговори на областнитѣ си правители или други нѣкои чиновници. Освѣнъ тѣзи документи въ Аркитѣ се срѣштатъ и грамоти, а такожде и договори между частни лица.

Фашиколитѣ сâ 97 томове. Въ тѣхъ пъкъ сâ подвързани отговорни писма отъ областнитѣ правители и други чиновници, въ които писма тѣ извѣстяватъ правителството за повѣреннитѣ нимъ дѣла, поръчки и проч.

Отъ другитѣ богатства на дипломатическата зала за историята на Балканский полуостровъ сâ доста важни оште и документитѣ отъ Арагонската династия, която е царувала въ Неаполь отъ 1442 до 1500 г. Тѣзи документи сâ подвързани въ 15 томове, които се наричатъ Regie lettere.—

До преди 13 години, токо речи, никой незнаеше, че между богатий исторически материялъ, който се съхранява въ дипломатическата зала на Голѣмий Неаполитанский Архивъ,

намиратъ се драгоцѣнни паметници за историята на Южнитѣ Словѣни и на Балканский полуостровъ изобшто. Извѣстний Хърватски ученъ, г. Кукулевичъ-Сакцинский, е първий, който е обърналъ внимание на този богатъ изворъ. Въ 1857 г. той е пътувалъ по Италия за да издирва тамъ паметници, за хърватската история пò-вечето, дохождалъ е и въ Неаполь, дѣто се е бавилъ около 3 недѣли. Въ това време той е преровилъ нá-бързѣ и нѣколко томове отъ Анжуйскитѣ регистри, въ които е забълѣжилъ до 30 паметници за историята на Хърватетѣ, Сърбетѣ, и единъ за Българската История 1). Двѣ години послѣ, въ 1859 г., други единъ Хърватски ученъ, Д-ръ Фр. Рачки, е посветилъ мѣсецъ време на прегледвание Анжуйскитѣ регистри, можилъ е да прегледа токо 30 томове отъ тѣхъ, отъ които е сполучилъ да препише и извлече доста важни паметници, пò-вечето за историята на Хърватия, Далмация и Венгрия. 2)

Сега, отъ минълий мѣсецъ Юний, за подробно преглежданье всичкитѣ 378 томове на Анжуйскитѣ регистри бѣше се заузелъ познатий въ учената словѣнска писменность г. В. В. Макушевъ, който трудъ той свърши токо преди двѣ недѣли. По назначението на Петербургский университетъ, г. Макушевъ двѣ години вече пътува по Италия за да събира необнародвани паметници за историята на словѣнскитѣ народи изобшто и особно за историята на Балканский полуостровъ. Съ тази цѣль той е преровилъ архивитѣ въ Венеция, Миланъ, Туринъ, Генуа и Флоренция, дѣто е сполучилъ да набере голѣмо количество твърдѣ драгоцѣнни паметници. Шесть мѣсеци време, всѣки день по 4 и 5 часа, той е употрѣбилъ да прегледа листо по листо всичкитѣ Анжуйски регистри. Този новъ и тежъкъ неговъ трудъ е вѣнчанъ съ твърдѣ утѣшителенъ успѣхъ, който състои въ откриваньето на 800 съвсѣмъ нови паметници за историята на Албания, Сърбия, България, Триединното Кралство, Венгрия, и проч. Подробно извѣстие за тази богата сбирка ште бъде напечатано въ „Запискитѣ на Петербургската Академия." Въ настоящтето си писмо азъ ште ви запозная само съ тѣзи паметници отъ нея, които се относятъ до Българската история и които г.

---

1) Izvjestje o putuvanju kroz Dalmaciu u Napuli i u Rim, въ Arkiv za povjest. Jugosl. IV.

2) Arkiv za p. Jugosl. VII. Izvadci iz kralj. arkiva u Napulju.

Макушевъ отстъпя на „Българското Книжовно Дружество" за да ги обнародва.

И тъй, слѣдъ трудътъ на г. Макушева, може да се каже, че пò-вечето любопитни за насъ паметници въ Анжуйскитѣ регистри са̂ вече отбрани, и мени останâ слѣдъ това да прегледамъ другитѣ документи въ дипломатическата зала на Голѣмий Архивъ, а также и ръкописитѣ, които се намиратъ въ Музейската и Бранкачанска библиотика. Азъ начен҄ъхъ отъ ръкописитѣ на Музейската библиотика. които, до колкото зная, ни единъ словѣнски пътникъ не е преглеждалъ до сега. Г. Кукулевичъ въ 1857 г. е искалъ да ги прегледа, но не са̂ му позволили. Сега никакви препятствия нѣма, и мени отведнъжъ ми дадохâ позволение не само да ги прегледамъ, но и да препишâ отъ тѣхъ слѣднитѣ паметници и извлѣчения:

1. Оригинално *писмо отъ Охридский патриархъ Гавриилъ I* до *Макария* Митрополита Монемвазийскаго (μονεμβασίας).3) Макаръ и да не е означено въ него, дѣ и кога е писано, но отъ съдържанието му се види, че е писано въ Римъ около 1572. Монембазийский митрополитъ Макарий по това време е игралъ доста голѣма политическа рола, и може да се мисли, че сношенията на патриархътъ Гавриилъ I съ него са̂ имали политически характеръ. Патриаршеский подписъ въ това писмо е писанъ съ зелено мастило и твърдѣ малко се отличава отъ подписътъ на други единъ Охридски патриархъ, Гавриилъ II, отъ когото преди двѣ години ми се случи да найдâ едно писмо до графъ Словата (отъ 1655 г.).4)

2. *Отговоръ отъ Донъ-Жуана Австрийскаго* на поменътий митрополитъ Макарий, отъ 1572 г. Дунъ-Жуанъ, началникътъ на съюзнитѣ сили, които тогава бѣхâ се съединили противъ Турцитѣ, дава надѣжда Макарию, че скоро щте пристигне съ голѣма флота за да избави Христиенитѣ ἀπὸ τὴν δουλίαν καὶ ζυγόν.5)

3. *Наставление, дадено Тодору Малиссенскому* да иде на Балканский полуостровъ за да обяви на Христиенитѣ (che bramano liberarsi), че Донъ-Жуанъ имъ иде на помощьтъ съ голѣма сила, та да го чакатъ и да се готвътъ.

4. *Описание на Турция* (Nuevo tratado de Turquia), писано отъ единъ испански свештенникъ, *Октавий Сапиенция*, който е билъ земенъ въ плѣнъ отъ Турцитѣ и е живѣлъ въ Костантинопль около 5 години. Съчинено е това описание въ 1672 г. Между многото любопитни извѣстия за вътрешното състоение на турската държава въ онова време, Октавий съобштава доста любопитни бѣлѣжки и за Фанариотитѣ.

5. *Описание на Турция*, писано въ 1572 г. отъ *Марка Антонио Барбаро* (Relatione del Cl. Marcant. Barbaro). Барбаро е пътувалъ по нѣкои страни на Балканский полуостровъ и е живѣлъ 7 години въ Костантинополь. като байлъ 6) на Венециянската республика. Драгоцѣнно е това описание; въ него майсторски са̂ изобразени: величието и силата на турската империя въ онова време, вътрешний нейнъ организмъ, нейнитѣ отношения къмъ европейскитѣ държави, а также състоението на поданницитѣ ѝ. Особно любопитни са̂ извѣстията, които Барбаро дава за отношенията на Турцитѣ къмъ Полша и Русия. Между друго, той разказва, че Турцитѣ, които въ онова време господаруваха̂ и въ южна Русия, искали са̂ тогава да съединятъ съ каналъ рѣкитѣ Донъ и Волга, каквото тѣхната флота да може да отива изъ Черното море въ Каспийското, и отъ тамъ да бие Персиянетѣ, които са̂ били най-страшнитѣ врагове на турската държава. Този планъ обаче е билъ развалѣнъ отъ московский царь. 7)

6. *Описание на Австрийскитѣ земи* въ 1747 г. отъ Венециянский посланникъ. *Лоренцо Контарини*. Въ това описание се намѣрва доста подробно и твърдѣ любопитно описание политическото и обштественно състоение на Чеситѣ въ единъ отъ най-важнитѣ моменти въ тѣхната история, и азъ намѣрихъ за добро до го препишâ.

---

3) Монембазия е область въ Морея.

4) Тѣзи подписи са̂ доста важни въ палеографически изгледъ; азъ ги имамъ снети и двата. Въ Музейската библиотика се намиратъ нѣколко писма отъ нѣкои Костантинополски патриарси, отъ 16 вѣкъ. Азъ и отъ тѣхъ снехъ единъ подписъ за сравнение съ реченнитѣ два.

5) Кратко извлечение отъ това важно писмо е помѣстилъ Бюмонъ въ своитѣ Nouvel. recherches t. II, което, ако не се лъжâ, той е извлѣкълъ изъ други единъ списъкъ отъ Палермский архивъ.

6) „Байлъ" сѫ се наричали чиновницитѣ, които сѫ били главни управители въ колониитѣ Венециански.

7) По италиенскитѣ архиви и библиотики се намѣрватъ твърдѣ много ръкописни описания на турската държава, писани въ 15, 16 и 17 вв. пò-вечето отъ Венециански посланници. Тѣзи описания (Relazioni), може да се каже, сѫ най-главний изворъ за историята на Балканский полуостровъ презъ тѣзи вѣкове. Отъ много изъ тѣхъ сѫ снети копии за въ нѣкои отъ германскитѣ библиотики, отъ които копии извѣстний Историкъ Ранке е извлѣкълъ най-главний материалъ за своята превосходна книга: Die Osmanen und die spanische Monarchie. Една малка часть отъ тѣзи описания е вече издадена въ Флорентинский Сборникъ: Relazioni degli ambesciadori Veneti. Този сборникъ състои отъ 15 т. т., отъ които 3 сѫ напълнени съ Relazioni degli stati Ottomani.

7. *Подробно статистическо описание на Венгрия* въ 1781 г. Отъ него извлѣкохъ нѣколко любопитни бѣлѣжки за словѣнскитѣ племена, които живѣятъ въ тази земя. Това описание показва, че въ 1781 г. въ сичкитѣ области на Венгерското кралство е имало 8.242 села и 502 града, сичко 8.744 заселени мѣста. Отъ тѣхъ 3.623 сâ били заселени съ Маджаре, 663 съ Нѣмци, 2.623 съсъ Словаци, 152 съсъ Сърбе, 396 съ Хървате, 742 съ Русини, 28 съ Полъци, 671 съ Власи.—

Освѣнъ тѣзи паметници, между ръкописитѣ на Музейската библиотика забѣлѣжихъ още и слѣднитѣ, които времето не ми допуснâ да прегледамъ добрѣ и да извлѣкâ нѣщо и отъ тѣхъ:

Sanctorii Vita Selimi Imperatoris Turcorum (IX, D, 38). Della dinastia Ottomana (X. F. 48). Veniero, Descritione dell Impero Turcico (X. F. 49). Relatione del Sig. Zuane Contarini. Proveditor di Corfu 1578 (X. F. 54). Relationi di Polonia. Moscovia etc. (X. G. 12). Ruggiero, Relazione del Regno di Polonia, Lituania, et Prussia (X. G. 15). De la politique des Rois de Pologne (XIV. E. 6). Breve relazioni della vittoria ottenuta contro i Turchi 7 Oct. 1571 e cogioni che missero i Veneziani alla pace col Turco nel 1527 (I, D. 43).— Въ каталогътъ на турскитѣ ръкописи забѣлѣжихъ съчинението на *Лезифа*: Жизнеописанието на турскитѣ поети.

Въ самата библиотика азъ преписахъ единъ *търговски трактатъ*, завързанъ въ 1387 г. 27 Май, между българский князь *Ивонко, синъ на Добрича* (Dobordeze), и Генуезската република. Този паметникъ е изданенъ още въ 1812 г. въ Notices des manuscrits de la bibliotheque Royal de Paris t. XI, но защото тази книга сега се срѣща твърдѣ рѣдко, а по насъ и съвсѣмъ я нѣма, то азъ намѣрихъ за добро да препишâ изъ нея този важенъ за нашата история паметникъ, за да се препечата въ нѣкой отъ Сборницитѣ на „Българското Книжовно Дружество.“

Надъ разгледванието ръкописитѣ въ Музейската библиотика и на преписванье горѣреченнитѣ паметници, азъ употрѣбихъ около мѣсецъ време. Слѣдъ това се заузехъ да прегледвамъ нѣкои отъ паметницитѣ, които е набралъ г. Макушевъ, комуто оставамъ душевно признателенъ за готовноста, съ

която той ми ги предложи, и да преписвамъ тѣзи отъ тѣхъ, които се относятъ до българскитѣ история. Тѣ сâ:

Търговски договоръ на Иоанна Александра съ Венеция (Sacramento e patto dell Imperatore Alessandro del Zagora), завързанъ около 1347 г.

Писмо отъ Иоанна Александра до Венецианский Дожъ Андрей Дондоло, писано отъ 4 Октомвр. 1352 г. въ Никополь. Въ него се съдържа отговоръ на едно Дондолово писмо, което е донесълъ Иоанну Александру особенъ Венециянски посланникъ, *Марино Фалиеро*. Подъ това писмо се намира и подписътъ на Иоанна Александра, но твърдѣ невѣренъ, защото г. Макушевъ го е преписалъ не отъ оригиналътъ, който сега вече не се намира, а отъ копии. Мени ми е извѣстно отъ една история на Венеция, писана въ миньний вѣкъ (Marin, Storia civile e politica del commercio de Veneziani t. IV. p. 176), че този оригиналъ го е имало тогава въ Венециянский Архивъ. Авторътъ на тази история го е видвалъ и говори, че царский подписъ въ него е билъ писанъ съ червено мастило, както знаемъ, че сâ се подписвали българскитѣ царье.—

Тѣзи два паметника г. Макушевъ е намѣрилъ въ библиотиката на Св. Марко въ Венеция (Cod. Trivis).

Въ Венециянский Архивъ е имало нѣкога още такива документи—за сношенията на тази република и съ други български царье. Г. Любичъ, членъ на Загребската Академия, е намѣрилъ тамъ едно извѣстие за сношенията на Венеция съ българский царь *Святославъ* (Vacelaus imperator Bulgarie) и съ българский деспотъ, *Михаилъ, Видинский владѣтель* (Michael despoti Bulgarie, dominus de Vigdino). [8]) но за жалость, види се, че тѣзи документи сâ погинъли, когато нито г. Любичъ, нито пъкъ г. Макушевъ не сâ можили да найдътъ тамъ още нѣщо.—

Рѣчь, казана отъ Павла Георгича на Трансилванский войвода, въ 1595 год., Януария 10 (Discorso fatto dal S. Pavlo Georgic, gentilhuomo Ragugeo al Serenissimo Principe di Transilvania). Намира се въ Амврозиянската библиотика въ Миланъ (R. 94). Този паметникъ пуща доста ярка историческа свѣтлина на едно съвсѣмъ тъмно време въ нашата история. Павелъ Георгичъ въ конецътъ на 16-тий вѣкъ е пътувалъ

---

8) Monumenta spectantia Historiam Slavorum meridionalium, Загребъ 1869 г., Vol. I, p.193.—

доста много време по българската земя, живѣлъ е между Българетѣ и позналъ имъ е добрѣ характерътъ, положението, настроението на духътъ и проч.— Трансилванский войвода е ималъ тогава война съ Турцитѣ, за която война той, въ 1595 г. е билъ приготвилъ голѣма войска, която е стояла въ Влашко и Молдавия. Павелъ Георгичъ въ тази дълга рѣчь подробно му описва българската земя, характерътъ на българский народъ, неговото положение и желание. . . . .

„Българетѣ, казва Георгичъ, сѫ народъ съ достойнство, и иматъ благородна душа (sono fieri e d'animo nobile). Не търпятъ никакви оскърбения на честа си, и отмъстяватъ такива оскърбения съсъ смърть (con vandetta della morte delli insultori). . . Къто пò-надолу говори за отношенията на Българетѣ съ християнскитѣ народи, както и съсъ Турцитѣ, казва, че Българетѣ не сѫ били приетели съ Гърцитѣ, а спрямо другитѣ християнски народи били добри и искренни. Тѣхнитѣ владѣтели—Турцитѣ обаче, не се обнасяли съ тѣхъ (съсъ Българетѣ) както заслужвали, „макаръ и съ тѣхна помощь да покорихѫ сичко, което владѣятъ въ Европа," прибавя сѫщий говорникъ (ораторъ).

Съ една дума, този, паметникъ показва че въ 16-тий вѣкъ, въ това време сирѣчь, отъ което ние до сега нищо незнаехме за наший народъ и го мислехме съвсѣмъ удушенъ, че той и тогава е билъ още живъ и бодъръ.—

Въ Флорентинский Архивъ има доста много необнародвани документи за войната, която горѣреченний Трансилвански войвода е ималъ съ Турцитѣ. Тѣзи документи, ако и да не се найде въ тѣхъ още нѣкое извѣстие отъ онова време за Българетѣ, сè пакъ щѫтъ сѫ важни за разяснение на нѣкои мѣста въ рѣчта на Павла Георгича. Поради това азъ се рѣшихъ да вземѫ копия и отъ тѣхъ. Тази копия е вече готова, заема около 300 страници, и тѣзи дни очаквамъ да ми я изпратятъ.—

Въ Анжуйскитѣ регистри г. Макушевъ е намѣрилъ: два документа за дохожданьето на български посланници (des messagiers de l' empereor des Aragorax—Загора) при неаполитанский краль Карлъ I Анжуйски въ 1280—1 г.

Двѣ писма отъ неаполитанский краль Роберта (отъ 1337 и 1338 г.), съ които той дава заповѣдь на Апулийскитѣ си

портулани (началници на пристанищата) да испратятъ по едно количество захере (жито) за българската царица *Анна*. Въ едното писмо той пише да изпратятъ право за въ България (ad partes Bulgarie), а въ другото имъ заповѣда да изпратятъ въ Рагуза, дѣто царица Анна била дошла да поживѣе нѣколко време (ubi habet aliquo tempore cum sua familia commorari).

Петь писма отъ неаполитанската кралица *Иоанна* (писани въ 1345 и 1346 г.) до сѫщитѣ портулани. И тѣ съдържатъ заповѣдь за изпращание жито до сѫщата българска царица Анна.

Единъ ученъ Неаполитанецъ, Дел-Джудиче, е предприелъ да издаде пò-важнитѣ документи отъ регистритѣ на Карла I и II, които сѫ писани, слѣд., между 1265 и 1309 г. Въ 1-й томъ на този прекрасенъ сборникъ, който е напечатанъ въ 1863 г., г. Дел-Джудиче е помѣстилъ четири други документи за българската история, които той е намѣрилъ въ тѣзи регистри. Три отъ тѣзи документи говорятъ за изпращанье и посрѣщанье на български посланици въ Неаполь (pro nunciis magnifici principis Imperatoris Bulgariorum), а въ единъ, освѣнъ това, спомѣнува се и за изпращанье на неаполитански посланници въ България (cum geracium de Nicotera et Johannem dictum Yspanum, пише Карлъ I на Барский Юстициарий, una cum nunciis magnifici principis imperatoris Bulgariorum pro quibusdam nostris negociis ad ipsius imperatoris presentiam destinemus ect.).—

Тѣзи четири документа сѫ писани между 1271 и 1278 г. Цѣлта на веститѣ сношения между българското царство и Неаполь въ това време е билъ съюзъ противъ Михаила Палеолога, съ когото Карлъ I се е готвилъ да воюва. За приготвянията къмъ тази война, която обаче не е станъла, има въ Карловитѣ регистри доста много любопитни документи, които г. Дел-Джудиче е събралъ и ще ги издаде въ 2-рата часть на сборникътъ си. 9)

Анжуйскитѣ регистри, освѣнъ дѣто съдържатъ въ себе голѣма маса документи (около 200.000), но още сѫ и твърдѣ

---

9) Отъ този важенъ сборникъ, който ще състои отъ 2 т. т., до сега сѫ непечатани 1-вий томъ и 1-вата часть отъ 2-рий; другата часть, която ще бѫде и послѣдня, ще да се появи на свѣтъ идущата есень.

мъчни за четенье: писмото имъ е старовремско и твърдѣ заплетено.— въ сѣка, токо речи, дума се срѣщатъ скратявания, а спомагателни средства за прегледваньето имъ нѣма никакви. Трѣба человѣкъ да ги прочита листо по листо сичкитѣ, ако иска да извлѣче отъ тѣхъ сичко, щтото му трѣбва. Нѣма съмнѣние, че и слѣдъ трудътъ на г. Макушева, въ тѣхъ пакъ сà остали още нѣкои любопитни за насъ паметници, но да се издирâтъ и тѣ, искатъ се години. Азъ пресмѣтнъхъ, че съ пò-голѣма полза щâ употрѣбâ малкото си време, което могâ да отдѣля за работенье въ Дипломатическата зала (около три мѣсеци), ако прегледамъ други нѣкои отъ нейнитѣ съкровишта, които до сега ни единъ словѣнски пътникъ не е прегледвалъ, и начeнъхъ отъ *Аркитѣ.*

Аркитѣ, както имахъ случей да забѣлѣжà, състоятъ отъ 48 томове, въ които сà подвързани пò-вечето оригинални писма отъ Анжуйскитѣ кральове до областнитѣ правители или до други нѣкои чиновници. Отъ тѣзи документи има нѣколко издадени, съ иждивението на Архивътъ, подъ заглавие: Syllabus membranorum ad Regiae siclae archivum pertinentium ab a. 1266—1309. Помѣстени сà, слѣд., въ този сборникъ пòважнитѣ арки, писани въ продължение на 40 години, отъ времето на Карла I и Карла II. Между тѣзи издадени арки има нѣколко, които се допиратъ и до историята на Южнитѣ Словѣне, и отъ които три четири, Др. Рачки, е препечаталъ въ своитѣ izvadci iz kralj. arkiva u Napulju.—

Надъ прегледваньето сичкитѣ 48 т. т. на аркитѣ азъ употрѣбихъ около мѣсецъ време, и можихъ да найдâ и препишâ токо до 20 документи, малко или много любопитни за насъ. Тѣ сà:

Едно *писмо отъ краль Роберта* до Апулийскитѣ портулани, писано въ 1337 г., Ноемврий 1. Робертъ дава заповѣдь на реченнитѣ портулане да пропуснâтъ, безъ сѣко препятствие, посланникътъ на българската царица Анна (nuncium principisse domine Anne Imperatricis Bulgarorum consobrine nostre carissime), който се върща въ България (ad partes Bulgarie) и изкарва съ себе-си едно количество жито.—

Четири писма, въ които се говори за сношения между Неаполь и Славония.

Едно писмо (отъ 1301 г.) за сношения на Карла II съ хърватский *банъ Павелъ* (Paulo bano Croatorum).

Едно писмо отъ Робертовътъ синъ Карла, въ което се говори за единъ Добровничанинъ.

Три писма, които се допиратъ до историята на Византия. Въ едно отъ тѣхъ (отъ 1291 г.) се говори за дохожданьето на посланници отъ гръцкий Императоръ (de nunciis Imperatoris græcorum) въ Неаполь, отъ дѣто тѣ сà упътили за едно съ нѣколко неаполитански посланници ad partes remotas pro commissis eis servitiis.

Седемъ писма за историята на Албания, отъ които три сà особно важни.—

Нѣколко свидѣтелства за трима чиновници у неаполитанский краль Риберта, които сà били родомъ Българе. Г. Макушевъ е намѣрилъ и въ регистритѣ нѣколко такива свидѣтелства, въ които се споменуватъ до 20 Българе на служба у неаполитанскитѣ кральове въ 15 вѣкъ. Забѣлѣжително е, че, токо речи, за сичкитѣ тѣзи Българе се говори, че сà заемали високи длъжности въ неаполитанското кралство. Отъ това може да се мисли, че на срѣдни и долни длъжности е имало много пò-вече, и че въ неаполитанското кралство, въ 13-й и 14-й вѣкъ имало е да живѣятъ много Българе. По едно свидѣтелство, найдено въ регистритѣ, въ началото на 14 вѣкъ въ Неаполь, една улица е носила име: *Българска улица*, vicus qui vocatur Bulgarus.— Сичко това показва, че въ 14, 13 и въ пò-преднитѣ вѣкове, въ столицата на неаполитанското кралство, а также и по много отъ областитѣ му, имало е да живѣятъ много Българе, които сà се преселвале изъ България. Това преселвание е ставало твърдѣ лесно: Балканский полуостръ е отдѣленъ отъ Апеннинский токо чрезъ едно тѣсно море, Адриатическото. А отъ историята си ние знаемъ, че бълский елементъ въ 10, 11, 12 и 13 вѣкъ е билъ твърдѣ гъстъ по источний брѣгъ на Адриатическото море. Най-главното пристанище на този брѣгъ, градътъ Дурацо (Драчъ), по едно време—въ 11-тий и 13-тий вѣкъ, е принадлежалъ на българското царство. Не е било мъчно за тамошнитѣ Българе да преплуввать Адриатическото море, което нашитѣ пѣсни добрѣ помнътъ и го въспѣватъ подъ име *Синьо море*, и което тѣ добрѣ отличаватъ отъ Черното и Бѣлото, да преплуввать, казвамъ, това тѣсно море и да се преселватъ въ южна Италия, дѣто сâ ги приемали гостоприемно.

Въ Дипломатическата зала, отъ нѣколко мѣсеци насамъ, работи единъ Италиенски Капитанъ, Анджело Анджелучи, който отъ много време се занимава съ историята на оружията въ Италия. Преди нѣколко време, като прероввалъ регистритѣ за да изважда отъ тѣхъ документи по свойтѣ предмѣтъ, той срѣшнълъ тамъ единъ документъ български, на който и обърнâ моето внимание. Този документъ, който не се намира въ сбирката на г. Макушева, е писанъ въ 1338 г., Януария 12, отъ кралъ Роберта. Въ него се говори за *Лудовика*, синъ на български царь (Ludovico filio incliti Imparatoris Bulgarie nopote nostro carissimo), който по това време билъ дошелъ въ Неаполь и останълъ да живѣе у Роберта. На съштото листо азъ забѣлѣжихъ оште два документа за съштний Лудовикъ, а на слѣдуяштето — три други за дохожданье въ Неаполь на посланникъ отъ византийский импараторъ (incliti Imperatoris Constantinopolitani). Името на този посланникъ е Драганъ (Dragagnocco).

Отъ преди една недѣля, слѣдъ прегледваньето на Аркитѣ, азъ се заузехъ да прегладвамъ Арагонскитѣ паметници (lettere regie), слѣдъ които, ако ми позволи времето, ште се вьрнâ къмъ Анжуйскитѣ Фашиколи. Ште ли да се найде и въ тѣхъ нѣшто любопитно за насъ, — за това штâ ви извѣстâ въ слѣдуяштето си писмо.

М. ДРИНОВЪ.

НЕАПОЛЬ.
1870, Февруарий 1.

ПИСМО II.

Арагонската династия господарува въ Неаполь около 50 години, отъ 1442 до 1500. Това кратко време е твърдѣ важно въ историята на Балкански полуостровъ: презъ това време Мохаметъ II довърши и послѣдний остатъкъ отъ византийската империя, като превзе столицата ѝ и я направи столица на своята широка държава; презъ това време штастливий този завоевателъ покори Морея, покори Босна и разсипа малкото, но страшно за власта на Османлиитѣ въ Европа Скандербегово господарство. А знайно е, че въ това господарство, освѣнъ пò-голѣмата часть на Гегитѣ (сѣвернитѣ Албанци), намирахâ се и доста много Българе, жителитѣ на горний Дебъръ (Dibra sipre), за които единъ съвременникъ Скандербеговъ говори, че сâ били страшни войници (ferox in armis gens) и съставяли сâ главната стража на Скандербега. — Неаполитанскитѣ владѣтели, въ онова време, не сâ могли да останътъ равнодушни къмъ великитѣ тѣзи събития, които сâ ставали не тъй далече отъ тѣхната земя. Първий арагонски краль въ Неаполь, Алфонсо I (1442—1458), а такожде и наслѣдникътъ му Фердинандъ (1458—1492) сâ се намирали въ тѣсни сношения съ Скандербега и му сâ помагали въ неговата страшна и велика борба, за която услуга благодарний Скандербегъ доходи въ 1459 г. съ доста голѣма дружина въ южна Италия на помоштъ Фердинанду, противъ когото бѣхâ се повдигнъли мнозина отъ подданницитѣ му. Во времето на Фердинанда, голѣмо множество жители отъ Балканский полуостровъ, Албанци, Словѣне и Гърци, които не штѣхâ да останътъ подъ турска власть, избѣгахâ въ южна Италиâ, дѣто намѣрихâ добро убѣжиште. 10) Въ 1480 г. една доста силна турска флота се показа изненадѣйно на италиенский брѣгъ и въ скоро време превзе крайморский Фердинандовъ градъ Отранто, който и останâ въ власта на Турцитѣ до 1482 г., сирѣчь, до смърта на Мохамета II. За Фердинандовътъ наслѣдникъ, Алфонсо II, се разказва, че завързалъ мирни сношения съ Баязета II, отъ когото се е надалъ да добие по-

---

10) Мнозина отъ тѣхъ и до сега сѫ си учували езикътъ и народноста. На сегашно време, въ южна Италия и Сицилия има да живѣятъ до 50,000 Албанци и до 4,000 Словѣне, които населяватъ двѣ села въ Молисската область. Брôятъ на уцѣлѣлитѣ Гърци не ми е извѣстенъ.

мошть противъ френский краль, Карла VIII.— Сичко това ми даваше добра надѣжда, че между документитѣ отъ Арагонската династия штâ да найдâ доста много любопитни за насъ паметници. Съ голѣма жалость, обаче, узнахъ, че пôвечето отъ тѣзи документи сâ загинъли, и токо една твърдѣ малка часть е уцѣлѣла,— сичко около 13 томове, отъ които 9 съдържатъ оригинални кральски писма (autografi aragonesi), а въ другитѣ, што е уцѣлѣло отъ регистритѣ на кральската канцелария. Настоятелството на Архивътъ е предприело да издаде регистритѣ въ единъ сборникъ (Codice aragonese), отъ който вече сâ обнародвани два тома, и мени ми останâ да прегледамъ токо кральовскитѣ писма (автографитѣ), между които забѣлѣжихъ и преписахъ слѣднитѣ:

1. Писмо отъ краль Фердинанда до портуланътъ (началникътъ на портоветѣ—mastro Portulano), писано на 7 Ноемвр. 1466 г. Фердинандъ дава заповѣдь на реченний портуланъ да заплати 20 дукати [11]) пътни разноски на Ивана Каталана, който отъ много време се е намиралъ на служба въ Скандерберговата столица *Кройя*, и е билъ дълженъ да се завърне въ неаполитанското кралство (Joan Catalano vicecastellano de Croya e stato da gran tempo per nostro servitio, al presente volimo se conduca da qua cum sua famiglia ali nostri servitii etc).

2. Писмо отъ сынтий краль до сынтий чиновникъ отъ 8 Марта 1467 г. Въ него се съдържа строга заповѣдь за редовно изплаштанье мѣсечната плата на Петра Каррарскаго и на 18 души негови другари, които такожде сâ се намирали на служба въ Кройя (volimo et expresse comandamo che senza aspetar altra nostra consulta pagate integramente a lo nobile et amato nostro Petro de Carraro Castellano de Croya tutto lo soldo suo et delli deciotto compagni che tenemo in ipso castello etc).

3. Фердинандъ извѣстява портуланътъ отъ 5 Августъ 1474 г., че, по желанието на Папата, той дозволилъ да се искаръть отъ владѣнията му 150 кола жито за въ Скутари (per defensione et soccurso de Scutari), и му дава заповѣдь да пропусне тази храна спроти назначението й (franco et senza alcuno pagamento).—

---

[11]) Неаполитанский дукатъ се е дѣлилъ на 10 карлини, а единъ карлинъ е струвалъ, на сегашни пари, $42^{1}/_{2}$ сантими, слѣдователно 20 дукати сѫ стрували около 85 франки.

4. Фердинандъ дава заповѣдь отъ 25 Апр. 1469 г. на митникътъ си (Dohanero), да заплати беззабавно нѣколко пари на Ивана Кастриота, Скандерберговътъ синъ, които пари този митникъ удържалъ у себе, но тѣ принадлежѣли на Скандербега (havite retinuti certi denari, tanto de lo anno passato come de lo anno presente pertinenti allo dicto Illustrissimo Scanderbech suo padre per cause de certe pecore et bestie fidate in li herbagii et territorii de la bolia de Sancto Angelo et de Sancto Janne terre del dicto Scanderbech).

5.Фердинандъ извѣстява портулатътъ си отъ 6 Октомв. 1467 г., че има потрѣба отъ единъ ковачъ, който да знае да кове по албанский начинъ (lo quale sappia ferrare al modo albanisco) и му наръча да найде единъ такъвъ ковачъ между Албанцитѣ, *„които сâ преминъли и сѣки день преминуватъ въ нашето кралство“* (quali so passati et passano omni di in questo nostro regno), и да му го изпрати. Въ сыштото време Фердинандъ дава заповѣдь портулану да пропусне нѣкого си Ферранда, който е билъ пратенъ въ Албания да купи тамъ желѣзо и гвоздье (ferri o chiovi.... che ne le possa portare perche li havemo ordinato compere).

6. Фердинандъ пише до портуланътъ отъ 10 Ноемвр. 1492 г. „Ние се извѣстихме, че въ нѣкои области отъ нашето кралство се събиратъ скришомъ забранени оружия, съ цѣль да се праштатъ въ земята на невѣрнитѣ, които сâ противници на Кръстътъ и на Християнската вѣра“ (въ турската земâ сирѣчь).... — „Това нѣшто, пише Фердинандъ, не само е противно на свештеннитѣ и граждански закони, но оште дава възможность на невѣрнитѣ да се въоружаватъ, както сâ въоружени християнитѣ, и съ този начинъ да могътъ да нападатъ, притѣсняватъ и опустошаватъ християнскитѣ народи и земитѣ имъ“ (ma ancora ad dicti infideli se dona modo et causa de armarenose in lo modo che armano christiani, et cossi con dicte arme possere venire in opposito, indeprimere, et de bellare christiani, et li lochi de quilli....). За да се прекрати това злоупотрѣбение, Фердинандъ обнародвалъ въ Неаполь строги мѣрки противъ него, отъ които и препраштa една копия до портуланътъ, заедно съ това писмо, съ заповѣдь да ги обнародва и той per tutte le parte et lochi necessarii de la jurisdictione vostra, и да ги полага въ дѣйствие противъ

тѣзи, които за напредь се хванътъ въ това злоупотрѣбление.

7. Краль Фердинандъ дава заповѣдь отъ 27 Юлия 1497 г. да се дадътъ пѫтни разноски Алфонсу отъ Авенцо (Alfonso cavallaro da Avenzo), който билъ пратенъ по нѣкакви кралски работи въ Унгария (quale per ordine nostro ha da andare in Hungaria).

8. Двѣ подробни смѣтки на разноскитѣ за посрѣштанье и изпраштанье турский посланникъ Ексхи-бей Уреки (Exhibei Urechi), който въ 1497 г. е дохождалъ въ Неаполь.

9. Отъ 25 Юния 1455 г. Алфонсо дава единъ записъ на Рагузский представитель, Бенедиктъ Котруличъ (Benedicto de Cotruglio), съ който се обвързва да му заплати 2,400 дукати за смѣтката на една сума отъ 17,976 дукати, които Алфонсо билъ дълженъ на рагузската република (en satisfaczio e la compliment de paga de aquells 17,976 ducats que nos erem segnats donar a la civitad de Ragusa).

10. Отъ 2 Септемв. на сѫштата 1455 г. Алфонсо пише до министрътъ на финанцитѣ (consiliario et thesaurario generali) и му дава заповѣдь да заплати Бенедикту Котруличу реченното количество отъ 2,400 дукати. Отъ това писмо става ясно, че Алфонсо е билъ дълженъ да плати на рагузската обштина количеството 17,976 дукати за нѣкои рагузски търговци (pro aliquibus damptiis datis per subditos et vassallos nostros diversis subditis et vassallis magnifici comunitatis Ragusii).

11. Фердинандъ пише до портуланътъ отъ 12 Април. 1472 г. да дозволи на рагузский гражданинъ Георги Стефановъ (Georgio de Stefano de Ragusa) за да изкара, изъ който и да е портъ на Адриатическото море, единъ товаръ жито.—

Слѣдъ прегледванието Арагонскитѣ афтографи, пристѫпихъ да прегледвамъ Анжуйскитѣ Фашиколи, въ които, нѣма съмнѣние, че трѣба да се намиратъ доста много любопитни за историята на Балканский полуостровъ паметници, но оште отъ първий день се увѣрихъ, че не ште ми бѫде възможно да извършâ тази работа, Както ви извѣстихъ въ първото си писмо, Анжуйскитѣ Фашиколи сâ 97 томове, писмото имъ се чете твърдѣ мѫчно, и азъ пресмѣтнѫхъ, че, за да ги прегледамъ както трѣба, трѣба да употрѣбâ надъ тѣхъ най-малко два мѣсеца време, което, обаче, съвсѣмъ не бѣше ми възможно. Поради това, азъ се видѣхъ принѫденъ да се отрекâ

отъ това си намѣрение, простихъ се съ любезното настоятелство на Голѣмий Архивъ и побързахъ да поработя въ Бранкачанската библиотика.

Въ Бранкачанската библиотика изпърво срѣпнѫхъ голѣмо препятствие отъ старна на библиотекаритѣ: казахâ ми, че за да прегледамъ ръкописитѣ, трѣба да зема дозволение отъ министерството, и други такива мѫчни за извършвание формалности ми показахâ, каквито въ други мѣста не ми се случва да срѣштамъ. Токо слѣдъ дълго и голѣмо настоение и уговорванье, сполучихъ най-послѣ да уговоря главний библиотекарь и префектъ, г. Беатриче, да ми даде нужното дозволение. Тогава само можихъ да си разясня, отъ што били тѣзи препятсвия: намѣрихъ, че ръкописитѣ имъ сâ натрупани въ една стая безъ никакъвъ редъ,— каталогътъ имъ не струва за ништо, заштото, освѣнъ дѣто не е пъленъ, но не е възможно да се найде по него нѣкоя ръкопись. Трѣбаше да прегледвамъ и прероввамъ една по една сичкитѣ ръкописи, за което употрѣбихъ много време. Трудътъ ми, обаче, не останâ всуе, заштото сполучихъ съ този начинъ да найдâ слѣднитѣ твърдѣ важни ръкописи:

1. *За Костантинополската патрияршия, наставление за папскитѣ представители при католическитѣ държави* (insrtuctione alli nuntii del la sede apostolica in materia del Patriarcato di Constantinopoli). Въ това наставление, писано около 1630 г., папското правителство извѣстява своитѣ представители при католическитѣ държави за първитѣ дѣйствия на католическата пропаганда на Истокъ. Освѣнъ голѣмата си важность за историята на пропагандата, това наставление съдържа нѣколко твърдѣ любопитни извѣстия за вселенската патриаршия. „На сегашно време, говори се въ това наставление, за константинополский патриаршески престолъ се каратъ три патриарха: 1-вий е Кирилъ Лукари, кандиотъ, който въ послѣдньо време е низложенъ и пратенъ въ заточение на островъ Родосъ. . . . 2-й е бившийй Верейский епископъ, който за сега заема реченний престолъ. 3-й е Атанасий, бивший Митрополитъ Солунский.” Кирилъ Лукари, къто заразенъ отъ Калвиновата ересь, се старае чрезъ помошта на Холандский посланникъ да заеме пакъ патрияршеский престолъ. Бивший Верейский афоресалъ Лукари, като еретикъ, и далъ дума да се

съедини съ римската черква и да се подчини на Папата, ако той, чрезъ помошта на католическитѣ държави, му помогне да се удържи на патрияршеский престолъ. А пъкъ Атанасий побързалъ да дойде въ Италия, присъединилъ се къмъ римската черква, подчинилъ се на Папата, врекълъ се да му бъде послушенъ въ сичко, само да му помогнътъ да стане вселенски патриярхъ (per essere agiutato à ricuperar il seggio, Patriarcale). Въ тѣзи важни обстоятелства пропагандата рѣшила да гледа съ на́й-голѣмо старание (di far ogni possibile diligenza), да не би Кирилъ Лукари да сполучи да сѣдне пакъ на патрияршеский столъ, заштото, въ такъвъ случей, той съ помошта на преданнитѣ нему епископи и митрополити, *особенно съ помошта на Търновский митрополитъ*, когото готви за свой наслѣдникъ (per mezzo del metropolita di Ternova suo discipulo, che procura di farlo successore) лесно ште може да зарази съ Калвиновата ересь сичката Източна черква. Колкото до другитѣ двама съперници, които продали православната вѣра на Папата, та чрезъ това да могътъ да постигнътъ своитѣ честолюбиви и користни стремления, за тѣхъ пропагандата рѣшила да се помага и на двамата, та да остане единъ отъ тѣхъ на вселенский престолъ, и за послѣ да се гледа che li succedino altri soggeti Cattolici, заштото тогава само ште има надѣжда, че сичкитѣ православни епископи и архиепископи штътъ се присоединятъ къмъ римската черква.— Слѣдъ тѣзи извѣстия папското правителство поръча на нунциитѣ си да разтолкуватъ на католическитѣ правителства, колко ште бъде добрѣ и за тѣхъ, когато православната турска рая се покатоличи и да ги побудътъ за да съдѣйствуватъ било съ пари, било съ влиянието си, което иматъ въ Константинополь, за да не би Кирилъ Лукари пакъ да се върне на патрияршеский престолъ, но да се задържи на него единъ отъ другитѣ два съперници. Препоръчва се въ това дѣло голѣмо благоразумие и тайна спрямъ турското правителство (raccomandara il secreto in questo negotio, per che non venisse à notitia de Turchi).—

Дозволихъ си да направя такъвъ подробенъ изводъ отъ този документъ, заштото съмъ увѣренъ, че за сега той ште бъде особно любопитенъ.

2. *За правдинитѣ на Призренский епископъ* (De jurisdictione Prisrinensis). Въ този паметникъ се излагатъ и доказватъ

правдинитѣ на католический Призренский епископъ, отъ епархията на когото Охридский архиепископъ неправедно си билъ присвоилъ градоветѣ: Приштина, Ягнево, Монтеново и пр. Доста е любопитенъ този паметникъ за състоението на черквата въ сѣверозападна България, сѣверна Албания и южна Сърбия около срѣдата на 17 вѣкъ.—

3. *Извѣстнитѣ за Маркиянополската католическа епархия*, писано въ 1654 г. Градътъ Маркиянополь, говори се въ това извѣстие, по словѣнски се нарича *Прѣслава* (ciò è citta gloriosissima), а по турски *Ески-Стамболъ* (ciò è Costantinopoli antica). Отъ Маркиянополский архиепископъ, освѣнъ Маркиянополската епархия, зависѣли сâ оште Добруджа (la provincia de Tomis) и Молдавия. Маркиянополский архиепископъ, Марко Бандинъ, умрѣлъ въ 1650 г., и слѣдъ неговата смърть мѣстото му оставало праздно около 5 години, додѣ нѣкойси Българинъ, на име Петъръ Парчевичъ, не се обърнълъ къмъ пропагандата съ молба, да направятъ него Маркиянополски архиепископъ, която молба е била изпълнена. Петъръ Парчевичъ е билъ родомъ изъ Кипровецъ (della diocesi di Soffia), роденъ отъ родители католици (per la natione Bulgara), училъ се въ Илирското Лавританско училиште, около 12 години е билъ папски мисионеръ въ Молдавия, дѣто е можилъ да заслужи разположението на молдавский господарь. Отъ това извѣстие се види, че Маркиянополский архиепископъ не е билъ отъ in partibus infidelium, но е ималъ голѣмо-малко стадо.—

Тѣзи три паметници се намиратъ въ една ръкопись, която съдържа оште нѣколко статии, сè отъ архивътъ на пропагандата; поради това тя носи заглавие: Miscelanea Sacrae Congregationis de propaganda fide. Между другитѣ ѝ статии намиратъ се нѣколко любопитни за Арменската черква, а також де двѣ-три за Русинската, отъ които азъ преписахъ единъ.

4. *Донесение отъ Венециянский посланникъ, Якова Соранцо, за Турция* (Relatione del Cl-mo Giacomo Soranzo ritornato ambasciatore da Sultan Amurat et commissario delli confini di Dalmazia, fatta in Senato alli 8 di Novembre 1576 г.). Между многото любопитни извѣстия, въ това донесение се срѣшта и слѣдната важна бѣлѣжка. „По двѣ причини, казва Соранцо, Султанъ Амуратъ се бои отъ Московецътъ: 1, заштото Моско-

вецътъ има страшна конница отъ 400,000 души, които са̂ храбри, безстрашни, послушни, добрѣ обръжени и искусни въ военното дѣло. . . ., 2, заштото сичкитѣ жители на България, Босна, Сърбия, Морея и Гърция, като едновѣрни съ Московецътъ, твърдѣ му са̂ предадени, и всѣкога са̂ готови да се вдигнътъ и освободятъ отъ турското бреме и да се подчинятъ нему (i popoli della Bulgaria, Servia, Bosnia, Morea e Grecia. . . . sarano sempre prontissimi a prender l'armi in mano e sollevarsi per liberarsi della servitie turchescha e sottoporsi al dominio di quello).—

5. *Историческо изложение за походътъ на Донъ-Жуана противъ Турцитѣ,* писано въ 1572 г. отъ графъ Бикари (Relazione diario del Turco del conte Biccari).Подробно е разказана историята на съюзътъ между нѣкои отъ Западно-европейскитѣ държави противъ Турция въ 1571 г., također и на войната, която предводительтъ на съюзнитѣ сили, Донъ-Жуанъ, начена̂ тогава съ Турцитѣ. Отъ разказътъ на графа Бикари, който е знаялъ добрѣ сговорътъ и намѣрението на съюзницитѣ, види се, че тѣ не са̂ гледали съ добро око и на Рагузската республика, и имали са̂ на умъ да я накажътъ, заштото Рагужанетѣ не само не са̂ штѣли да земътъ участие въ този съюзъ, но оште са̂ и помагали скритомъ на Турцитѣ, които имъ са̂ били дали голѣми правдини въ своитѣ владѣния.— Друго важно за насъ извѣстие въ това списание е, че Донъ-Жуанъ е мислилъ да побуни Гърцитѣ и Албанцитѣ (si portavano molte armi per dar le a Greci da quali si sperava sollevatione). [12] По̀-надолѣ, кѫто споменува за Албанцитѣ, Бикари казва: da questi se ne sperava sollevatione contra Turchi. Въ първото си писмо азъ ви извѣстихъ, че за този предмѣтъ въ Националната библиотика намѣрихъ три четири документи.—

6. *Избройванье военнитѣ сили, които Германкий императоръ и Тирцитѣ* са̂ държели *по Унгарскитѣ граници* въ 1582 г. (Numero dei presidii, soldati et spese, che fa l'imperatore nei confini d' Ungaria, scrittura data ali stati dell' Imperio nella Dieta di Augusta l'anno 1582, nella quale si vede anco il numero di quelle sce fa il Turco, difendendo nei medessimi confini). По този паметникъ може твърдѣ вѣрно да се опредѣли, до дѣ се е простирала власта на Турцитѣ около 1582 г. въ Хърватско, Славония и Унгария.

7. *Географическо и статистическо описание на Сърбия и Албания,* написано отъ католический свештенникъ Стефана Гаспари въ 1672. (Relazioni da me prete Stefano Gaspari visitatore apostolico). На Стефана Гаспари е била дадена заповѣдь отъ Римъ да обходи Сърбия и Албания и да се научи тамъ за състоението на тамошнитѣ католици. Съ тази цѣль той въ 1671 и 1672 г. е обишелъ Сърбия и албанскитѣ епархии: Пулатската, Скутарската, Сапатската, алесската, Драчската и Антиварската. На сѣка една отъ тѣзи страни той е написалъ особно описание, въ които излага доста подробно границитѣ, градоветѣ и селата имъ, и бѣлѣжи, дѣ колко католици живѣятъ, какви имъ са̂ черквитѣ, какво имъ е черковното управление и проч. Твърдѣ често той прави бѣлѣжки и за обштественното и икономическо състоение на тамошнитѣ жители, които бѣлѣжки правятъ разказътъ му особенно любопитенъ. Между друго, той съобштава твърдѣ любопитни извѣстия за потурчванието на севернитѣ Албанци, отъ които по̀-вечето са̂ се изтурчили именно по онова време. По̀-вечето са̂ се турчили, за да се избавътъ отъ тѣжки даноци и отъ други притѣснения, но не малко е помагало на това и недостойнството на католическитѣ имъ свештенници, които не само не били въ състоение да поддържатъ вѣрата у своето стадо, но оште съвсѣмъ я убили чрезъ своятъ мръсенъ животъ. Мнозина отъ тѣзи свештенници, за малка нѣкоя полза, са̂ ставали Турци и чрезъ своятъ примѣръ са̂ увличали и паството си. Забѣлѣжително е, че са̂ се турчили токо мъжьетѣ, женский полъ си е държѣлъ отеческата вѣра. Гаспари показва много села, въ които мъжьетѣ се изтурчили, а женитѣ си останъли христиенки. Въ Драчската епархия имало е много тъй наречени тайни Христиене (Christiani Occulti), които на̀явѣ са̂ изповѣдали мохаметанската вѣра, а скришомъ са̂ ходили въ черква да се молятъ, изповѣдатъ и причаштяватъ (quando non sono visti dalli Turchi vanno in chiesa à sentir messa, confessarsi e comunicarsi).— Гаспари говори въ тѣзи си описания и за нѣкои Български области, напр. за Искюп-

---

[12] Подъ име „Гърци" по̀-вечето Италиенски писатели по онова време, както и по̀-послѣ, сж разумѣвали токо речи сичкитѣ православни жители въ Европейска Турция. Тѣй напр. Линда говори, че Гърция се е простирала до Далмация: Доминикъ Тривизски казва за Самоковъ че е luogo della Grecia и проч.

ската, Кратовската и пр., които са̀ принадлежали на Сърбската епархия (nel dominio Spirituale).

8. *Извѣстие за Албания, Сърбия, Босна, Славония и за състоснието на религията въ тѣзи земи* (Relazione d'Albania. Servia, Bosnia e Schiavonia e dello statto della religione in quelle parti). Не е забѣлѣжено, кога и отъ кого е писано това извѣстие, но отъ съдържанието му се види да е писано отъ нѣкой католически свещенникъ около срѣдата на 17-й вѣкъ. Освѣнъ многото любопитни географически и статистически бѣлѣжки за горѣреченнитѣ земи, а también и за съверозападнитѣ български области, въ това извѣстие се намиратъ и нѣколко твърдѣ важни подробности за състоснието на черквата по тѣзи мѣста. Особно важни са̀ подробноститѣ му за Ипекската патрияршия, за областа ѝ, до дѣ се е простирала, за черковнитѣ и гражданскитѣ правдини на Ипекскитѣ патриярси, за отношенията имъ къмъ вселенский патриархъ, такожде и къмъ турското правителство и проч. Има и доста подробно описание на прекрасната патрияршеска черква.

9. *Причинитѣ, по които католицизмътъ се изгубилъ въ чехската земя* (Cause per li quali la Religione c'e andata annihilanda in queste parti di Boemie), писано въ 16-й вѣкъ. Неизвѣстниятъ съчинитель на тази записка (види се да е нѣкое духовно лице, католикъ) излага доста подробно причинитѣ, които улеснили разпространението на Хусовото учение, на Пикардската и други още ереси между Чеситѣ. Цѣлта му е да обърне вниманието на римската курия връхъ тѣзи причини, каквото да може да се найде способъ за отстранението имъ и за изкореняваньето на ереситѣ. Той набройва до 16 такива причини, при излаганьето на които влазя въ нѣкои подробности, твърдѣ любопитни.—

Това са̀ пò-любопитнитѣ за насъ паметници, които намѣрихъ между ръкописитѣ на Бранкачанската библиотика. Нѣкои отъ тѣхъ, а именно: 1, 2, 3, 7, 8, и 9 преписахъ цѣли, отъ другитѣ три направихъ само извлѣчения.

Между печатнитѣ книги въ същата библиотика намѣрихъ една италиенска поема за *кръщението на България* (Bulgheria convertita), печатана въ Римъ въ 1637 г. Съчинительтъ ѝ е Francesco Bracciolini dell Api.— Тя състои отъ 20 пѣсни, отъ които сѣка една обема отъ 100 до 130 октави (осмостишия).

Копиитѣ отъ Флорентинскитѣ ръкописи, за които ви споменъхъ въ първото си писмо, ми стигнъха̂. Тѣ заематъ около 300 голѣми страници и съдържатъ много документи, сè за войната на трансилванский князь *Сигизмунда Батори* съ Мохамета III. Въ тази война, както е извѣстно, земали са̂ участие Власитѣ, Молдованетѣ, Полѣцитѣ, Германский императоръ, Папата и други нѣкои отъ Италиенскитѣ владѣтели. Дѣйствията и поведението на сѣки единъ отъ тѣзи участници са̂ изложени въ тѣзи документи съ най-голѣма подробность и ясность. Нѣкои отъ пò-главнитѣ дѣйци въ това дѣло са̂ гледали не само да не допуснътъ Турцитѣ въ Трансилвания, но и съвсѣмъ да ги изгонятъ изъ Европа. Съ тази цѣль тѣ са̂ обърнъли особно внимание на Българетѣ (à sollever i Bulgari), съ помоща на които са̂ се надали, че християнската войска лесно би могла да достигне до Костантинополь (far stragge de nemici sino Costantinopoli). За Българетѣ се говори въ нѣколко мѣста, че са̂ били съвсѣмъ готови и чакали са̂ само да премине християнската войска въ България (. . . . et non aspettar altro, che vedere i nostri stendardi . . . . li popoli di Bulgaria attendeano con desiderio di poter nuocere à Turchi). За побунваньето на Българетѣ зелъ се билъ Дубровничанинътъ Павелъ Георгичъ, за когото имахъ случей да ви поговоря въ първото си писмо. Въ тѣзи документи се срѣщатъ нѣколко любопитни извѣстия за него, намира се и едно негово писмо до Тосканский Великъ Герцогъ, въ което той, между друго, подробно излага своята дѣятелность между Българетѣ и разказва за съзаклѣтието, което станъло тогава въ Търново, и пò-главнитѣ дѣятели на което намирали са̂ се въ сношение съ Трансилванский князь. Въ същото писмо Георгичъ излага и причинитѣ, които развалили това съзаклѣтие.

Г. Макушевъ, за славнитѣ трудове на когото сте вече извѣстни, презъ тѣзи дни намѣри между ръкописитѣ на Националната библиотика запискитѣ на Костантина Музаки (Brevo memoria de li descendenti de nostra casa Musachi), които са̂ писани въ 1510 г. Въ тѣхъ се намиратъ помѣстени историята и родословието на Музакитѣ, написани отъ Костантиновътъ отецъ Иванъ Музаки (Historia e genealogia della casa Musachia scritta da Giovanni Musachio Despoto dell' Epiro). Иванъ Музаки, единъ отъ владѣтелитѣ на южна Албания, отъ както Турцитѣ му превзели земята, бѣгалъ съ сичката си фамилия въ южна Италия, дѣто неаполитанский краль. Фердинандъ го приелъ милостиво. Тамъ той е съставилъ реченната история и родословие на своятъ родъ, които сâ драгоцѣнни за историята на Албания и Епиръ въ 14-й и 15-й вв. Въ тѣхъ се намиратъ доста много свидѣтелства за историята на Сърбия и особно на западна България въ онова време. Между друго, говори се за кралятъ Вукашинъ и за Марко Кралевичъ, които сâ се намирали въ тѣсни, то приятелски, то неприятелски отношения къмъ Музакитѣ, и за които Иванъ Музаки е слушалъ нáй-вѣрни свѣдѣния отъ отца си и дѣда си, които сâ били тѣхни съвременници. Както Вукашина, тъй и Марка той нарича Български царье (il Re Vucasino, ch'ere Re de Bulgaria e dominava quasi insino ad Adrianopoli.... — Marco Re di Bulgaria).[13]

М. ДРИНОВЪ.

НЕАПОЛЬ,
1870, Априлия 6.

ЗА ОТХРАНАТА.

I.

Семейството съштествува отъ памти-вѣка насамъ и ште съштествува до-вѣка. Въ сѣко семейство се отхранватъ дѣца, приготвятъ се членове за нови семейства, членове за обштеството и народътъ. Отхраната е тъй свързана съ семейството, штото едното безъ другото е немислимо. Трѣбало би, прочее, отхраната да бѫдеше усвоена най-добрѣ отъ сички, и подобрена до една степень доста съвършенна. Но, вижда се, онова, което е свързано най-тѣсно съ человѣческото съштествувание, което, като необходимо за него, е сѣкогажъ предъ очитѣ му, — остава за човѣкътъ като непонятно, недостъпно; човѣкъ привиква къмъ него тъй, штото именно на него необръшта сериозното си внимание, и трѣба дълъкъ опитъ и наука, за да може той да се убѣди и увѣри, че отъ подобрѣнието или неподобрѣнието на това тъй необходимо и свързано съ съштествуванието му *дѣло* зависи честината или злочестината презъ цѣлиятъ неговъ животъ.

Човѣкъ оште въ старитѣ времена се е стремилъ да се научи, какво има горѣ — на небето, какъ се държътъ и въртятъ звѣздитѣ, отъ кога съштествува свѣтътъ, зашто съштествува и проч. и проч.; но не си е давалъ трудъ да издирва онова, което сѣки день, сѣка минута и секунда се върши въ него, — законитѣ на своето дъхание, хранение и проч. А нѣма съмнѣние, че това знание би му принесло много пò-голѣма полза отъ колкото знанието на вѣчно нерѣшимитѣ въпроси: отъ кога съштествува свѣтътъ, зашто съштествува и т. п.

Тъй също човѣкъ отъ памти-вѣка е наченълъ да се стреми къмъ една-едничка цѣль — да има спокойно и честито живѣение. За достигванието на тая цѣль, человѣкъ е употрѣбявалъ сички средства, съ които е можалъ да владѣе. Сичкитѣ учреждения, които е правилъ до сега, както частни, тъй и обштественни, били сâ сè за достигванието на тая желанна цѣль. Човѣкъ, като най-прекрасното и най-съвършенното Божие творение, надаренъ е съ много добри и неоцѣними качества, между които е и светото религиозно чувство. Въ сѣки едного отъ насъ се пази тая божественна искрица въ дълбочината на душата ни. Но, когато майката сѣдне на колѣна предъ светата икона, и излива отъ сърце искренна и горешта молитва,— за какво е тая молитва, която тъй пламенно се възнася къмъ Бога? Не се ли моли Богу за сички добрини, както временни тъй и вѣчни, на домочедието си, на хубавитѣ и милитѣ си дѣчица? Ами тѣзи безпокойства, грижи, трудове, които тъй неуморимо полагатъ родителитѣ,— за какво сâ тѣ? Не сâ ли сè за това—да бъдътъ къштата и дѣцата имъ доволни и благополучни? А тъй е било отъ памти-вѣка насамъ дору до сега. Човѣкъ се труди постоянно за земното си благополучие, а когато душата му не е спокойна, когато е тя препълнена отъ скърби и други безпокойства, той търси утѣшение и успокоение въ горештата молитва къмъ Бога.... Искаме да кажемъ, че каквото прави човѣкъ,— прави го съ цѣль—да достигне честитина и спокойствие.

---

[13] Единъ преписъ отъ този важенъ паметникъ се намира у извѣстний Кенигеберски професоръ, Карла Хопфъ. Преди двѣ години г. Макушевъ е ималъ случей да прегледа този преписъ, отъ който нà-бърже е извлѣкълъ нѣколко мѣста, които сѫ напечатани въ „Радътъ на Загребската Академия," 1868 г. кн. V.

Съ тази сыщта цѣль хората си направили и политическитѣ учреждения, които сâ имали и които иматъ сега. Кога се е начѣнълъ политическиятъ животъ на народитѣ, ний положително незнаеме: самата история не може да ни каже това, заштото сама тя намѣрва народитѣ съ много-малко граждански нареди. Но нѣма съмнѣние, че человѣкъ най-първо е направилъ едно малко общтество отъ своето или отъ нѣколко семейства, съсъ цѣль, разумѣва се, отъ една страна да си помагътъ въ добиванието на прехраната, а отъ друга—да пазятъ единъ други интереситѣ си противъ пò-силнитѣ неприетели. Отъ послѣ, тѣзи малки общтества сâ пораснъли до цѣли царства и империи. Не е ли било това съсъ цѣль да прекарва, както отдѣлно едно лице, тъй и цѣло общтество, цѣлъ народъ, единъ честитъ животъ?

Но, человѣчеството и въ тѣзи граждански учреждения не е намѣрвало честината и спокойствието си. Отъ тогава и до нинѣ много хиляди години сâ се минъли, много политически учреждения е промѣнявало человѣчеството, но честитото живѣение сè е отбѣгвало отъ него. И оние стари народи, които се споменуватъ въ историята, и които се славятъ съсъ своето могъштество,— и тѣ не сâ имали честито и спокойно живѣение както трѣба, заштото били сâ пò-скоро безгласни и най-покорни роби на своитѣ господари, отъ колкото да блаженствуватъ въ честитъ жовотъ. Това е било тъй въ Асирийското, Персийското, Египетското царство, било е и въ Гръция, при сичко, че въ тая старна имаше велики и славни философи; тъй също е било и въ Римъ, дѣто и въ най-голѣмото величие на републиката, народътъ търпѣше най-голѣми притѣснения отъ главаташитѣ си, и мрѣше отъ-глади въ то време, когато първенцитѣ му, наречени *патрицип* и *сенатори*, потъвахâ въ раскошъ, богатство....

Въобште, ако хвърлимъ единъ погледъ на преминълото до сега на народитѣ, ний не можемъ да видимъ друго, освѣнъ едно движение, една борба и много кръвопролития. Съсъ сичко това народитѣ сâ искали да намѣрятъ средство за честито и спокойно живѣение. Но има ли го и сега? Ако вънкашниятъ блѣсъкъ, вънкашната слава е честитина, штастие, то да,—има го. Но не е въ това честитината. Народитѣ на европейскитѣ днесъ велики и малки господарства, при сичкото си материялно богатство, при сичката си слава, могъштество и умственъ напредъкъ, пакъ не сâ доволни, пакъ не може да се каже, че прекарватъ единъ честитъ и споконъ животъ, както искатъ. Англия е днесъ най-богатата и най-силната държава: но нийдѣ нѣма толкосъ сиромаси-просяци, колкото въ това инакъ блѣстяште царство. Франция не повелѣваше ли до скоро на цѣлъ свѣтъ, та и днесъ не е ли тя една отъ най-могъштественнитѣ държави? Но французкиятъ народъ сè не се осѣшта честитъ, и иска да се промѣни редътъ на работитѣ въ отечеството му. Въ Русия, най-когато й гърмѣше името, народътъ бѣше най-загубенъ, най-злочестенъ: той бѣше *робъ*. При това, всевъзможнитѣ полицейски, явни и тайни учреждения, што ги има по цѣлъ просвѣтенъ и непросвѣтенъ свѣтъ, най-ясно ни доказватъ, че человѣчеството е оште много далечъ отъ желанната си честитина и спокойствие.

И тъй, народитѣ или человѣчеството постоянно е търсило честито живѣение и сè не го е намѣрвало, та и до сега не го намира. Нито силата, нито славата, нито богатството, на кое да е царство, не е могло и не може да даде честитъ и спокоенъ животъ на народитѣ, отъ които се състои то.— Тъй ни учи историята, и този исторически урокъ не може да не бъде за насъ отъ голѣма важность и твърдѣ полезователенъ. Отъ него ний се убѣждаваме, че трѣба другъдѣ да търсимъ честитина и спокойствие истинско. Но дѣ и въ какво?

Днесъ, когато имаме предъ себе си хиляди-годишниятъ вървежъ на человѣчеството, кѫто виждаме сичкитѣ криволии, които е правилъ человѣкъ въ този вървежъ, кѫто разбираме и спънкитѣ, што е срѣшвалъ, както и средствата, съ които е сполучвалъ да надвида и отстранява тѣзи спънки, като че можемъ да кажемъ, че въ *науката* трѣба да търсимъ ний честито и спокойно живѣение, че само тя може да ни даде това тъй много желанно благо.

Науката сѣкогажъ е била, както е и сега единственното средство, при помощта на което человѣчеството е могло да върви напредъ въ развитието и усъвършенствованието си, и сè пò-зече и пò-вече да се приближава къмъ желаемото си честито живѣение. Отъ историята виждаме, че онѣзи народи, които сà имали много-малко наука, сѣкогажъ сà бивали пò-горни отъ другитѣ. При това, единственно на науката сà обязани и днешнитѣ богати и силни държави за богатството и силата си. Науката за сѣкиго прави животътъ пò-свѣтливъ, пò-спокоенъ и пò-веститъ. Кѫто освободи човѣкътъ отъ сѣкакви суевѣрия и предразсъдоци, тя му дава възможность да си усигори доста честито живѣение съ своитѣ собственни сили.

Но, при сичко това, при сичкото неотемлемо достойнство на науката, при сичкото благодѣтелно влияние, което е имала и има на человѣческиятъ родъ,—сè пакъ не може да не се каже, че науката е недостаточна. Тя е необходима за доброто на человѣчеството, но е недостаточна. И наистина, ний се чудиме днесъ на голѣмитѣ и благотворни резултати, които произлизатъ отъ науката; но въ сѫщото време ний виждаме, че борбата на страститѣ: зависта, клеветата, лъжата, злопаметството и много други, не само не се уништожаватъ, ами оште, при помощта на науката, ставатъ пò-искусни, а слѣдователно, и пò-вредителни. Единъ ученъ, но злобенъ човѣкъ прави днесъ много пò-страшни, но покрити злини, отъ колкото неучениятъ злодѣецъ. Науката е сѫщо като ножътъ.

Ножътъ, въ ръцѣтѣ на добриятъ човѣкъ, не прави нищто друго, освѣнъ— помага му въ нуждитѣ; но въ ръцѣтѣ на злиятъ, той струва безбройни убийства. Сама по себе-си, науката е чиста, света, но въ главата на единъ съ развалено сърце човѣкъ,— тя е страшна, и не може да послужи за достигванието на честито и спокойно жевѣение, което е тъй желателно. „Науката ни дава възможность да покоряваме природата, казва единъ ученъ; тя ни дава възможность напр, да плуваме и срѣщто вѣтъръ, да се не боиме отъ молнията, но да й казваме, дѣ да падне; да се не покоряваме на пространството, а да го скратяваме съ парата и електричеството. Но сички тѣзи не правятъ честитъ човѣкътъ.” Защто? — „Защтото човѣкъ въ себе-си носи своята честитина и злочестина, — въ сърцето, въ характерътъ, въ нравътъ си.” Ето отвѣтъ най-справедливъ, който твърдѣ силно потвърдява, че и самата наука, която е тъй необходима на човѣкътъ, сè пакъ не може да бъде достаточна, за да го направи честитъ. И наиствна, може ли да бъде човѣкъ честитъ, когато, колко и да е ученъ, обладанъ е отъ едно най-голѣмо самолюбие, егоизмъ, който го кара съ завистъ да гледа на други едного, што го, макаръ и неволно, надминува въ нѣщто-си добро и похвално? Сичката му наука не ште му служи за друго, освѣнъ да улеснява удовлетворението на егоизмътъ му, което удовлетворение въобште става въ уштербъ на другитѣ, съ потъпкване на правата имъ. А при такива условия—далечь бива отъ човѣкътъ честитината и спокойствието: защтото *щастието на едного никога не може да бъде основано на нещастието на другиго.*

Ясно е прочее, че, освѣнъ науката, на човѣкътъ трѣба оште нѣщто друго, за да бъде той истинно честитъ въ животътъ си: трѣба характеръ, сърце, нравъ. Трѣбатъ тѣзи, защто ние сме хора, живѣйме подъ извѣстни условия—благоприетни и неблагоприетни,—които иматъ на насъ разни дѣйствия и влияния, и поради това правятъ ни да дохождаме помежду си въ сблъскване, въ борба. И никакъ не може да се каже, че влиянието на науката въ тая борба на страститѣ е сѣкогажъ благотворно; напротивъ, твърдѣ често бива тò съвсѣмъ противоположно, защтото, както рекохме и пò-горѣ, науката непремѣнно ште даде превъсходство на онѣзи, които я владѣятъ, ако щте би добри били тѣхнитѣ принципи или зли. Извѣстниятъ поетъ, философъ и педагогъ, *Жанъ-Жакъ-Руссо*, стана̂ мизантропъ именно за то, че виждаше, какъ едно развратено вече общтество става по̀-развратено, когато гледа да си обогати само умътъ, а никакъ не гледа за поправението на сърцето, характерътъ и нравитѣ си въобщте. Поради това, той на темата, дадена отъ *Дижонската Академия* (на 1743 г.): „Успѣхътъ на наукитѣ и искуствата да ли е съдѣйствувалъ за подобрѣнието на нравитѣ"?— написа цѣло съчинение, въ което се мъчи да докаже, че напротивъ, този успѣхъ ѐ съдѣйствувалъ за по̀-голѣмата развала на нравитѣ, зафтото е далъ възможность да се породи още по̀-голѣма раскошность, която естественно влѣче подирѣ си развалата на нравитѣ. Единственното средстно за поправяние на человѣчеството, *Жанъ-Жакъ-Руссо* е считалъ — връщтанието на човѣкътъ въ първобитното му диво състоение, отъ което изново да започне развиванието на сърцето, характерътъ и нравитѣ си. Колко и да е билъ лъжливъ принципътъ на Руссо, но и той може да ни служи за доказателство на това, че само науката не е достаточна за да направи човѣкътъ честитъ, да го възвиси на такава точка, на която, както стои той, да може да се нарича *човѣкъ* — въ пъленъ и въ на́й-добъръ смисълъ на това слово, — споредъ онзи идеалъ, който имаме за човѣкътъ, като за най-съвършенно творение Божие. Г. Ушинский, единъ отъ рускитѣ философи-педагоги, както казва, че откритията, които е направила науката, са̂ много важни и полезни, зафтото са̂ дали на човѣкътъ възможность, тъй лесно да покорява природата и да извлича отъ нея всевъзможна полза за себе си, прибавя: „но за человѣчеството щтѣше да бъде още по̀-важно и по̀-полезно отъ сички тѣзи открития — откритието на средствата, какъ да се образува въ човѣкътъ такъвъ характеръ, който да противостои на сичкитѣ случейности въ животътъ, да спасява човѣкътъ отъ вредоносно влияние на тѣзи житейски случейности и да му дава възможность отъ сѣкждѣ и отъ сичко да придобива само добри сетнини."

Щте рече, че, за доброчестината на човѣкътъ, освѣнъ науката, трѣба още *сърце, характеръ*. Но тѣзи добрини не може да ги даде науката, макаръ тя и да се счита инакъ за всемогъщта. Тя, за едно съ опитътъ, може само да ги освѣтли за насъ и да покаже пътятъ, средствата, по които можемъ да ги получимъ.

Кои са̂, прочее, тѣзи средства?

Средството е едно единичко, и то е — **добрата отхрана** Добро сърце, добъръ характеръ се образуватъ само съ добра отхрана: никакви други средства не са̂ въ състоение да помогнътъ на това. Умственното обогатяванье, или — тъй да се изразимъ — *житейската мѫдрость* се придобива събственно при нашето разумно и съзнателно трудение, но добро сърце и характеръ не се придобива при такъвъ единъ трудъ: защтото първата начева да става достъпна за насъ само тогава, когато дойдеме въ щто-годѣ разумна и съзнателна връсть, а вторитѣ начеватъ образованието си много отъ рано, отъ самитѣ минути на рождението, даже и по̀-отпреди. Образованието на сърцето и характерътъ, слѣдователно, не зависи отъ нашата разумна и свободна воля: то̀ става единственно подъ влиянието на вънщни причини, подъ влиянието на природата, срѣдата (кръгътъ), въ която се намира човѣкъ, и преимущественно подъ влиянието на родителитѣ. А както е тъй, ясно е, че отхраната е онова единственно средство, при помощта на което бя могло да се облагороди на човѣкътъ сърцето и характерътъ.

И тъй, въ *отхраната* се намѣрва оная желанна честитина въ животътъ, която човѣкъ търси отъ памти-вѣка насамъ, защтото доброто сърце и характеръ, които са̂ *основата на сѣко общтественно благополучие*, придобиватъ се чрезъ добрата отхрана. Че именно въ това се състои доброчестината на общтеството, както и на сѣки човѣкъ отдѣлно, — тая истина се потвърдява твърдѣ ясно въ общтежитието. Въ общтежитието сѣкогажъ се е уважавалъ и почиталъ онзи човѣкъ, който има добро сърце, добъръ характеръ, добъръ нравъ, защтото само тѣзи условия са̂ могли и могътъ да породятъ *довѣрие* въ общтеството, безъ което (довѣрие) не би се свършила никаква добра общтественна работа, — тъй и частна. Въ общтежитието даже *науката* отстъпва първенството на *добрата отхрана*. Ний и въ теория и на практика ежедневно изказваме уважение по̀-вечето къмъ оногова, който има добро сърце, добъръ характеръ, добри нрави, ако и да не е инакъ

—ученъ, отъ колкото къмъ оногова, който, макаръ и да е ученъ, но е съ развалено сърце, съ развалень характеръ, заштото първиятъ сѣкогажъ бива полезенъ на обштеството, а вториятъ— пò-вече вредителенъ отъ колкото полезенъ. Науката сѣкогажъ дава превъсходство на човѣкътъ; но отъ отхраната зависи това превъсходство да бъде въ добрата или въ лошевата область на человѣческата дѣятелность. Между двама добрѣ отхранени хора първенството принадлежи на оногова, който има пò-вечко наука; тъй също отъ двама злодѣйци онзи е пò-злодѣецъ, който е ученъ. Поради това, не онзи принадлежи къмъ най-съвършеннитѣ човѣци, който е много ученъ, а онзи, който при учението, има и добра отхрана.

Библията казва: „съсъ сѣко старание предпазвай сърцето си, заштото отъ него произлиза животътъ" (притч. Сол. гл. 4. ст. 23). И оште: „дѣтето неотвиква отъ онова, на което е привикнъло." *Адамъ Смитъ*, единъ отъ ученитѣ английски икономисти, намърва добрата отхрана за нѣшто най-важно, най-необходимо за едно господарство: „Най-добрата икономическа мѣрка за една държава, казва той, е—*добрата отхрана на народътъ*."

И тъй, ето дѣ трѣбало человѣчеството да търси честитината и спокойствието си: въ добрата отхрана, безъ която немислимо е честитото живѣение на народитѣ, на обштествата, а слѣдователно, и на сѣки човѣкъ отдѣлно.

Семейниятъ животъ, както казахме отъ самото начало, съштествува отъ памти-вѣка на самъ; а семейниятъ животъ е немислимъ безъ отхрана каква да е. Не трѣбаше ли, прочее, до сега отхраната да бъдеше усъвършенствувана до една доста висока степень? По логиката,— трѣбаше. Человѣцитѣ намѣсто да дирятъ честина и спокойствие въ разни учреждения обштественни и гриждански, намѣсто да се стараятъ да спечелватъ това благо съ безпрестаннитѣ вѣковни борби и кръвопролития—трѣбаше да обърнътъ вниманието си най-първо за подобрение на отхраната, която имъ е била сѣкогажъ предъ очи и въ ръцѣ, и чрезъ която непремѣнно би намѣрили сичко онова, което тъй много сâ търсили— честитото живѣение.

Но онова, което най-много не достига и днесъ на человѣцитѣ и което е най-необходимо за тѣхъ; онова, което,

при тая необходимость, е оште и най-трудно за давание, е—*добрата отхрана*. Ако днесъ за днесъ има предмѣтъ, колкото важенъ, толкосъ и труденъ,— това е отхраната, която трѣба да се даде на дѣцата, за да станътъ добри и полезни на себе-си, на обштеството, между което живѣятъ, тъй също и на народътъ, на който принадлежятъ, както, най-сетнѣ, и на цѣло человѣчество.— Не трѣба, обаче, да ни очудва това, дѣто до сега отхраната не е достигнъла до една удовлетворителна степень, дѣто и сега се счита за предмѣтъ нáй-труденъ. Както казахме пò-горѣ, образованието (направата) на сърцето и характерътъ ни не зависи отъ нашата разумна и свободна воля: тò става подъ влиянието на много вънкашни причини. Разумѣва се, че въ старитѣ времена, когато родителитѣ твърдѣ малко сâ разбирали причинитѣ и на нáй-обикновеннитѣ явления въ животътъ и въ природата въобште,— разумѣва се, казваме, че тѣ тогава оште пò-малко сâ разбирали причинитѣ, по които би се образували въ дѣтето добро или зло сърце, добъръ или лошъ характеръ. Сърцето и характерътъ сами въ себе-си сâ понятия чисто отвлѣченни (въ този смисълъ, въ какъвто ги употрѣбляваме и ний тукъ), и тѣ излизатъ на-явѣ само въ дѣйствията на човѣкътъ: въ думитѣ, постъпкитѣ, обноската и т. п. Толкосъ пò-вече е тайно, невидимо влиянието на вънкашнитѣ причини, подъ което се образува сърцето и характерътъ на човѣкътъ. Заради това, невъзможно е било на человѣцитѣ, въ старо време, да сâ познавали външнитѣ причини, подъ влиянието на които се образува на човѣкътъ сърцето и характерътъ; невъзможно е било, слѣдователно, и да обръштатъ тѣ сериозно внимание на каква да е друга отхрана, освѣнъ на физическата, къмъ която ги е подбуждало и самото естество. 1) Трѣбало е дълъкъ опитъ и наука, дору человѣчеството дойде до съзнание или откритие на тая истина, че отъ сърцето и

---

1) Тая отхрана се състоединствено въ кърменьето на дѣцата, въ запазванието тѣхно отъ разнитѣ вредителни вънкашни влияния, и най-послѣ въ научванието да си придобиватъ прехрана по онзи сѫщи начинъ, по който іѫ придобиватъ и самитѣ родители. Тукъ за рѫководитель служи почти само инстинктътъ на самосъхранението, който е врожденъ въ сѣко живо сѫщество въобште. Поради това и онзи, който получава такава отхрана, почти въ сичкитѣ си постѫпки и дѣйствия, рѫководи се пò-вече по инстинктътъ си, отъ колкото по каква—годѣ разумна воля. За тò, дивитѣ народи не уважаватъ чуждото право, за тò никакъ не считатъ за беззаконно на сила да усвояватъ чуждото, да придобиватъ прехраната си чрезъ грабение, насилование, убийства и т. н.,— сѫщо както правятъ животнитѣ.

характерътъ зависи честината или злочестината на человѣкътъ, и че образованието на сърцето и характерътъ зависи отъ влиянието на вънпнитѣ причини: природата, родителитѣ и срѣдата, т. е.— отъ отхраната. Благодарение на *опитътъ и науката*, тая истина днесъ се съзнава отъ сички образованни хора; но въ сыщото време се съзнава и голѣмата трудность, што се срѣшва при нейното усъштествление. *Джонъ Ст. Миллъ*, единъ отъ великитѣ съвременни английски мислители, въ своята рѣчь за *университетското въспитание*, ето какъ се изражава за трудноста на отхраната въобште: „Макаръ за отхраната да се е говорило и да се говори много и хубаво, но сѣки единъ мисляшти човѣкъ сѣкогажъ ште намѣри въ този предмѣтъ много такива нѣшта, които трѣба да се развиятъ и изслѣдуватъ. Отхраната заключава въ себе-си не само онова, што правиме за себе-си, и што правятъ другитѣ за насъ— съ единственна цѣль да достигнемъ колко-годѣ близо до съвършенството на природата си, ами оште и онѣзи косвенни дѣйствия, които се произвождатъ на характерътъ и человѣческитѣ способности отъ такива нѣшта, които иматъ съвсѣмъ друго назначение: отъ законитѣ, формата на правлението, отъ промишленноста и искуствата, даже и отъ такива физически фактове, които никакъ не зависятъ отъ волята на человѣкътъ,— а отъ климатътъ, почвата (земята) и мѣстоположението. Сичко онова, което съдѣйствува за образованието въ човѣкътъ извѣстенъ характеръ, сичко, което прави човѣкътъ такъвъ, какъвто си е той,—сичко това се заключава въ отхраната."

Ето до колко трудно считатъ даваньето на добрата отхрана и оние народи, които днесъ сâ въ челото на человѣческиятъ напредъкъ. Колко пò-вече трудность трѣба да срѣштаме ний—Българитѣ при даваньето на дѣцата си добра отхрана! Образованнитѣ народи, спомогнъти отъ науката, улесняватъ пътятъ на добрата отхрана. Ами ний? Ний едвамъ сега сме зели да се свѣстяваме, едвамъ сега сме зели да угаждаме сладоста на науката и да се увъряваме, че само, при нейната благотворна свѣтлина, ште можеме успѣшно да вървиме напредь по този търнястъ житейски пъть. Слѣдователно, толкосъ пò-трудно е за насъ сега даваньето добрата отхрана на дѣцата ни. Отъ това не слѣдва обаче, че ний

трѣба да се страхуваме и оттегляме предъ тая голѣма трудность и да не се осмѣлваме да правиме разсъждения и разисквания върху този мъченъ предмѣтъ. Необходимоста на добрата отхрана, можемъ да кажемъ, е твърдѣ голѣма, особенно за насъ— Българетѣ, е и не пò-малко очевидна. По много неблагоприетни исторически и други обстоятелства, образувалъ се е характеръ нѣкакси лошевъ въ една значителна часть отъ насъ. Ний сме станъли нѣкакъ жестокосърдни, завистливи, злопаметни, егоисти: готови пò-скоро да накажемъ отъ колкото да простимъ; готови да прибѣгнемъ къмъ най-черни лъжи и клевети, само и само да си отмъстимъ: готови сме за *инатътъ си* да развалимъ най-светата и полезна работа. 2) Такива черти на недобъръ характеръ, за съжалѣние, се забѣлѣзватъ, както ни се вижда, нѣкакъ пò-вече— и въ необразованната маса народна, и въ тъй нареченнитѣ образовани и учени наши хора, отъ колкото въ други инакъ подобни намъ народи. 3) Прочее, за насъ е необходима *добра отхрана*. А тая необходимость изисква да се правятъ разсъждения, както врьхъ това отгорѣ —въ какво се състои добрата отхрана, тъй и врьхъ начинътъ, по който трѣба и може да се дава тя колко пò-правилно и пò-добрѣ. Нѣма съмнѣние, че възможно удовлетворителенъ отвѣтъ на тѣзи въпроси (:въ какво се състои добрата отхрана и по кой

---

2) Това е твърдѣ горчива ала—истина, обаче която не трѣба да се боиме да я изповѣдаме, заштото „съзнанието ни на погрѣшката е вече добъръ почетъкъ за изправление," споредъ обштеизвѣстната философия. Тая нехарна черта у насъ, може да се рече, е **исторически недъгъ, не нашъ**,— а се е вмъкнълъ по между ни по разни исторически обстоятелства и по други причини, особенно заштото отъ много вѣка насамъ съсѣдствуваме и непосредственно имаме сношение съ Византийцитѣ-Гръци, които, както е извѣстно, съ ништо друго не сâ се прославили въ историята толкова много, колкото съсъ безмѣрната си нравственна деморализация, която е могла, малко или много, да се отрази твърдѣ лесно и на най-крѣпкитѣ и уварденитѣ народи, съсѣдствуяшти съ Византия.

Слѣдователно, тоя недъгъ, като не нашъ собстенъ, а внесенъ отъ вънъ у насъ, не може да бъде помежду ни до толвова вложенъ, штото да не е възможно съвършенното му отстранение. Съ едно строго и разумно внимание на добра отхрана—е достаточно въ едно-двѣ поколѣния да се изтреби това зло, што се е вмъкнъло у насъ по исторически процесъ.

3) Справедливоста иска да изповѣдаме, че **ученички** хора ний имаме вече, да речемъ, но и **добрѣ отхранени**, за съжалѣние—твърдѣ малко. И съ това може да се обясни този печаленъ фактъ, че нашитѣ обштественни работи, било школски, било други, трудно вървятъ напредь. За това неутѣшително явление има-штемъ случей, на татъкъ да кажемъ нѣколко думи пò-вече.

начинъ се дава тя?) може да даде само дълговременната разумна педагогическа практика, и че било би твърдѣ самонадѣянно, по теория само да показва човѣкъ пътятъ, по който педагогътъ трѣба да върви. Имаме ли ний тая дълговременна разумна падагогическа практика? Нѣмаме я. Но ний имаме на своя старна туй преимуштество, че живѣйме въ 19-й вѣкъ, който е вѣкъ на напредъкътъ на просвѣштението, вѣкъ, въ който една гола теория, колко и да е тя превъсходна, не се приема, дору не се провѣри съ практиката и не се види, че тя намира и основа и потвърдение въ практиката. Днесъ за днесъ има много превъсходни съчинения за отхраната, писани отъ лица не само учени и образовани, ами и които сичкий си животъ сâ посветили за отхраната на дѣцата, и на такавато многогодишна практика сâ си основали теорията. Пътятъ, слѣдователно, по който предстои намъ да вървимъ, не ште де е за насъ до толкосъ труденъ, заштото той е вече доста очистенъ и освѣтленъ — за насъ, благодарение на неуморимитѣ и велики трудове на нашитѣ водачи въ просвѣштението — на европейскитѣ учени. Отъ наша старна се изикава само внимателно да вървимъ по тѣхнитѣ стъпки, къто въ сѫштото време приемаме и усвояваме онова, което е годно и полезно за насъ, а отхвърляме сичко друго, което не ни е потрѣбно,— до къто достигнемъ и ний до оная степень на развитието си, штото да бѫдемъ въ състоение, самостоятелно да работиме не само за себе си, но оште да поспомогнемъ нѣштичко за успѣшниятъ вървежъ и на цѣло человѣчество.— Отъ такава точка гледаштицъ на многоважниятъ и труденъ предмѣтъ — отхраната, ний се наемаме да говоримъ за него, къто имаме за ръководители европейскитѣ учени педагози, които отколѣ и усърдно работятъ надъ него. Намѣрението ни е — да се разясни за насъ, колко може по̀-добрѣ, предмѣтътъ и да се поспомогне за придобиванието на онова, което е най-необходимо за насъ,— добрата отхрана.

II.

Ний казваме, че добрата отхрана е необходима въ обштежитието и че особенно за насъ — Българетѣ, е най-чувствителна тая необходимость. Това е тъй: това е чиста, неопровържима истина. И поради това, *сѣки единъ отъ нашитѣ учени мъжие, както и сѣки Българинъ въобште трѣба да счита за най-голѣма и най-света обязанность своя — грижата за доброто отхранвание на младото поколѣние наше.* За да могътъ, обаче, тѣзи грижи и старания да иматъ пъленъ и надлеженъ успѣхъ, трѣба на́й-първо да се опредѣли ясно и точно: *въ какво се състои добрата отхрана.* Ако въ сѣко предприетие е необходимо точното и ясно опредѣление и знание на цѣлта, тукъ, въ дѣлото на отхраната, това се изисква на́й-много, заштото въ отхраната една крива крачка, особенно самата — първата, влѣче за себе-си непремѣнно зли сътнини. Отхраната има работа съ на́й-нѣжна, па и съ на́й-въсприимчива душа,— съ душата на дѣтето. Тукъ именно трѣба пазение, осторожность, да не би нѣкакъ тая нѣжна, крѣхка и въсприимчива душа да се поведе нѣкакси на криво оште отъ самото начало,— нѣшто, което може да се отбѣгне само когато точно и ясно се опредѣли цѣлта, къмъ която ште се поведе дѣтето.

Прочее, въ какво се състои добрата отхрана? Предварително ште кажемъ, че, колкото отъ една старна е трудно да се отговори на този въпросъ, толкосъ па отъ друга — е лесно. Трудно е, заштото ний, человѣцитѣ, въобште, за каквото в да е, обичаме да си правимъ идеали, къмъ които и се стремимъ, много пѫти безъ да си пресмѣтаме, възможно ли е усѫштествлението на тѣзи идеяли по са́мата наша природа. А отъ това излиза, че когато идеалътъ бѫде неусѫштествимъ на практика,— стремлѣнията ни биватъ вредителни отъ колкото полезни. Идеалътъ, който въобште си съставеме за добрѣ отхранениятъ човѣкъ, е — да бѫде той съсъ сичкитѣ добри свойства и качества, да бѫде съвършенъ въ сичко, безъ никакви недостатки. Но, възможно ли е, положително да се опредѣлятъ какви сâ и какви трѣба да сâ добритѣ свойства? Трудно и, токо речи, невъзможно е. Истина, въ теория позволява си човѣкъ да опредѣля, кои сâ добритѣ качества, но практиката твърдѣ често опровергава и измѣнява тая теория. Младостта, която оште не е изпитала тежката ръка на опитътъ, е пълна съ животъ и енергия, пълна съсъ вѣра въ добротата на сичкитѣ хора, и заради това не се съмнѣва, че ште намѣри пълно съчуствие въ тѣхъ за своитѣ стремления; пълна въ правотата на человѣцитѣ, младоста говори истината сѣкому въ очитѣ; но много ли са̂ тѣзи млади, които опитътъ да не е охладявалъ, да не ги е правѣлъ горчиво да се разкайватъ за своята довѣрчивость и откровенность? А това разкайванье какви сѣтнини има?— Въобште ражда различни идеали, за какъвъ трѣба да бъде человѣкъ въ обштежитието. Единъ идеалъ такъвъ, н. пр.: „Човѣкъ трѣба да се труди, да си испълнява длъжноститѣ спрямо службата си, но да гледа да си събира и парици за черенъ день. Ако се случи една обязанность да противоречи на друга, то благоразумието изисква да избира онова, което е полезно за него—лично, или понѣ не тъй вредително.” Другъ идеалъ: „Човѣкъ може да мисли каквото и както му е угодно, но той е дълженъ строго да пази приличията и да умѣе да живѣй съ хората. Сѣкогажъ трѣба да е остороженъ въ словата си и да не изказва макаръ и на́й-голѣмата истина, когато види, че съ това той ште оскърби и унизи другиго: заштото трѣба да помни, че *на свѣтътъ несъштествува човѣкъ безъ недостатки.*”— Подобни идеали има много, и по видимому, сѐ са̂ добри, заштото са̂ основани ушъ сичкитѣ на опитътъ, на практиката. Но можемъ ли ний отъ сички подобни идеали да изберемъ единъ като *идеалъ съвършенъ*, който да ни служи за цѣль въ отхраната? Не можеме, заштото сичкитѣ иматъ своитѣ недостатци, и ако по единътъ отъ тѣхъ се поведемъ и дадемъ отхрана на дѣтето,— отхраната му ште бъде недостаточна, а слѣдователно и не ште му достави желанната честитина. Сичко това прави трудно рѣшението на въпросътъ: въ какво се състои добрата отхрана.—

Но отъ друга старна не е трудно да се даде отвѣтъ на този въпросъ. Ако,—намѣсто да хвърчимъ и да кроимъ въ умътъ си разни идеали, какъвъ трѣба да бъде добрѣ отхранениятъ човѣкъ,— ако ний земемъ човѣкътъ тъй, какъвто си е той създаденъ отъ Бога, и се постараемъ да му дадемъ такова развитие и направление, което на пълно съотвѣтствува отъ една старна на неговитѣ лични способности, а отъ друга—и на нуждитѣ и потрѣбноститѣ на онова обштество, между което той ште живѣе,—тогава въпросътъ ште се рѣши самъ по себе, и то— най-удовлетворително. И наистина, идеалътъ на отхраната трѣба непремѣнно да бъде *самъ онзи*, комуто ний ште даваме отхрана, и обштеството, въ което той живѣе и ште дѣйствува. Сѣки други идеалъ, макаръ и най-съвършенниятъ, е негоденъ, а слѣдователно, и вредителенъ. Само тя отхрана може да се каже добра и благоразумна, която не дохожда въ противоречие съ направлението на обштеството, а при това, е и съгласна съ способноститѣ на дѣтето. Инакъ, нито онзи, който е получилъ отхрана, ште бъде доволенъ отъ себе-си, нито па обштеството ште види отъ него полза. Карлъ Смидтъ, единъ отъ знаменититѣ нѣмски педагоги, ето што казва връхъ това отгорѣ: „*човѣкъ, който не разбира духътъ на времето и на обштото мнѣние, такъвъ човѣкъ е живъ мъртвецъ.*” Това на́й-добрѣ ште разбереме отъ слѣдуяштитѣ два примѣра, които дава намъ историята. *Спарта* бѣше държава военна. Тамъ не господарството съштествуваше за народътъ, а народътъ за господарството. Поради това, сѣки единъ Спартанецъ принадлежѣше не на себе-си, а на господарството. Той нѣмаше своя воля: неговата воля бѣше—волята на господарството; нѣмаше други свои, лични интереси, освѣнъ интереситѣ на господарството. Съобразно съ господарството вървѣше и въспитанието или отхраната на дѣцата: господарството бѣше военно,— и въспитанието трѣбаше да бъде военно. Прочее, единъ Спартанецъ съ друго едно въспитание, да речемъ, на́й-съвършенно, но само не военно, можѣше ли да са счита въ Спарта за полезенъ членъ на обштеството и съгражданетѣ си? Никакъ. Заради това, Спартанцитѣ убиваха̂ слабитѣ и болнитѣ дѣца, тъй като тѣ не би могли да получатъ военна отхрана. Въ Атина, напротивъ, давали преимуштество на умътъ, искуствата и пр., и поради това, въспитанието е вървѣло съвсѣмъ не тъй, както въ Спарта. Атиняninъ, съ спартанско въспитание, не би ималъ въ Атина нито на́й-малко уважение, а слѣдователно, и не би билъ полезенъ. Такива са̂ били понятията у Спартанцитѣ и Атиненетѣ за съвършенниятъ човѣкъ, такъвъ имъ билъ идеалътъ, и споредъ него са̂ давали отхрана на дѣцата си. Това го виждаме тъй и у другитѣ народи.

Този исторически урокъ е поучителенъ за насъ и сега. И нинѣ тъй трѣба да постъпваме ний въ отхраната, само съ тая разница, че, освѣнъ на духътъ на времето и нуждитѣ на обштеството, трѣба оште и да обръштаме внимание и на особенноститѣ на дѣтето. Сега нашътъ идеалъ е, можемъ да речемъ, пò-обмисленъ, пò-реаленъ. Наистина, ний трѣба въ отхраната да се съобразяваме съ духътъ на времето и нуждитѣ на обштеството, но въ сштото време трѣба да гледаме и на това, штото сѣки единъ членъ, слабъ или силенъ тѣломъ, слабъ или силенъ по душевнитѣ способности,— да бъде полезенъ на обштеството. Обштеството има много нужди, и сѣка нужда си има сферата. Слѣдователно, задатъкътъ на отхраната е—да приготви членоветѣ на обштеството тъй, штото сѣки единъ, дѣйствуяштицъ въ своята сфера, да бъде полезенъ. А това може да се достигне, само когато при отхраната се обрѫшта строго внимание и на особеноститѣ на дѣтето. Безъ това, отхраната не е освѣнъ *насилие*, и тогава не се достига желанната цѣль, заштото, въ такъвъ случей, намѣсто да поставимъ човѣкътъ въ една извѣстна сфера, въ която той би дѣйствувалъ успѣшно и полезно, ний ште го туримъ въ друга, въ която, по неспособноста си, ште дѣйствува пò-вече вредително отъ колкото полезно.

Кѫто казваме, че отхраната само тогава може да се каже добра и благоразумна, когато е съобразна съ духътъ на времето и нуждитѣ, потрѣбноститѣ и понятията на обштеството,— отъ тукъ не излиза ли, че сѣко време, сѣко обштество трѣба да си има своята отхрана, особенна отъ отхраната на другитѣ обштества и времена? Излиза; и дѣйствително трѣба да бъде тъй: сѣки народъ, сѣко обштество трѣба да си има своя отхрана, съобразна съ духътъ на времето и неговитѣ нужди. Българинътъ, што е получилъ *парижска* отхрана, ако поиска споредъ нея да живѣе и постѫпва въ отечеството си, едвамъ ли би билъ полезенъ, та и на-да-ли спокоенъ и уважаемъ. Но отхраната много би сбъркала, ако се ограничѣше само съ духътъ на времето, съ нуждитѣ и потрѣбноститѣ на обштествата, и съсъ способноститѣ на дѣтето,— ако да нѣмаше, освѣнъ сичко това, и нѣкой другъ пò-високъ, пò-обштъ идеалъ. Има нѣшта, които сâ и трѣба да сâ обшти за сичкитѣ человѣци, които трѣба да ги има и Френецътъ, и Нѣмецътъ, и Българинътъ, и Англичанинътъ, и сички въобште. Тѣзи сâ: *истината, любовта, нравственната свобода.* Тѣ трѣба да сâ обшто достоение на сички. Не е достатъчно, Българинътъ да бъде само Българинъ съсъ сичкитѣ български особености: да живѣе и се обхажда съ еднородцитѣ си по български, да съчувствува на нуждитѣ имъ и проч., но трѣба да е оште и *честенъ, справедливъ, любяшть, благороденъ* по сърце и душа *и независимъ* по съвѣсть и убѣждение. И съ такива качества той трѣба да се язява не само въ сношенията си съ Българетѣ, ами и съсъ сичкитѣ инородци. Отхраната, прочее нѣка бъде съобразна съ духътъ на времето и съ потрѣбноститѣ и понятията на обштеството; но тя трѣба *непремѣнно да насади, да вкорени въ сърцето на сѣки единъ истината, любовта и нравственната свобода.* За тѣзи качества и свойства не сѫштествува нито време нито обштества. Тѣ сâ вѣчни и неизмѣняеми истини. Човѣкъ, въ което време и да живѣе, между каквито и да живѣе, въ каквато е да е сфера неговата дѣятелность,— той непремѣнно трѣба да има въ душата и въ сърцето си вкоренени истината, любовта и нравственната свобода, ако иска да се брои къмъ най-съвършеннитѣ людье. Кѫто има чувство за *истината*, той сѣкогажъ ште се стреми къмъ нея, и ништо не ште бъде въ състоение да го направи за да отстѫпва отъ правиятъ, истинниятъ пѫть; кѫто има *любовта*, човѣкъ сѣкогажъ ште гледа да бъде полезенъ на своитѣ съсѣди, на обштеството, и—нàй-сетнѣ— на сички; кѫто има *нравственната свобода,*— въ неговитѣ постѫпки и дѣйствия сѣкогажъ ште се забѣлѣзва разумность, обмисленность, а при това, и — честность, благородство и т. п., заштото *нравствено-свободниятъ човѣкъ никого не се подчинява на страститѣ си или на страститѣ на другиго, никога не си позволява да върши нѣшто подъ какво да е друго влияние, освѣнъ подъ влиянието на разумноста, честноста, благородството.*

Може да ни забѣлѣжътъ тукъ, че намѣсто да стоимъ на реална точка, споредъ както казахме пò-горѣ, ний преминъхме пакъ въ полето на отвлѣченноста, заштото зехме да утвърждаваме, че отхраната трѣба да насади и да вкорени въ сърцето на сѣки единъ истината, любовта и нравственната свобода,— тогасъ, когато тѣзи понятия, особенно първата (истината) сâ тъй отвлѣченни, штото за тѣхъ човѣкъ може да прави дълги и предълги разсѫждения, и пакъ да не получи желанното опредѣление. Това е тъй: тѣзи понятия сâ отвлѣченни, много-малко. Но отхраната нѣма и не трѣба да има работа съ абсолютното опредѣление на тѣзи понятия. Нейната задача е простичка и изпълнима. Тя е длъжна да направи тъй, штото дѣтето отъ малка да привикне да уважава и почита сичко, което е истина (не абсолютна истина, а житейска), а да не обича и да отбѣгва отъ сичко онова, което е лъжа, несправедливо и проч. А тѣзи нѣшта никакъ не сâ отвлѣченни. Въ общтествата има хиляди лица справедливи, честни и благородни, когато има па хиляди-хиляди лъжци, нечестни, и проч.

И тъй, истината, любовта и нравственната свобода сâ общти качества, които отхраната, безъ да гледа на духътъ на времето, на понятията и на нуждитѣ на общтеството, трѣба да ги вкорени въ сърцето на сѣки единъ човѣкъ. Въ това, прочее, отхраната се обединява, тъй да речемъ, и става общта, една и сăща за сичкитѣ времена и общтества. Различна по времето и общтествата, тя е една по общтиятъ и нáй-главниятъ свой задатъкъ.

Сега, слѣдъ сичкитѣ казани до тукъ, въ какво се състои добрата отхрана? „Добрата отхрана се състои въ това, че единъ добрѣ отхраненъ и развитъ човѣкъ води другиго човѣка, който едвамъ начева да се развива, къмъ съзнателна самодѣятелность и самостоятелность, кăто разкрива и вкоренява въ него началата на истината, свободата и любовта, а при това, и сичко туй върши съобразно съ неговитѣ особенности, съ духътъ на времето, въ което живѣе, и съ общтото мнѣние на онзи народъ, на който принадлежи." Тъй опредѣля добрата отхрана знаменитиятъ *Песталоцци*, този баща на нáй-добрата педагогика. Да кажемъ съ други думи: да дадемъ на човѣкътъ добра отхрана, ште рече,— да дадемъ на способноститѣ му, съ които е надаренъ той отъ Бога,— на *умътъ* и *сърцето*,— едно нáй-добро направление и развитие, което се състои въ това: *съкогажъ да обича той и предпочита правдата и истината отъ неправдата и лъжата; съкогажъ да се отличава съ такова добро сърце, което да го кара да се грижи и труди и за общтото добро; съкогажъ, нáй-сетнѣ, сичко, каквото върши, да го върши съзнателно и самостоятелно.* При това, сичко туй да не излиза вънъ отъ способноститѣ на човѣкътъ, както и вънъ отъ понятията и нуждитѣ на общтеството.

Такъвъ е и такъвъ *трѣба да бъде съкогажъ* идеалътъ на добрата, разумна отхрана, Само таквази отхрана може да даде

възможность на човѣкътъ, въ каквито ште обстоятелства и да се намира, на какво ште житейско поприште и да бъде, сѣкогажъ да е *почтенъ, честенъ* и *полезенъ*, и, при сичко това, да се осѣшта *честитъ.*

При опредѣлението на добрата отхрана, ний казваме, че нейниятъ задатъкъ е—да даде едно най-додро *развитие* и *направление* на умътъ и сърцето. При това опредѣление изисква се непремѣнно да се направи и друго, като пояснение и допълнение на него. Кăто казваме *добра отхрана*, разбираме и за напредь ште разбираме несамо нравственната страна на човѣкътъ, но и умственната; разбираме, че отхраната трѣба да обрăшта внимание както на първата, тъй и на втората старна, заштото едната е тѣсно свързана съ другата. Съ развитието на сърцето и характерътъ, става и развитието на умътъ,— *до едно извѣстно, опредѣленно време на възраста.* Човѣческиятъ животъ естественно се дѣли на двѣ полвини. Въ първата полвина той се готви за живѣение, а въ втората полвина той живѣе т. е. първо се готви за дѣятелность, а послѣ дѣйствува. Прочее, въ времето на готвеньето за дѣятелность, развитието на сърцето и умътъ върви и трѣба да върви равномѣрно, паралелно. Трѣба човѣкъ до опредѣленната епоха на времето, когато ште стъпва въ пълна самостоятелна дѣятелность, да има вече на пълно формированъ характеръ, и умъ обогатенъ съ познания, необходими за презъ животътъ. Задачата и цѣлта на отхраната е—да приготви човѣкътъ за добра и полезна дѣятелность за презъ животътъ. А кăто е тъй, добрата отхрана не може да се състои само въ образуванието на добро сърце, добъръ характеръ, ами—и въ своевременното убогатяване на умътъ. Само това ште забѣлѣжимъ тукъ, че отхраната първо и първо трѣба да гледа за образованието на сърцето, характерътъ и пр., а, покрай това, и постепенно да обрăшта внимание на умственното убогатяване. Безъ първото, второто е не сѣкогажъ полезно, а обикновенно бива вредително. Напротивъ, когато имаме ний първото (добро сърце и характеръ) сѣкогажъ сме сигурни въ общтежитието, заштото сѣки човѣкъ, много-малко, бива надаренъ съ умственни способности, които могътъ и отъ послѣ да се развиятъ и убогатятъ, стига само човѣкъ да има наклонность къмъ трудътъ. А това послѣдньето зависи отъ сърцето и характерътъ. Примѣръ и доказателство на това ний намираме между насъ. Въ една отъ забѣлѣжкитѣ пò-горѣ (забѣл. 3) казахме, че ний,— Българетѣ имаме ученички хора, но и добрѣ отхранени — твърдѣ малко. Защто е това тъй? По твърдѣ естественни причини. Сичкитѣ почти наши сега за сега учени мъжие сâ утивали да тръсътъ наука, вече както сâ били на доста голѣмичка възрасть — на около 15 — 17, ако не и на пò-вече години. До тѣзи години тѣ сâ се отхранвали въ домътъ си, подъ ръководството на родителитѣ си, или и подъ ръководството на онова обштество, между което сâ порасналии. Слѣдователно, у тѣхъ се е образувало сърце и характеръ, както понятия и идеи таквизи, каквито съштествуватъ въ родителскиятъ домъ и въ извѣстното обштество. Съсъ други думи, приели сâ отхрана такъва, каквато иматъ лицата, отъ които сâ се родили и помежду които сâ пораснъли. Но, при сичкото снисхождение, което можемъ да имаме къмъ насъ-си, не можемъ да не кажемъ, че тая отхрана на досегашнитѣ поколѣния на българский народъ, смѣташтицъ даже отъ нѣколко вече столѣтия насамъ, е пò-вечето не таквасъ каквато трѣба да бъде — по извѣстнитѣ исторически и други причини, за които пò-горѣ споменуваме накъсо. Отъ това слѣдва, че и оние наши досегашни младежи, които отиватъ въ чужбина на учение, не могътъ да иматъ сичкитѣ надлежна отхрана, защтото сáмитѣ имъ родители сâ лишаватъ отъ такъва отхрана. Тукъ, умственнитѣ имъ способности се развиватъ и обогатяватъ, особенно както се трудятъ и прилѣжаватъ, ала, отъ къмъ сърце и характеръ — отъ къмъ отхраната — тѣ си оставатъ, токо речи, съштитѣ, каквита сâ били по излазването си отъ дома, защтото, както сâ тръгнъли за чужбина, били сâ вече на такъва възрость, слѣдъ която на человѣкътъ дотогавашната му отхрана вече остава въ съшность почти никавъ неизмѣнима презъ цѣлий имъ животъ. Истина е, че науката и нѣколко-годишното прибиване между обштество образовано и добрѣ отхранено, смѣкчаватъ до една извѣстна степѣнь и облагородяватъ сърцето и характерътъ на младий Българинъ, но това става, тъй да речемъ, повърхно и временно, а не коренно и трайно, защтото онова, което се вкорени на човѣкътъ въ сърцето и душата опште отъ малка, то отъ послѣ изкоренява се твърдѣ трудно и пò-вечето пъти никакъ, колкото и да желае човѣкъ послѣ и да се старае за съвършенно отстранение на това загнѣздено зло или добро въ младата душа на дѣтето. Душата на човѣкътъ, въ дѣтинската му възрасть, е също както восъкъ, а отъ послѣ заяква както челикъ: както я сформолирашъ отъ начало, почти съ таково подобие си остава въ човѣкътъ до смърти.

Не е чудно прочее, дѣто въ мнозина отъ нашитѣ учени забѣлѣзва се доста често тая особенность, че на слова (на хорати), тѣ се виждатъ да сâ доволно и съ добра отхрата, но на дѣло — въ постъпкитѣ си, тѣ показватъ на-явѣ съштата онази отхрана, която сâ приели у тѣхъ-си — дома. Виждашъ, че тѣ ужъ съзнаватъ, както трѣба, и могътъ доста правилно да разсъждаватъ и да поучаватъ, каква трѣба да е добрата отхрана, даже и въ много случеи постъпватъ като твърдѣ добрѣ отхранени хора. Но извадѣте ги отъ търпѣние, разсърдѣте ги за нѣшто, — тѣ непремѣнно ште си покажътъ на-явѣ съштата — първоначалната отхрана: намѣсто мъжие образовани и добрѣ отхранени, вий, за съжаление, ште видите хора съ отхрана твърдѣ долня, съ такъва отхрана, по слѣдствие на която много пъти и нáй-добри, нáй-полезни и нáй-възвишенни работи чакатъ своята съвършенна развала! Мислиме, нашитѣ думи да не се нуждаятъ опште отъ нѣкои пò-други доказателства и потвърдения за това недраго явление между нѣкои отъ нашитѣ интелигентни еднородци. Не се съмнѣваме, че тая отистина твърдѣ горчива истина се подвърдѣва *на опитъ*, тъй да речемъ, ежедневно у насъ. Но, виновати ли сâ въ това таквото наши учени? Никакъ. — нито тѣ сâ виновати, нито родителитѣ имъ, нито пъкъ другъ нѣкой, освѣнъ пóвечето нашта вѣковна сѫдба, която е имала за насъ такива неприязненни сѣтнини, и която — за общто утѣшение, за общта радость и насърчение наше — започнъла е коренно да се махва и изчезва отъ помежду сичкиятъ нашъ български міръ съ помошта на могъштественната и благодатна свѣтлина на науката и просвѣштението.—

III.

До тукъ, ний се постарахме да покажемъ важноста на отхраната, както въобште за сички, тъй и особенно за насъ-Българетѣ, и да опредѣлимъ въ какво се състои тя, какъвъ й е задатъкътъ, къто, при това, направихме и нѣкой пояснения и допълнения на това опредѣление. Сега, естаственно иде питание: отъ кога, отъ коя минута, отъ коя възрастъ трѣба да се начевва отхраната?

За твърдѣ добъръ отговоръ на това питание може да ни служи слѣдуяштиятъ мъдъръ съвѣтъ, който е извѣстенъ на синца ни: *„изправяй дървото дору е младо, заштото, кога устарѣе, тò пò-скоро ште се счупи, отъ колкото да се изправи.“* Този прекрасенъ съвѣтъ, даденъ намъ отъ практика, пакъ отъ нея е приложенъ твърдѣ сполучливо — и на човѣкътъ. Той (съвѣтътъ) ни показва, че изправаньето на човѣкътъ т. е. за да почнемъ да му даваме надлежна отхрана, необходимо е да се започене отъ рано това нáй-деликатно и нáй-свештенно дѣло за честитий животъ на човѣкътъ. Добрѣ. Но отъ кога именно?

Ученитѣ мъжье, които на основание на науката познаватъ човѣческата природа, тъй да речемъ, до нáй-тънкитѣ подробности, утвърждаватъ, че отхраната трѣба да се начева отъ самата минута на зачатието на дѣтето, даже и пò-отпреди. Къто земътъ примѣръ отъ другата жива и разтителна природа, тѣ доказватъ, че за добро и здраво отъ сѣка старна поколѣние, необходимо е сáмитѣ родители да сâ отъ край съ тѣзи надлежни качества — да бъдътъ добри и здрави, заштото, инакъ, дѣцата има-штътъ, малко-много, отъ недостатцитѣ на родителитѣ си — почти винъги. — Слѣдъ това, необходимо е, казватъ ученитѣ, штото родителитѣ особенно майката, отъ самата минута на зачатието, строго да пази на себе-си: на своето поведение, на свойтѣ дѣйствия, на своето душевно разположение и проч. и проч., заштото, въ това време, сичко, што прави тя и што става въ душата й, — сичко това отразява се на бъдънтото нейно чедо. Сичко това, което е плодъ на сериозна наука и дълговременъ опитъ, — е познато и на насъ, Българетѣ, макаръ и отъ практика само. У насъ твърдѣ често казватъ за нѣкое дѣте: *„баштичко“* или *„майчичка,“* когато искатъ да изразятъ, че въ дѣтето се забѣлѣзватъ сънтитѣ тѣлесни и душевни свойства и качества, каквито иматъ родителитѣ му.

И тъй, отхраната на човѣкътъ трѣба да се начева пòрано даже и отъ минутата на рождението му. Но това твърдѣ далечъ е отъ насъ и не тъй достъпно. Искатъ се специялни медицински познания, за да може човѣкъ основателно да доказва, обяснява и съвѣтва, какъ трѣба да бъде тая първоначална отхрана нáй-добра. Заради това, къто оставимъ на страна тая до рождението на човѣкътъ отхрана, ний ште преминемъ на оная, която се начева отъ самата минута на рождението. Тукъ предмѣтътъ за насъ е пò-достъпенъ. А достаточно е, ако се начене добрѣ и правилно отхраната отъ сáмата минута на рождението дѣтьово.

Необходимо ли е, отхраната да се начева, ако не пòотрано, понѣ отъ самата минута на рождението, и ако е необходимо — то зашто?

Човѣкъ се ражда на свѣтътъ съ извѣстни двѣ главни способности: съ *умъ* и *сърце*. Въ тѣзи двѣ способности се заключаватъ сичкитѣ други умственни и нравственни способности на човѣка. Но тѣзи, тъй да речемъ, *врождени способности*, сами отъ себе-си не могътъ да се развиятъ. Тѣ сâ дадени въ човѣкътъ не като дѣйствителни способности, а само като *възможность* да станътъ такива, или, пò-опредѣленно да кажемъ, тѣ сâ *зародишитѣ на сичкитѣ умствени и душевни способности на човѣкътъ.* За да разберемъ това пò-добрѣ, ний ште приведемъ единъ такъвъ примѣръ: житеното зърно, самò по себе-си, не е освѣнъ просто зърно, но тò има възможностъ да поникне, да порасне и да стане буенъ, пъленъ класъ, да цъвне и да даде плодъ. За това, обаче, се изискватъ условия, безъ които зърното си би останъло за сѣкогажъ зърно. Изисква се земя, слънчова топлина и свѣтлина, та нáй-послѣ и — дъждъ. Тъй също бива и съ врожденнитѣ способности на човѣкътъ. Първоначално, тѣ не сâ способности, както зърното не е класъ, но сâ зародишъ, тѣ иматъ възможность да станътъ такива. — По кой начинъ се извършва това? — Както зърното само отъ себе-си, не може да стане класъ, ами трѣбатъ му извѣстни вънкашни условия, както рекохме, тъй също и врожденитѣ способности на човѣкътъ могътъ да излѣзътъ нá-явѣ и да станътъ таквизи (дѣйтсвителни способности) само отъ вънкашно нѣкакво-си на тѣхъ дѣйствие и влияние. Безъ това, тѣ си оставатъ въ човѣкътъ мъртви. Отъ дѣ се header земътъ за човѣкътъ тѣзи вънкашни дѣйствия и влияния? Отъ сичкиятъ міръ, што го окръжава. Мірътъ, съсъ сичкото си разнообразие, дѣйствува на човѣкътъ, и дѣйствието му не е освѣнъ и то разнообразно и тъй силно, штото човѣкъ, каквото ште и да прави, не може се оттърва отъ него. Човѣкъ е надаренъ съсъ петь чувства: зрѣнието (гледаньето), слухътъ (слушаньето, чуваньето), обонянието (способность да мириса, да подушва), вкусътъ и осязанието (пипаньето — осѣштанието). Чрезъ тѣзи петь чувства, вънкашниятъ міръ дѣйствува на човѣкътъ неотразимо, неотклонно. Казваме *неотразимо*, заштото човѣкъ, кото има петь-тѣхъ чувства, ште не ште, и вижда, и чува, и пр. сичко онова, което е и което се върши около му. Сичко това извиква нá-явѣ врожденитѣ способности човѣчески, пробужда ги, развива ги, убогатява ги, заштото съсъ сѣки единъ погледъ на нѣшто-си, въ човѣкътъ не може да не се яви понятие за това нѣшто споредъ впечетленнето, произведено отъ съштий предмѣтъ. Такива резултати произвеждатъ и сичкитѣ други наши чувства. Не е трудно, слѣдъ това, да се разбере, че тъй нареченнитѣ *врождени* способности начеватъ да се извикватъ нá-явѣ, да се пробуждатъ въ човѣкътъ отъ самата минута на рождението му, заштото петь-тѣхъ чувства въ здраво роденото дѣте имътъ вече пълна дѣятелность отъ самата тая минута, а слѣд., и вънкашниятъ міръ отъ сштата минута начева да дѣйствува на дѣтската *душа*. Съсъ сичкитѣ си разнообразия, този міръ прониква чрезъ петь-тѣхъ чувства въ душата на дѣтето, и начева, малко по малко, да пробужда душевнитѣ му способности, да ги развива и убогатява. Ако да нѣмаше дѣтето петь-тѣхъ чувства, вънкашниятъ міръ штѣше да бъде за него недостъпенъ, не штѣше отъ никѫдѣ да прониква въ душата му, и тогава неговитѣ врождени способности штѣхâ да си останътъ само зародишъ, или пò-добрѣ — штѣхâ да бъдътъ мъртви. Ако, н. пр. човѣкъ се родѣше слѣпъ, глухъ, лишенъ отъ способность да умирисва, лишенъ отъ вкусъ, нáй-сѣтнѣ лишенъ и отъ осязателна способность, — такъвъ човѣкъ штѣше да бъде — Бо-зна какво чудо. Въображението ни не може да го представи за друго, освѣнъ за една *жива-мъртва* животиня. — ако е възможно да сѫштествува нѣшто живо при такива условия. —

И тъй, благодарение на петь-тѣхъ чувства, въ дѣтето начеватъ да се пробуждатъ и развиватъ врожденитѣ му душевни способности още отъ самата минута на рождението му. Че вънкашниятъ міръ отъ тая минута начева да дѣйствува на дѣтската душа, това ни го доказва първиятъ плачъ на дѣтето, първиятъ му погледъ. А кѫто е това тъй, то нѣма съмнѣние, че, отъ самата минута на рождението дѣтьово, изисква се строго внимание за да не би впечатленията, произведени въ него отъ вънкашний міръ, да бъдътъ нѣкакъ такива, штото да иматъ лоши сѣтнини за пробуждаюштитѣ се дѣтски душевни способности. Дѣтето се ражда нито зло, нито добро. Тò има само възможность да стане или таквосъ или друго, и това зависи отъ впечатленията, които ште проникватъ въ душата му и ште пробуждатъ, развиватъ и убогатяватъ неговитѣ врождени способности. Дѣтската душа е мѣка: тя приема и усвоява сичко, което й дадътъ. Ако е добро даде́ното, и сѣтнинитѣ отъ него ште бъдътъ добри; ако ли е лошо, — и тѣ ште бъдътъ лоши.

Прочее, необходимо е отхраната, да се начева понѣ отъ самата минута на рождението, заштото отъ това зависи да иматъ добри или зли сѣтнини и нáй-първитѣ впечатления, што начеватъ да проникватъ въ душата на дѣтето, штомъ се роди тò. Отхраната е длъжна, — ако иска да бъде добра, — строго да пази и на тѣзи нáй-първи впечатления, особенно на такивато отъ тѣхъ, които иматъ и нравственъ характеръ, както н. пр. благодарението, неблагодарението на дѣтето и т. п. *Жанъ-Поль*, ученъ Френецъ и педагогъ, справедливо казва за този случей, че ний „съ отхраната вливаме *първитѣ капки* на отровата или на медътъ въ чиститѣ и мѣки души и сърца на дѣчицата.”

Тукъ естественно се ражда питание: когато дѣтето се явява на свѣтъ нито добро нито зло, ами има възможность само да стане таквосъ или инакво, и когато това зависи единственно отъ вънкашнитѣ впечатления, които чрезъ чувствата пробуждатъ и развиватъ въ дѣтето способноститѣ му, — какво става съ свойствата и качествата, што ги дѣтето наслѣдва отъ родителитѣ си? — Тѣзи свойства и качества сâ въ дѣтето както предъ рождението, тъй при рождението му, тъй и отпослѣ, но само сâ *слѣни*, тъй да речемъ, съ даденитѣ му отъ Бога способности. — Това сливание има тѣзи сѣтнини, че дѣтето, кѫтъ се роди, има пò-вече основи или шансове, да стане пò-умно или не тъй умно, да стане пò-нравственно или не тъй нравственно. Тукъ вече работата зависи единственно отъ отхраната. Само това е, че добрата отхрана ште си постига цѣлта пò-лесно и пò-скоро съ онова дѣте, което е наслѣдило отъ родителитѣ си добри качества и свойства, отъ колкото съ онова, коетò отъ родителитѣ си е наслѣдило въ свóятъ зародишъ нѣкакви-си зрънца и за лоши черти.

IV.

Отхраната на човѣкътъ начева се и трѣба да се начева отъ самата минута на рождението му. Сега, кой е онзи, който може и трѣба да бди надъ нѣжната дѣтска душа, да я запазва, за да не би впечатленията отъ вънъ идушти да иматъ на нея лошево влияние? Кой може да влѣе въ крѣхната му и на́й-въсприемчива душа благотворниятъ медъ или смъртоносната отрова?— Съ една рѣчь, кой е онзи, който може да поведе дѣтето къмъ добро или зло, оште отъ самата минута на рождението му? Може оня, който е най-близъкъ на дѣтето, който е тъй да речемъ, свързанъ съсъ съштествованието му. А това сâ—родителитѣ. Дѣтето се ражда бѣдно и безпомоштно, и неговитѣ слаби ръчички се простиратъ на́й-първо къмъ родителитѣ. Ако има на́й-свето и най-важно нѣшто въ домашниятъ животъ, това е—да дадешъ помоштъ на нѣжното, невинно и безпомоштно дѣтенце, да го поведешъ и да му покажешъ добрата посока. А изпълнители или осъштествители на тоя на́й-светъ задатъкъ могътъ да бѫдътъ само родителитѣ, а на́й-паче — *майката.*

Дѣтето расте въ ръцѣтѣ на майка си, постоянно предъ нейнитѣ очи, или, да речемъ инакъ— тò живѣе съ живѣението на майка си. Отъ майката дѣтето получава храна, спокойно заспива на нейнитѣ ръцѣ; погледътъ му постоянно е напълненъ отъ нейното лице; тò се огледва въ нейнитѣ очи и отъ нея получва първитѣ на́й-свети, на́й-сърдечни целования. Тукъ, майката се явява въ сичкото си материнско величие, предъ което сѣка честна и благородна душа трѣба да благоговѣе.... Но за то, и отъ нейна старна се изисква голѣма осторожность и внимание. Сички тѣзи нѣжни, мили погледи и милвания и пр. и пр., съ които майката надарява любезното си дѣтенце, не сâ друго, освѣнъ първи и на́й-силни впечатления, които чрезъ чувствата проникватъ въ душата на дѣтето и се запечатватъ въ нея. И не е чудно, ако свойствата, чувствата, характернитѣ черти на майката твърдѣ лесно се усвояватъ отъ дѣтето. По естественниятъ законъ, чувствата не могътъ да не предаватъ на душата онова, което въсприематъ отъ вънъ, а мѣката дѣтска душа не може да не приема което й предаватъ чувствата. За туй, сичко што напълня, тъй да речемъ, сърцето на майката, прелива се въ душата на дѣтето. Зесмѣе ли се весело майката предъ дѣтето си,— чувствата предаватъ този смѣхъ на дѣтската душа и тя се напълня съ радость; каже ли майката нѣкоя сладка думица на дѣтето си, —ето че се усмихва и дѣтенцето, и съ това дава ни да познаеме, че ласкавата майчина му дума достигнъла до душата му и направила й добро впечатление. Тъй също, разгнѣви ли се майката, или изказва ли предъ дѣтето си нѣкакво-си страдание,— и въ душата на дѣтето се раждатъ неприетни, тъй да речемъ, усѣштания, и на лицето си изобразява скърбенъ изгледъ. Вѣрваме, сѣки отъ насъ да е забѣлѣзвалъ, че дѣтето, безъ да го боли нѣшто, безъ да има какво-годѣ страдание, начева да плаче, штомъ види, ча майка му плаче, или че нѣкой я мъмри. При това, кой е свѣтътъ за дѣтето? Никой други освѣнъ самата майка: тя съставлява сичко за дѣтето,— и неговитѣ радости, неговитѣ скърби, неговитѣ надѣжди, съ една рѣчь—сичко. А кьто е тъй, кьто сирѣчь първитѣ впечатления, които се сипватъ чрезъ чувтсвата въ душата на дѣтето, е майката съ свойтѣ приетни или неприетни характерни черти, съсъ своятъ веселъ смѣхъ и сладки думи, и пр. и пр.,— кьто е това тъй, казваме, ясно и очевидно е, че отъ майката *на́й-много* зависи да бѫде дѣтето отхранено *добрѣ* или *злѣ.* Да, при таквасъ тѣсна връзка, каквато съштествува между майката и дѣтето, при такова едно силно влияние, каквото майката не може да не има на мѣката и въсприемчива дѣтска душа;— на́й-сетнѣ, и при таквасъ една естественна преданность, каквато дѣтето има къмъ майка си: *майката може да направи съ дѣтето си каквото иска, може да го поведе по добъръ или лошъ пъть.*

Да, голѣмо е значението на майката въ дѣлото на отхранванието на дѣцата, и ний смѣло можемъ да кажемъ, че отъ майката на́й-много зависи честината или злочестината на човѣкътъ, че отъ майкитѣ зависи честината или злочестината на народитѣ, и че отъ тѣхъ, на́й-сѣтнѣ, зависи сичко това и на цѣло целовѣчество въобще. *„Майката е гений на дѣтето,“* казва философътъ *Гегель*, и — справедливо, защото никой другъ не може да има на дѣтето таквози силно влияние, каквото има майката. „Никой учитель, никой мъдрецъ не може да поправи дѣтето тъй, казва г. Ранкъ, както благочестивиятъ, кроткиятъ и тихо печалниятъ погледъ на добрата майка: светата вода не съобщтава на дѣтето таквосъ освещтение, каквото се заключава въ сълзитѣ на една добра майка; никогажъ словото, макаръ и на на́й-добриятъ учитель, не прави таквосъ силно и съ добри сѣтнини впечатление, както тихото мъмрение на добрата и мъдра майка.“ Великитѣ въ историята и въ науката мъжие сѣкогажъ са́ изповѣдвали, че за своето величие са́ дължни на майкитѣ си. *Наполеонъ I*, военнитѣ подвизи на когото едни усъждатъ, а други ги хвалятъ и се гордѣятъ съ тѣхъ, но както еднитѣ тъй и другитѣ признаватъ, че е билъ човѣкъ съ дарования и велика душа, — често е казвалъ той, че бъдущноста на дѣтето е въ ръцѣтѣ на майката, и, при това, сѣкогажъ е повтарялъ, че майка му е била причина на неговото величие. Знаменитиятъ философъ, *Кантъ*, приписва сичкото си достойнство, сичкото голѣмо значение, което достигна́ да има въ науката, — сичко това приписва той на майчинитѣ си старания. „Никога не шта́ забравя това, казваше той въ старитѣ си години, че майка ми е положила въ душата ми онуй зърно на доброто, което го има сега въ мене.“ *Кюве*, знаменитиятъ натуралистъ, приписва сичкиятъ успѣхъ на своитѣ занятия, сичката слава на своитѣ велики открития, — на майка си.

Отъ майката зависи да бъде дѣтето добро или зло; отъ майкитѣ, слѣдователно, зависи да бъдътъ добри или зли народитѣ, както, разбира се, и цѣло четовѣчество. *Наполеонъ I* запиталъ еднъжъ г-жа Кампанъ, която била начелница на *Възпитателниятъ домъ* въ Парижъ: „какво се изисква за да бъде единъ народъ добъръ, мъжественъ, уменъ и проч.?“ — *„Добри майки,“* отговорила умната тая жена. „Въ майчиното сърце, казва *г. Мартенъ*, се корени духътъ на народитѣ, тѣхнитѣ нрави, предразсѫдъци и добродѣтели; или, съ други слова, *въ майчиното сърце се корени цивилизацията на цѣлиятъ человѣчески родъ.*“ И послѣ, Мартенъ възклицава къмъ женитѣ: „Жени! ако да знаехте какви чудеса може да прави и ще прави влиянието на майкитѣ въ человѣческиятъ родъ, — съ каква благородна гордость щѣхте да се заловите за добрата отхрана на дѣцата си! Достаточна е само вашата добра воля, за да направите онова, което не е въ волята нити на царьето, нито на народитѣ. Само вий можете на земята да се разпореждате по волята си съ бъдущитѣ поколѣния на человѣческиятъ родъ!“

Ето до колко е голѣмо значението на майката въ дѣлото на отхраната. И това значение не е никакъ преувеличено. Въ нейнитѣ ръцѣ е слабото, нѣжно и безпомощтно дѣте: неговата нѣжна и мѣка душица на́й-първо се открива на нея, предава ѝ се напълно, и заради това, майката правва съ нея каквото иска. —

Но не е отговорна само майката срѣщу светата и на́йважна обязанность къмъ дѣтето, т. е. въ отхраната му: отговоренъ е още и онзи, който е *царятъ* въ семейството, или глава въ къщата, — отговоренъ е и *бащата*. Слѣдъ майката, бащата е другиятъ главенъ ръководитель на дѣтето къмъ добро или зло въ на́й-крѣхката негова възрасть. Рольта на бащата, като *възпитатель*, начева се вече тогава, когато дѣтето начене да съзнава що-годѣ, съзнателно да приема впечатленията отъ вънъ. И положението на бащата въ това отношение е толкосъ важно и деликатно, както и положението на майката, — даже, може да се каже, е по̀-важно и деликатно въ този периодъ на дѣтинската възрасть, защтото той (бащата) вече ще има работа не съсъ същество, което безсъзнателно приема сички впечатления, що му се даватъ отъ вънъ, а съсъ същество, много-малко, развито вече; съсъ същество, което може вече да отличава бащата отъ майка, — родителитѣ си отъ чуждитѣ хора. Малкото дѣте, когато плаче, по̀-скоро дохожда и се успокоява на ръцѣтѣ на родителитѣ си, отъ колкото на чужди ръцѣ. Това показва, че дѣтето вече разпознава своитѣ отъ чуждитѣ, че вече разбира, кои са́ за него по̀-мили, по̀-готови да принесътъ нѣщичко жертва за неговото добро и спокойствие.

Тъй също, както вече умѣе де гледа дѣтето различно на родителитѣ си и на чуждитѣ хора, — тъй също гледа различно на майката и бащата. Въ първитѣ дни и мѣсеци порасналото въ рѫцѣтѣ на своята майка дѣте гледа на тая послѣднята, като на нѣщто неотдѣлно отъ себе-си, като на часть отъ своето сѫществувание, защото, както казахме пò-горѣ, дѣтето е получвало първитѣ впечатления отъ майка си, огледвало се е въ нейниятъ погледъ, смѣло се е съ нейниятъ смѣхъ, скърбяло е съ нейната скърбь, плакало е съ нейниятъ плачъ,— съ една рѣчь, живѣло е съ нейното жввѣение. Но бащата спрямо дѣтето, заема друго положение, както въобще заема той друго положение въ цѣлиятъ домашенъ животъ. Въ кѫщи бащата се явява като царь, на когото волята е законъ несамо за сичкитѣ други домашни, ами и за майката,— за тази *богиня* на дѣтето. Любовта на дѣтето не може да не се устремлява, тъй да речемъ, съ едно инстинктивно и полусъзнателно побуждение къмъ този *кѫщенъ царь* къмъ бащата, защото самата майка изказва къмъ него безграничната си любовь и преданность. Уважението на дѣтето е безсъзнателно,— по причина на неразвитата още негова натура, но за то, нáй-чисто, нáй-безкористно, всецѣло принадлѣжи на бащата, защото, сѣки единъ часъ, сѣка една минута, или, пò-добрѣ да речемъ,— винъги той се ползува отъ уважението на майката.

И тъй, дѣтето гледа на бащата съвсѣмъ не тъй, както гледа на майка си. Тò гледа на него, като на сѫщество пò-горно отъ майката, като на сѫщество пò-високо отъ нея, а слѣдователно,— и като на сѫщество *недосегаемо-авторитетно*. Бащата въ очитѣ на дѣтето е и царятъ, и сичко: той е за него и нáй-голѣмиятъ мѫдрецъ, и нáй-всемогѫщиятъ човѣкъ, и нáй-светото и нáй-справедливо сѫщество. Дѣтето приема за истина и за свето сичко, що чуе и види отъ баща си; въ дѣтето не може да сѫществува даже ни нáймалко съмнѣние въ истинноста на онова, що каже баща му или въ законноста на стореното отъ баща му. За дѣтето сичко, що прави баща му, е и справедливо, и законно, и хубаво.— Сѣки отъ насъ е билъ дѣте, и, ако не сички, понѣ пò-вечето отъ насъ, може да помнятъ какво безукоризненно сѫщество сâ били за насъ бащитѣ ни, особенно въ епохата на онази дѣтинска възрасть, когато сме начевале щогодѣ да съзнаваме, и когато родителскитѣ наказания, по нѣкогажъ твърдѣ строгички, още не сâ били познати за насъ.

Кьто е така, кьто дѣтето гледа на баща си като на сѫщество нáй-съвършенно и нáй-свето,— бащата е длъженъ тъй сѫщто както и майката, строго да пази на себе-си, и нáй-внимателно да гледа да изпълня длъжноста си, която има къмъ своитѣ дѣца,— като въспитатель. Ний казахме, какъ гледа дѣтето на баща си, и отъ това лесно да се направи заключение, колко голѣмо влияние има бащата въ отхраната на дѣтето, и колко грѣши единъ баща, когато той пренебрегава отхраната на дѣцата си, или па никакъ не обрѫща внимание на нея. Кьто казваме това, ний разбираме светата обязанность на единъ баща къмъ дѣтето си, която е длъженъ да изпълня строго и съ нáй-голѣмо внимание, особенно въ онзи периодъ на възраста, когато дѣтето е още малко, и още за него е необходимъ родителскиятъ всестраненъ надзоръ. Както майката сама храни дѣтето и го милва, тъй сѫщо и бащата трѣба *самъ* да храни умственнитѣ и душевни способности на дѣтето си. Както чуждата майка никогажъ не може да бѫде като истинна майка на дѣтето, защото истинната майка обича своето дѣте отъ сичка душа и сърце, тогасъ, когато чуждата не може да има такава силна любовь къмъ чуждо дѣте: тъй сѫщо и чуждъ човѣкъ не може да бѫде такъвъ добъръ въспитатель на едно дѣте, особенно въ оная възрасть, за която казваме, както самъ бащата. Жанъ-Жакъ-Руссо казва: „отъ рѫцѣтѣ на майката дѣтето трѣба да премине непремѣнно въ рѫцѣтѣ на баща си, а не въ рѫцѣтѣ на нѣкой чуждъ човѣкъ, когото бащата може да земе за въспитатель на дѣтето си, защото разсѫдителниятъ, макаръ и не до толкова учениятъ баща, може да отхрани дѣтето си много пò-добрѣ, отъ колкото искусниятъ и добриятъ инакъ наставникъ." А кьто е тъй,— никой баща нѣма право и подъ никакъвъ начинъ не трѣба да се отказва отъ изпълнение на таквазъ света обязанность, каквато е отхраната на едно дѣте. Сѣки баща трѣба самъ да се грижи за тая отхрана, ако иска да бѫде тя добра. Въ противенъ случей, отхраната може да не бѫде добра, и тогава сичката вина пада на бащата, който за това заслужва голѣмъ укоръ. Упоменътиятъ Ж. Ж. Руссо казва: „нито сиромашията, нито занятията, нито високото положение,— не освобождаватъ бащата отъ нáй-светата обязанность, самъ да отхранва дѣцата си, както трѣба. *Онзи башта, който не изпълня тази света обязанность съ внимание и нáй-строго,—такъвъ башта е недостоинъ да носи това свето име, недостоинъ е да се нарича башта.*"

И тъй, първитѣ ръководители на дѣтето, отъ самата минута на рождението му, сâ и трѣба да сâ родителитѣ,— нáй-първо майката, а отпослѣ— бащтата. Отъ тѣхъ зависи да положътъ въ душата на дѣтето основа за добро или зло, отъ тѣхъ зависи и да развиятъ тѣзи старни до една извѣстна степень.—

Но дѣтето отъ день на день расте, и за едно съ това расте и душата му, т. е. тя се убогатява съ нови понятия, а отъ това произлиза, че умственнитѣ способности на дѣтето се пò-вече и пò-вече развиватъ и убогатяватъ. Съобразно съ това и нравственнитѣ начала, вложени въ него пò-отпреди, укрѣпватъ се въ него, разширяватъ се и порасватъ пò-вече. Тукъ отъ ръководителитѣ на дѣтето се изисква, да бъдътъ даже пò-внимателни къмъ длъжноста си, отъ колкото сâ били до сега. До четири или петь годишната си възрастъ, дѣтето е било, тъй да речемъ, *безгласно* и съ покорность е приемвало почти сички впечатления, безъ да е имало грижа, критически да се отнася къмъ тѣхъ и да си обяснява, кое е било за него добро и полезно, и кое не, и защто е било така. Но отъ тая възрасть на горѣ, въ сичкитѣ негови дѣйствия, желания и стремления, изказва се вече и малко разумно-съзнателни побуждения и што-годѣ съзнателно предположенна цѣль, както и черти отъ характеръ, който вече, малко-много, се е образувалъ въ него. А тъй, къто човѣкъ отъ природата си е наклоненъ къмъ самостоятелность, естественно е, че дѣтето предпочита да върши сичко самостоятелно. Сега, понятно е само отъ себе-си, калко лесно може дѣтето да тръгне по неправиятъ пъть безъ надлежни ръководители. За младата дѣтска душа, сичко е на свѣтътъ хубаво. Къто нѣма още тежкиятъ урокъ на опитътъ, дѣтето гледа весело на свѣтътъ и вѣрва,—отъ душа и сърце вѣрва, че свѣтътъ е тъй също хубавъ, както си го мисли тò, т. е.—както му го представлява неговата дѣтска фантазия. При този свѣтливъ погледъ на сичко, който естественно произвожда довѣрчивость въ сърцето на дѣтето, прибавя се още и това, че дѣтето, при сичката си наклонность къмъ самостоятелность, не може да не подпадва подъ разни влияния, защтото волята му е още твърдѣ слаба, и поради това, когато дѣйствува подъ чуждо влияние, мисли и вѣрва, че дѣйствува самостоятелно.— Ето на каква опасна точка стои дѣтето въ тази възрасть (отъ 4 години и на горѣ): отъ една старна, дѣтскиятъ есенъ и свѣтливъ погледъ на сичко,— на цѣлъ свѣтъ, който погледъ вижда сичко свѣтло, хубаво и невинно, както е невинно и самото дѣте; а отъ друга,— разнитѣ влияния, што го окръжаватъ, при това, и образовавшитѣ се вече наклонности въ него, на които дѣтето не може още да противопостави своята разумна свѣсь и воля. Тукъ, колкото е опасна точката, на която стои дѣтето,— толкосъ пò-вече се изисква, ръководителитѣ да бъдътъ нáй-внимателни къмъ длъжноста си. Тукъ работата не е вече да ръководишъ само дѣтето къмъ добро, ами трѣба и *да унищтожавашъ лошитѣ наклонности и характернитѣ лоши черти, што ги вече има въ дѣтето отъ дотогавашната му отхрана.* Но не е само и това. Има още една пò-мъчна задача:*развиването и убогатяването на умственната старна на дѣтето.* Заедно съ тѣлото, развива се, убоготява се и душата на дѣтето, но това развиване и уботатяване е недостаточно. На дѣтето предстои да прекара единъ животъ отъ 70—80 и пò-вече години. Насъ ни е научилъ опитътъ, че трудно се живѣе на свѣтътъ безъ надлежно приготовение. Прочее, къто знаеме това, не можеме да не желайме, дѣтето да бъде приготвено за животътъ както трѣба, за да прекара тоя животъ колко пò-благополучно и да принесе съштественна полза на обштеството. За сичко това, обаче, изисква се добро приготвенье. Изисква се не само нравственната старна на човѣка да е накичена съ сички добрини, ами и умственната да е развита и убогатена. Тѣзи двѣ старни, както казахме, сâ тѣсно свързани помежду си. Съ развитието на едната, става развитието и на другата. Само това е, че първата (нравственната) старна трѣба да начева де се развива отъ самата минута на рождението на дѣтето, когато втората изисква специялно, тъй да речемъ, внимание пò-отпослѣ. А добата, за да почне да се обръщта специялно внимание и на умственната старна, е 5-6 годишната възрасть, и на горѣ. Истина, до тая възрасть, умътъ на дѣтето се убогатява и развива, заштото съсъ сѣко едно ново впечатление на душата му, явява се и ново понятие. Тъй също и отъ тая възрасть на горѣ би се убогатявалъ дѣтскиятъ умъ и безъ особенни нѣкои старания, заштото дѣтето въ животътъ ште има всевъзможни и разнообразни срѣшти и сблъсквания на интереси и т. п., а сичко това не може да не му развие и убогати понятията, слѣд., самиятъ умъ. Но само това е недостаточно. Тая школа на опитътъ е тѣжка и горчива, а твърдѣ често и неправилна. Заради това, изисква се овреме приготвение и отъ сѣка една старна. Трѣба оште отъ рано да се начене правилното и систематично развивание и убогатявание на умътъ,— трѣба да му се даде, тъй да кажемъ, *положителность*. Казваме *трѣба отъ рано*, заштото днесъ за днесъ необходими сâ на човѣкътъ много познания, за да може той да стои самостоятелно на краката си, за да може въ дѣйствията си и постъпкитѣ си да е— и независимъ и полезенъ. Слѣдователно, необходимо е умътъ на дѣтето да земе систематично да се развива и убогатява оште отъ 5—6 година на възраста си, и тъй на нататакъ—постепенно.

И тъй, ето какво се изисква въ тъзи възрасть: да се развиватъ добритѣ наклонности, и да се изкореняватъ и унинштожаватъ лошитѣ, што ги е дѣтето придобило или отъ неумѣнието на родителитѣ си, или па отъ други причини; въ сѫштото време, обаче, изисква се, штото и умътъ на дѣтето систематично да се убогатява съ добри и полезни за презъ животътъ му познания.

Пита се: кой сега, въ тази възрасть, може смѣло да подаде на дѣтето вѣрна рѫка, и да го поведе къмъ дѣто трѣба? Трѣбало би — пакъ родителитѣ. Тѣхнитѣ слова, тѣхнитѣ съвѣти сâ на́й-авторитетни за дѣтето, и едно дѣте ште послуша и ште изпълни пò-скоро съвѣтътъ на баштa си или на майка си, отъ колкото на нѣкой чуждъ човѣкъ. Но, при сичко това, можемъ да кажемъ, че твърдата и любяшта рѫка на родителитѣ не вѣкогажъ е достаточна тукъ. Дѣтето, въ тая си възрасть, вече не се ограничава само съ кѫшниятъ животъ. Тò излиза вънъ отъ родителскиятъ си домъ — на улицата и пр., — играе съ други дѣца, които често се случва да иматъ пò-друга или

даже и съвсѣмъ друга отхрана; срѣшта се и вижда други хора, чува всевъзможни хорати и приказки. Сичко това живо дѣйствува на дѣтската душа, но никакъ не може да се каже, че това дѣйствие е благотворно сѣкогажъ. Напротивъ, положително можемъ да кажемъ, че необходими сâ родителскитѣ съвѣти почти сѣки вечеръ, за да се умали злокачественноста отъ нѣкои впечатления, што е могло дѣтето да получи презъ денятъ, отъ разнообразнитѣ срѣшти и сближавания съ други дѣца и въобште съ сички други сѫштества и предмѣти. Но такивато искренни и благоразумни съвѣти и наставления отъ старна на родителитѣ, на дълго време ли оставатъ въ паметта на дѣтето? На другиятъ день дѣтето става бодро и весело; весело се посрѣшта съ вчерашнитѣ си другари, и—гледашъ, че съ цѣла душа и сърце се е предало на вчерашнитѣ си игри и развлѣчения: вика, скача, бори се, закача се, свяжда се, бие се,—споредъ обстоятелствата,— а за съвѣтитѣ на родителитѣ му, ште му дойде на умъ, или кагато му съдиратъ нѣшто отъ дрехата, или когато само съдире чужда дреха, или па, когато направи друга нѣкоя пакость, за която знае че ште го мъмрятъ у тѣхъ, или даже и ште го накажътъ. Разбира се, че *никой* не може, та и *не трѣба*, да осѫжда дѣтето, че играе. За да скача, да бѣга, да вика, да се свяжда и проч.,— къмъ сичко това тò се побуждава отъ своята жива природа, отъ своятъ живъ организмъ, който не може ни минута, ни секунда да бѫде тихъ и миренъ, заштото съсъ движението, съсъ шавание насамъ нататъкъ и пр., той се развива, укрѣпва и заяква. Поради това, *никой*,—нито *родителитѣ*, не трѣба да въспиратъ дѣтето отъ дѣтската му игра, заштото, ако не го оставятъ да се предава на играньето си: да бѣга, да вика, да скача и пр.,— тѣ въспиратъ съ това развиванието на организмътъ му, и за едно съ туй въспира се и развиванието на душа му. Въ такъвъ случей, родителитѣ ставатъ, макаръ и несъзнателно, на́й-опасни злотворници на дѣцата си, заштото направятъ ги да бѫдътъ презъ цѣлиятъ животъ злочести.

Прочее, дѣтето трѣба и да играе, да бѣга, да скача и пр., но тукъ рабатата е, че играньето трѣба да има добри сѣтнини за нравственната и умственна старна на дѣтето: трѣба на играта да се дава такъвъ характеръ, штото тя непремѣнно да съдѣйствува за надлежното добро и правилно развивание на тѣзи старни, а не—за развалата имъ. Но въ такъвъ случей, уличнитѣ игри и срѣштания не могътъ да иматъ секогажъ желаннитѣ добри сѣтнини, заштото, както казахме пò-горѣ, дѣтето се срѣшта съ други дѣца, които могътъ да иматъ друга отхрана; при това, на улицата дѣтето се вижда нѣкакъ пò-свободно отъ сѣкакъвъ надзоръ, и поради туй, въ тая улична игра, преобладава пò-вечето *инстинктътъ*, или насадѣнитѣ вече характерни черти, тъй да речемъ,— *дѣскитѣ страсти*, отъ колкото какво да е благоразумие. При такива условия, разбира се, уличната игра не може да има секогажъ желаннитѣ добри сѣтнини. Изисква се, прочее, дѣтската игра да се принесе отъ улицата другадѣ, при това и подъ постояненъ надзоръ. Надлеженъ ли е и достаточенъ ли е само родителскиятъ надзоръ въ това време? Не е достаточенъ и ето зашто: Дѣтето, или сè едно човѣкътъ, както казахме, има естественна наклонность къмъ самостоятелность; тая наклонность пò-вече се усилва въ него въ тази възрасть, за която говориме. Неговата воля, макаръ и да е оште тъй слаба, штото лесно се покорява на разни влияния или на други пò-силни воли,— въ много случеи, обаче, тò предпочита да върши работи споредъ своята собственна воля, отъ колкото споредъ волята на родителитѣ си, а много пъти па ставатъ необходими разни заплашвания и наказания, дору се накара дѣтето, за да постъпи споредъ добритѣ съвѣти. Но, при сичкото благоразумие, което можеме и трѣба да предполагаме въ родителитѣ по отношение на отхранванието на своитѣ дѣца, трѣба да изповѣдаме, че родителитѣ твърдѣ често се отказватъ да употрѣбатъ строгость тамъ, дѣто трѣба, дѣто добритѣ съвѣти непомагатъ; освѣнъ туй, па и твърдѣ често тѣ не виждатъ злото тамъ, дѣто го има, или, ако го и виждатъ, като родители—неволно го считатъ за маловажно нѣшто. Причина на сичко това е—голѣмата любовь на родителитѣ къмъ дѣцата си, по слѣдствие на която тѣ биватъ естественно снисходителни къмъ рожбитѣ си. Родителитѣ въобште биватъ снисходителни къмъ своитѣ дѣца, както въобште человѣкъ бива снисходителенъ къмъ себе-си лично. Родителската любовь ги кара да вѣрватъ, че дѣцата имъ сà добри, умни и способни, и много пъти да имъ проштаватъ,

даже и съвсѣмъ да ги извиняватъ за нехарнитѣ имъ постъпки. И такива сà, речи, сичкитѣ родители. „Вѣроятно, казва нѣмскиятъ педагогъ, *Лихтенбергъ*, оште не сà бивали родители, които да не считатъ своето дѣте за нѣшто особенно, необикновенно. Азъ мисля, че нáй-паче ученитѣ башти и майки се предаватъ на това приятно заблуждение." Г-нъ *Карлъ Пилцъ*, тоже нѣмски педагогъ, кѫто споменува за слабоста, която иматъ родителитѣ къмъ дѣцата си, казва за майката: ако се случи да се срѣшнътъ двѣ майки и да заприказватъ за дѣцата си, непремѣнно ште чуешъ едната да казва: „ахъ, само да чуешъ моятъ синъ, какъ умно хортува, сѣкашъ че е старъ,— таквосъ умно дѣте!", а другата непремѣнно ште й отговори: „ами моятъ?! сичко пипа като дърто: хемъ да видишъ, какъ сърдито се отговаря на башта си. . . . Не знамъ, ама,— ако го поживи Господь, ште бѫде едно нѣшто." „И не мислѣте, прибавя г. Пилцъ, че тѣзи добри майки хортуватъ тъй само отъ желание, да се похвалятъ една предъ друга съ дѣцата си,— не! Тѣ говорятъ това отъ сичко сърце и душа: тѣ вѣрватъ, че умнитѣ и способнитѣ имъ дѣца, наистина, съсъ време ште станътъ такива велики человѣци, на които ште се чуди, ако не цѣлъ свѣтъ, то понѣ—цѣлъ градъ, цѣло село,—това вече зависи отъ развитието и умственниятъ кръгозоръ на родителската фантазия."—

Очевидно е, при такова условие, родителскиятъ надзоръ не може да бѫде надлеженъ и достаточенъ въ споменѫтата дѣтска възрасть. Тукъ се изисква едно голѣмо безпристрастие, което да дава възможность на ръководителятъ да гледа на дѣтето тъй, както си е то,— нѣшто, което родителитѣ съсъ трудъ направватъ, и даже не могътъ го направи, заштото това дѣте е *тѣхно*.

Не е и това само. Казахме, че въ споменѫтата дѣтска възрасть необходимо е да се зематъ вече строги мѣрки за правилното систематично развивание и убогатявание и *на умътъ*. Но, за да може това да стане, изискватъ се малко-много специялни знания, надлежно умѣние и—нáй-сѣтнѣ—постоянно занятие връхъ сичко това. Не сичкитѣ родители, обаче, иматъ таквато познания, а които ги имътъ, тѣ може да нѣматъ надлежното умѣние, или, ако го и иматъ, може па да нѣматъ възможность, изключително да се предаватъ на това на́й-свето занятие. Сички тѣзи изискватъ да се предоставя послѣдуяштата отхрана на онѣзи, които сà способни и достойни на това; които специялно се занимаватъ съ тази висока и света обязанность; които си посветили животътъ да бѫдътъ добри ръководители на младото поколѣние, т. е, изисква се да се предоставя това свето дѣло на *учителитѣ-възпитатели.*

И тъй, ето кой трѣба да бѫде надлежниятъ ръководитель на дѣтето отъ 6—7-та година и на горѣ,— *учительятъ.* Дѣтето излиза отъ кѫшти и стъпва въ училиштето; отъ ръцѣтѣ на родителитѣ тò се предава въ ръцѣтѣ на учителя. Отъ това, че дѣтето се предава въ ръцѣтѣ на учителя не като кукла, не като бездушенъ материялъ, отъ който учительятъ да прави здание, а като сѫштество разумно, и тая размность се проявява вече въ него въ доста силна степень, като сѫштество съ малко-много опредѣленъ вече характеръ, като сѫштество съ извѣстни наклонности и стремления, съ извѣстни умственъ кръгозоръ,— отъ сичко това ний лесно можемъ да разберемъ голѣмото значение на училиштата и важната обязанность на учителитѣ. Училиштата служатъ за продължение на онова, што сà наченъли родителитѣ. Но, малко е това. Предполага се, че нийдѣ толкосъ добрѣ не разбиратъ, въ какво се състои истинното значение и достойнство на човѣкътъ, както въ училиштата; че нийдѣ тъй добрѣ не знаятъ, каква отхрана да се даде на едно дѣте, за да бѫде тò добъръ башта, добъръ гражданинъ, добъръ човѣкъ, както въ тѣзи храмове на науката и развитието. Г. *Дюлонъ,* единъ отъ умнитѣ педагоги въ Америка, казва за училиштата: „Училиштата могътъ съ на́й-голѣма точность да покажътъ на онѣзи основи (темели), на които може да се основе честито, богато и благословенно живѣение, заштото училиштето владѣе съ сичкитѣ средства за да знае това. Училиштето владѣе съ много знания, тò владѣе и съ умѣние; училиштето знае човѣка на́й-добрѣ, знае и въ какво се състои неговата сѫштность; тò знае животътъ и онова штастие, което човѣкъ може да достигне въ животътъ си; училиштето знае условията, при които човѣкъ може да си подобри животътъ отъ сѣка една старна; знае много велики лица и онѣзи нравственни основи, които сà управлявали и управляватъ съ тѣхниятъ животъ; училиштето

знае условията, при които народитѣ достигватъ до благоденствие, тъй сѫшто знае и онѣзи условия, при които народитѣ загинватъ.”

Ето, спорѣдъ този ученъ мѫжъ, ликътъ или портретътъ на училиштето. Както виждаме, ликътъ е свѣтливъ, сериозенъ, величественъ. Такъвъ трѣба да бѫде той наистина, баримъ спорѣдъ онова значение, което, днесъ за днесъ, сà достигнъли да иматъ училиштата въ цѣлиятъ просвѣтенъ міръ. Заради това, сѣки има право да иска отъ училиштето такива резултати, които напълно да съотвѣтствуватъ на неговътъ величественъ ликъ. Училиштето знае и *трѣба* да знае цѣлта, къмъ която е дълженъ човѣкъ да се стреми въ животътъ си.

Слѣдователно, задатъкътъ на училиштето е—да даде на човѣкътъ сичкитѣ възможности за благополучното достигване на тая цѣль. Прочее, отъ училиштето се изисква, штомъ стъпи въ него дѣтето, не само да продължава онова, што сà наченъли родителитѣ, ами оште и да изправва, да изкоренява лошето, което *тъй* или *инакъ* се е вмъкнъло въ душата на дѣтето, и което родителитѣ, може би, отъ голѣма любовь и снисхождение къмъ чедото си, не сà могли да забѣлѣжътъ въ него, или па не сà умѣли да го разпознаятъ. При това, изисква се отъ училиштето и убогатяване дѣтето съ разни познания, които ште му бѫдътъ необходими презъ цѣлиятъ животъ. И тъй, училиштето съединява въ себе-си двѣ на́й-важни и на́й-свети обязанности: да убогатява човѣка съ познания и да го научи, какъ да се ползува съ тѣзи познания тъй, штото, на сѣка една стѫпка въ животътъ си, да бѫде дѣйствително добъръ членъ на семейството, добъръ и полезенъ гражданинъ, на́й-сѣтнѣ добъръ и полезенъ човѣкъ.

Кѣто е тъй, очевидно е, че училиштето има голѣмо и твърдѣ важно значение за сѣки единъ народъ, за сѣко едно обштество. Надѣждата на родителитѣ, надѣждата на обштествата и народитѣ за добри поколѣния е на училиштата, заштото, днесъ за днесъ, тѣ сà почти единственнитѣ храмове, отъ които младото поколѣние излиза приготвено за полезна дѣятелность въ обштеството. Тукъ, въ училиштето, дѣтскиятъ характеръ се образува на́й-правилно и укрѣпва на́й-добрѣ; въ училиштето дѣтето се научава да обича и уважава доброто, честното и полезното, и сѣкогожъ да отбѣгва отъ лошото и безчестното; въ училиштето си убогатява тò и умътъ съ добри, полезни познания. Прочее, училиштето има *голѣма важность въ дѣлото на цѣлата отхрана на човѣка.* Тази важность на училиштето се признава отъ сички учени и образовани хора. Толкосъ пò-вече училиштето трѣба да бъде важно и необходимо за насъ—Българетѣ, и сега за сега важно не толкосъ съ научниятъ елементъ, колкото съ педагогическиятъ (въспитателниятъ). Както казахме, у насъ нѣма и не може да има сега до толкова добра домашна отхрана, заштото ний нѣмаме оште добрѣ отхранени и образовани родители,—нито майки, нито баштi. А благодарение на това наше необразование, както и на доста суровичкиятъ ни характеръ, който се е образувалъ въ насъ,—както имахме случей да кажемъ пò-горѣ, по много неблагоприятни исторически и други обстоятелства, сегашната наша домашна отхрана има пò-вечето лоши резултати, отъ колкото добри. Сега, пò-вечето дѣца у насъ отхранватъ се и се отгледватъ подъ убийственно влияние на разни сурови и други такива неблагоразумни наказания, а тѣзи наказания правятъ дѣтето, да гледа на хубавиятъ Божи свѣтъ съ една неутѣшителна мрачность, а послѣ и самò да бъде презъ цѣлиятъ си животъ съ истиятъ характеръ, както сâ били и родителитѣ му. За насъ, прочее, необходимо е, въ училиштата ни да е усиленъ нáй-много въспитателниятъ елементъ. Ако Европейцитѣ и въобште сичкитѣ просвѣтени народи, при сичко, че иматъ доста образовани майки и бащи, и домашното имъ въспитание е въ единъ много добъръ редъ,— пáкъ гледатъ на училиштата си не само като на заведения, въ които съ единъ лесенъ методъ или съ единъ добрѣ обмисленъ планъ се убогатяватъ умоветѣ на дѣцата имъ, ами оште и като на кълтя, въ които дѣцата имъ продължаватъ и усъвършенствуватъ и нравственната си старна, т. е.—като на кълтя въспитателни: колко пò-вече трѣба ний, Българетѣ, да обрълтаме внимание на училиштата си—именно отъ къмъ въспитателната старна. Споредъ днешното наше нравственно състоение народно, ний даже се рѣшаваме да кажемъ, че, на днешенъ день, ний би постъпъли много пò-умно и би сторили на себе-си едно твърдѣ полезно дѣло, ако би направили сичкитѣ си училишта исключително такива, въ които преобладаяштиятъ елементъ да бъде *добрата отхрана* или *педагогиката.* Ште повторимъ да кажемъ, че *у насъ май нѣма надлежна отхрана.* А безъ таквасъ отхрана, немислимъ е какъвъ-годѣ успѣхъ въ обштественнитѣ ни работи, не пò-малко и въ частнитѣ ни. Но за да имаме добра отхрана, трѣба да имаме добрѣ отхранени и образовани майки и башти. Кой, обаче, ште може да приготви тѣзи необходими добрѣ отхранени и образовани родители? Това могътъ да го направятъ ако не на пълно, то понѣ за сега—да речемъ, удовлетворително *само училиштата.*

Важноста на училиштата, както казахме и казваме, е голѣма за сичкитѣ народи, а особенно за насъ, Българетѣ. На тѣхъ е преимуштественно нашата надѣжда за добра народна бъднина. Прочее, какви високи достойнства трѣба да има единъ човѣкъ, който се наема да носи светото име *учитель,* и какво дълбоко уважение трѣба да имаме и винъги да изказваме къмъ оногова, който съ достойнство носи това свето име! Учительтъ трѣба да бъде отъ една старна убогатенъ съ дѣйствителни познания, а отъ друга—трѣба да има и самъ добра отхрана, трѣба да се отличава съ нравственнитѣ си качества. „Бъдѣте съвършенни, каза Спасительтъ на онѣзи, които прати да бъдътъ учители на мiрътъ, както е съвършенъ и онзи, който е на небето.“ Ето какви трѣба да бъдътъ учителитѣ, ето какъвъ идеалъ трѣба да иматъ тѣ винъги предъ очитѣ си: тѣ трѣба да сâ съвършенни, или инакъ да кажемъ, *трѣба да сâ достойни за званието си.* Но тѣхното съвършенство, тѣхното достойнство не трѣба да стои скрито, а трѣба дѣломъ да се показва. Казано е: „Тако дá просвѣтится свѣтъ вашъ предъ человѣки, яко да видятъ ваша добрая дѣла.“ Тѣзи думи трѣба сѣкогажъ да ги помнятъ онѣзи, които зематъ на себе-си светата и нáй-важна обязанность—да бъдътъ ръководители на младото поколѣние, трѣба сѣкогажъ да постъпватъ споредъ тѣхъ. Убогатенъ съ истинни познания, учительтъ трѣба да е човѣкъ съ нáй-добра нравственность. Въ неговитѣ постъпки и дѣла трѣба винъги да се забѣлѣзва само честность, благородство, добрата. Въ противенъ случей, той не е достоенъ за светото име—*учитель.*

Ний ште имаме случей да говоримъ пò-надълго за качествата на учителитѣ, но тукъ ште си позволимъ да забълѣжимъ нѣщто накъсо за нашитѣ учители, какви трѣба да бѫдѫтъ особенно *сега*. . . .

Тъй, кѫто, споредъ както рекохме, въ нашитѣ училища, днесъ за днесъ, трѣба да преобладава въспитателниятъ елементъ, то *необходимо е, и нашитѣ учители да се отличаватъ не толкосъ съ многото разновидни и високи познания, колкото съ малко но здрави (познания.) а главното — съ нравствената си старна.* Ний ще кажемъ, и вѣрваме да не се лъжемъ, че, сега за сега, единъ учитель-Българинъ съ малко но здрави познания и добра нравственность ще е много по̀-полезенъ за насъ, отъ колкото многоучениятъ, но развалениятъ по сърце и характеръ учитель, защото *достойний* учитель секогажъ добросъвѣстно изпълнява длъжноста си, старае се непремѣнно да предаде на дѣцата, макаръ и малкото свое, но за то здраво и полезно знание: при това, той ублагородява и удоброчестява цѣло поколение. Напротивъ, ний никакъ не се стѣсняваме да кажемъ, че учитель, макаръ и многоученъ, но безнравственъ — съ лоша отхрана, винъги бива страшно вредителенъ, защото такъвъ учитель развратява, разстроява и разваля цѣли общтини, както непремѣнно и цѣло младо поколѣние, което би се намѣрило подъ неговото рѫководство.

(Слѣдва.)

СТИХОТВОРЕНИЕ.

ДУНАВСКА ПѢСНЯ.

Какъ по долній, мѫтный, тихій Дунавъ
Утромъ рано плава корабъ малкій,
А тамъ въ него дѣте малко плаче;
А това дѣте сьмъ — азъ.

Драга, стара, сѣдоглава баба
Ся прошета рано тамъ край Дунавъ,
Изъ водâ тя крена дѣте малко,
И говори нему такъ:

"Ак' отъ Нѣмско тече мѫтный Дунавъ,
Ще ся каже, ты дѣте си *Нѣмче*;
Аль не вѣрвамъ; то іе лъжа чиста:
Гледамъ ты си быстроокъ.„

"Ак' отъ чьрны горы тече Дунавъ,
То показва, ты дѣте си *горецъ;*
Мысля, че това ще да іе вѣрно,
Че твой погледъ много дивъ!. . . „

"Ак' ли, какъ що казватъ, тихій Дунавъ
Изъ господне небо си истеква,
Ще ся каже като ангелъ малкій
На́ небо си ся родилъ. . . . . „

Бабо! ще да тьргна въ пѫть далекій
Ввьрхъ по мѫтный, тихій Дунавъ,
Ще да плавамъ сто годины цѣлы,
Да намѣрâ родный край!

Ак' сьмъ *Нѣмецъ*, пиво ще да пія,
Ак' ли — горецъ, врази ще убивамъ,
Ако ли на небо я родихъ ся
Въ тьмнâ келя щ' умрâ азъ. . . .

Дунавъ. Параходъ Данубіо, 1870.

ЖИНЗИФОВЪ.

НАРОДНИ БЪЛГАРСКИ ПѢСНИ.

I.

(По говоръ отъ Сливненско.)

Сънь си сънувах, мани мо,
сънь си сънувах,
в събута̂ вечер, мани мо,
в събута̂ вечер,
сришту нидѣля, мани мо,
сришту нидѣля:
къштя високи, мани мо,
къштя високи,
двори шероки, мани мо,
двори шероки,
малка̂ гръдинка̂, мани мо,
малка̂ гръдинка̂,
и в гръдинкъта̂, мани мо,
и в гръдинкъта̂,
ситян бусиляк, мани мо,
ситян бусиляк.
Ас гу пуливах, мани мо,
ас гу пуливах,
пък той ювяхнъл, мани мо,
пък той ювяхнъл!
Ас са̂ югадях, мани мо,
ас са̂ югадях,
чи шта̂ да̂ юмра̂, мани мо,
чи шта̂ да̂ юмра̂,
млада̂ зилена, мани мо,
млада̂ зилена,
низаду̂мена, мани мо,
низадумена!
Шта̂ ми направиш, мани мо,
шта̂ ми направиш,
къшта̂ грубнина, мани мо,
къшта̂ грубнина,
със три пенџяри, мани мо,
със три пенџяри.
Първия пенџяр, мани мо,
първия пенџяр,
сришту въртата̂, мани мо,
сришту въртата̂;
втория пенџяр, мани мо,
втория пенџяр,

сришту бъхча́та̂, мани мо,
сришту бъхча́та̂;
третия пенџяр, мани мо,
третия пенџяр,
сришту чушмята̂, мани мо,
сришту чушмята̂.
Шта̂ ми пувикаш, мани мо,
шта̂ ми пувикаш,
трима дюльгери, мани мо,
трима дюльгери,
трима иргени, мани мо,
трима иргени,
ниюженени, мани мо,
ниюженени;
и мойту либе, мани мо,
и мойту либе.
Той да минава̂, мани мо,
той да минава̂,
ас да гу гледам, мани мо,
ас да гу гледам,—
на черкувъта̂, мани мо,
на черкувъта̂,
дету винчавът, мани мо,
дету винчавът,
моми-млади булки, мани мо,
моми-млади булки;
дету кръштавът, мани мо,
дету кръштавът,
малки дичица̂, мани мо,
малки дичица̂.

(Пѣна отъ господжици **К.** и **Е. Петровичъ**, а слушана и написана отъ г-на **Р. Жинзифовъ** въ **Браила.**)

II.

(По говоръ отъ Котелъ.)

Царь Мурат Мари думаши:
„Мару-льо, бяла́ Българко!
хайди ми млада́ пристани,
дуде си млада́ глупава
(и дуру си по̀-хубава;)
дуде ум ни си дубила.“—
Мара Мурату думаши:
„царьку-льо, царь Муради-ле,
ази ти млада́ приставам,
аку ми, царько, харижиш
в Цариграт свита Суфие,
ф Идрине Узунъ-чершие;
и да ми, царько, харижиш,
в Цариграт Гала-мъхъла́,
и да ми дадеш кличюви;
и да ми, царько, харижиш
крей мори бели градуви,
крей Дунаф дребни паланки.“—
Мурат-Бей Мари думаши:
„Мару-льо, бяла́ Българко!
зашто ти—й свита Суфие?—
ас шта̂ ти, Маро, харижа̂
Царуграшкъта̂ џемие
със сребърнити кандила.“—
„Ас ми џемие ни тряба,—
тряба ми свита Суфие;
ази съм бяла́ Българка,—
мени ми—й свидна вѣрътâ,
и ми—й чутну имиту,—
бяла́ кадъна̂ ни ставам!“

(Пѣна отъ господжица **Рада** въ **Котелъ**, а слушана и написана отъ брата й г-на **Михаила Васильова.**)

Критический отдѣлъ, както вече забѣлѣзохме на друго мѣсто, е една отъ първитѣ и на́й-важни рубрики въ органитѣ на „Българското Книжовно Дружество.“ Тоя отдѣлъ обаче остава неизпълненъ сега—за въ първий брой на *„Пер. Списание,“* заштото материялътъ въ другитѣ отдѣли на тоя брой стана̂ май много, а и приготвенний материялъ за *критический* отдѣлъ е такожде доста множко. И така принудени сме да почнемъ отъ послѣдуяштитѣ бройове на *„Пер. Списание“* да му изпълняме и критический отдѣлъ,— и на́й-първо тъкмиме да туриме подъ критика г-нъ Дриновата История на *Българската Черкова*, или *Естественната История* на г-на Дра В. Ст. Берона, ако би до тогава да излѣзе цѣла на свѣтъ.

За сега ште си позволимъ само толкова да забѣлѣжимъ за това на́й-ново съчинение на г-на Др. В. Ст. Берона, че,— съдиштицъ отъ десетий отпечатанъ и намъ доставенъ листъ на тая история, имаме надѣжда, да бъде това съчинение—и по форма и по съдържание—съставено тъй изрядно, штото да може да принесе сыштественна полза на българский свѣтъ, каквато се изисква на сегашно време.

Пълни съ такъва надѣжба, чакаме да видиме по̀-скоро готова вече отъ печатъ и да посрѣшнеме *Естественната История* на г-на Дра В. Ст. Берона, който е единъ отъ на́й-трудолюбивитѣ и на́й-плодовитѣ сегашни работници въ полето на българската книжнина.—

ПИСМО

до почтенното Настоятелство

на

„БЪЛГАРСКОТО КНИЖ. ДРУЖЕСТВО."

Многоуважаеми

Господа!

Сѣкога, за новата година, родителитѣ иматъ обичей да купуватъ по нѣшто на дѣцата си, и за това ги питатъ по нѣкога, какво би желали тѣ да имъ купятъ.

Такъвъ сыщи въпросъ бѣ предложенъ и мени за настояштата нова година отъ моя милъ башта. Азъ си помислихъ, че каквото и да би ми купилъ, тò би ми направило само едно временно удоволствие, и искахъ да намѣря такова нѣшто, което да ми прави удоволствие всегдашно. По тая мисълъ, ето што предложихъ на драгий си башта:

„Вмѣсто да ми купувате нѣшта, които слѣдъ нѣколко време ште овѣтѣятъ и штâ изгубâ въ тѣхъ приятноста, която трѣба да осѣштамъ, моля, направѣте ми едно всегдашно удоволствие, и паритѣ, които бихте употрѣбили за купувание подарки, бъдѣте тъй добри и ми ги дайте. Тия пари азъ желая да употрѣбя на друга пò-голѣма работа, сиречь: желая да ги подаря на „Българското Книжовно Дружество," дѣто мисля, че штътъ направи пò-голѣма полза."

Драгий ми башта се съгласи на моето предложение и ми ги отпусти, които, моля, благоволѣте да приѣмите.

Съ приличното си почитание

Мария А. Костантинова.

Браила, 2 Іаннуария. 1870.

Това писмо говори само за себе-си. Поради това тукъ ний не ште кажемъ ништо друго, освѣнъ: какъвъ добъръ успѣхъ би имали нашитѣ обштественни работи, ако и ний, възрастнитѣ и старитѣ подражавахме този достопохваленъ примѣръ на малката тази Българка, *Мария Костантинова*!

ИМЕНАТА

НА

Почтеннитѣ господа спомагателни членове на „Бъл. Кн. Дружество" отъ разни мѣста и количествата на штедритѣ имъ пожертвования, които сѫ си внесли до сега— за тая първа година на Дружеството.*)

Както помежду оние господа спомагателни членове, на които излагаме тука почтеннитѣ имена заедно съ внесенитѣ имъ вече пожертвования, тъй и отъ другитѣ, што не сâ си внесли ощте нито за първата година обѣштанитѣ си пожертвования на Дружеството, има едни, които сâ записали пожертвованията си да ги внесътъ на Дружеството наеднъжъ, други— въ двѣ или и въ повече години; а трети записали сâ се да принасятъ на Дружеството сѣка година по едно извѣстно количество пожертвование.

Заради това правиме слѣдуяштитѣ забѣлѣжки:

1. Подиръ което количество не полагаме никакъвъ бѣлѣгъ, значи че това количество записано е било да се внесе едновремѣнно— наеднъжъ;

2. Дѣто има двѣ рѣзчици, значи че подарительтъ билъ записалъ пожертванието си да внесе не наеднъжъ а въ двѣ или и въ повече годинъ; и

3. Подиръ което количество полагаме една рѣзчица, значи че това пожертвование ште слѣдва сѣка година— ежегодно.

Отъ Одесса:

	Фран.	Сант.
Г. Николай Мироновичъ Тошковъ . . .	47750	
„ Стефанъ Д. Тошковичъ	4575	
„ Василь Н. Рашеевъ	4575	
„ Николай Христофоровичъ Палаузовъ . .	915	
„ Петъръ Гановичъ	915	
„ Тодоръ Пулиевъ	610	
„ С. Д. Увалиевъ	915	
„ Чернорабочий . . . . . . , .	61	
„ Николай Пулиевъ	1220	
	61536	

---

*) Трѣба да забѣлѣжимъ тука, че ний излагаме имената само на оние г-да спомагателни членове, които до сега сѫ извѣстни намъ че сѫ си внесли вече пожертвованията на Дружеството; а може, между това време, нѣкои отъ другитѣ градове да сѫ внесли пожертвованията си, но намъ ощте неизвѣстни, и за това ште извинятъ тие господа, ако не срѣштатъ тука изложени и своитѣ имена.

	Фран.	Сант.
Пренесени	61536	
Г. Тодоръ Минковъ	305	—
„ Д. Тошковичъ	12	20—
„ М. Пашовъ	305	
	62158	20

Отъ Кишиневъ:

Н. Пр. Өеодосий Зографски—Дончовъ	1525	
Г. Иванъ Дончовъ	1525	
Киприяновский Мънастиръ	915	—
	3965	

Отъ Болградъ:

Г. Димитъръ Радионовъ	117	50—
„ Дияманди Христофоровъ	117	50—
„ Стефанъ Бойдашъ	58	75—
„ Георги Парушевъ	117	50—
„ Павелъ Тодоровичъ	58	75—
„ Тодоръ Бончовъ	58	75—
„ Иванъ Дяковичъ	23	50—
„ Стефанъ Асиевъ	23	50—
„ Николай Казанаклӑ	23	50—
„ Василий Христовъ	23	50—
„ Иванъ Ивановъ	23	50—
„ Атанасъ Войниковъ	23	50—
„ Михаилъ Радионовъ	58	75—
„ Георги Сармаджиевъ	11	75—
„ Никола Чекаловъ	11	75—
„ Георги Желѣзковъ	23	50—
„ Гани Желѣзковъ	23	50—
„ Николай Куртевъ	35	25—
„ Георги Стойчевъ	23	50—
„ Алексий Сухоноженко	23	50—
„ Киро Георгиевъ	11	75—
„ Костантинъ Николаевъ	117	50—
„ Петъръ Титовъ	58	75—
„ Теодоръ Стоевъ	58	75—
„ Георги Къневъ	58	75—
	1172	75

	Фран.	Сант.
Пренесени	1172	75
Г. Сава Анастасовъ	58	75—
„ Георги Мачовъ	58	75—
„ Костантинъ Мирза	47	—
„ Николай Абаджиевъ	47	—
„ Петъръ Велчевъ	23	50—
„ Антонъ Парушевъ	58	75—
„ Николай Бояжоглу	15	20—
„ Кирилъ Минковъ	54	90—
„ Николай Хорозовъ	30	50—
„ Бойшъ Давидовъ	30	50—
„ Николай Шоповъ	30	50—
Свещ. Михаилъ Казанаклӑ	61	—
Г. Николай Илиевъ	30	50—
„ Николай Парушевъ	45	75—
„ Стефанъ Атанасовъ	15	25—
„ Георги Хажиоглу	15	25—
„ Георги Радионовъ	30	50—
	1826	35

Отъ Бранла:

Г. Николай Ценовъ	6000	—
Г-жа Иванка Н. Ценовъ	200	—
Г. Петраки Симовъ	2000	—
„ Стефанъ Р. Беронъ	2000	—
Г-жа Мария С. Беронъ	200	—
Г. Анастасъ Куртовичъ	100	—
„ Михаилъ Василевъ	500	—
Г-жа Екатерина М. Василева	100	—
Г-да Братия Ив. и К. Василеви	100	—
Г. Иванъ Стояновъ	100	—
„ Скарлатъ Стратовъ	100	—
„ Петъръ Димовъ	133	33—
„ Анастасъ Костантиновъ	100	—
„ Василъ Дука	200	—
„ Лука Радуловъ	300	—
„ Георги Папазовичъ	500	—
	12633	33

	Фран.	Сант.	
Пренесени	12633	33	
Г. Георги Пенковичъ	83	33	—
Г-жа х. Стефания Христова	266	67	—
Г. Георги Петровичъ	100		—
„ Ангелъ Коста	200		
„ Ангелъ Ника	200		
„ Коста Г. Костовичъ	250		—
„ Иванчу Параскевовичъ	50		
„ Д. П. Налбантовъ	333	33	—
„ М. Т. Себе	333	33	—
„ Георги Желѣзковичъ	250		—
„ В. Михаилиди	2000		—
„ Василь Куртовичъ	166	66	—
„ Иорданъ Куртовичъ	50		—
„ Костаки Поповичъ	500		—
„ Стефапъ Георгиевъ	200		
„ Костаки Г. Стояновичъ	500		
„ Михалаки Станчовичъ	300		—
„ Диму Петровичъ	333	33	—
„ Иванчу Събовичъ	266	33	—
Господжица Мария Костантинова	40		
Г. Боби Генчувъ	300		—
„ Николай Ценовъ за особно лице	2000		—
„ Тодоръ Икономовъ	333	33	—
„ Ив. х. Вълковъ	50		
„ Изидоръ В. Михаилиди	100		—
„ Хаджи Д. Паничковъ	25		—
„ Стефанъ Хр. Троянский	100		—
„ Ангелъ Кановичъ	400		—
„ Маттей Поповъ	300		—
„ Иванъ Балкански	166	66	—
„ Илия Стефановъ	200		—
„ Костаки Николопуло	117	50	
„ Сава Д. Мънзовъ	20		—
„ Панайотъ Чалъковъ	20		—
	23188	80	

Отъ Галацъ:

	Фран.	Сант.	
Г. Георги Д. Карловски	100		—
„ Иванъ Хр. Манафовъ	50		
„ Петъръ Д. Янкуловъ	60		—
„ А. Т. Пеценовски	50		—
„ Иванчу Петровъ	40		
„ М. Дончовъ	27		—
„ П. Тодоровъ	12		
„ Яковъ Г. Арабаджиевъ	15		—
„ Д. Н. Врачански	20		—
„ Рафаилъ Танасовъ	40		
„ Паисий, *Іеромонахъ Хилендарски*	2		
„ П. Н. Караджиевъ	8		
„ П. Николовъ	10		
„ П. А. Костантиновъ	10		
„ Тодоръ Стратиевъ	2		
„ Колю П. Боровъ	2		
„ Х. Атанасъ и Георги А. Гьокови	33	33	—
„ Георги К. Желѣзковъ	125		—
	606	33	

Отъ Гюргюво:

Г. Атанасъ Становъ	200		
„ Стоянъ Начевъ	176	25	—
„ Стилиянъ Георгиевъ	176	25	—
„ Д. П. Смиловъ	100		
„ Георги Кишишовъ	125		—
„ Н. Ценовичъ	100		
„ Георги Киселевъ	100		
„ Стати Цонаковъ	50		
„ М. Д. Кутушовъ	50		
„ Костаки Кириякъ	58	75	—
„ Х. Иванъ Петковъ	23	50	—
„ Владимиръ Владимировъ	20		—
„ Пенчу Радяновъ	20		—
„ Димитъръ Л. Икономовъ	20		—
„ Илия Икономовъ	58	75	—
„ Димитъръ Атанасовъ	58	75	—
„ Плакида Икономовъ	11	75	—
	1349	00	

Отъ Букурештъ:

	Фран.	Сант.
Г. Д. Ценовичъ	400	
„ К. Лазаровъ	200	
„ Спиру Костантиновъ	58	75—
„ Стефанъ Кьовлюевъ	23	50—
„ Начу Н. Планински	23	50—
„ Христо К. Бояровъ	58	75—
„ В. П. Гръмниковъ	40	—
„ Киру Д. Поповъ	40	—
„ Браниславъ А. Велешски	23	50
Г-жа Екатерина Д. Ценовичъ	100	
Г-жица Любица Д. Ценовичъ	50	
Г. Гавриилъ Полони	10	—
„ Ст. Ангеловъ	200	
„ В. Д. Левски	22	70
„ Н. К. Русовичъ	40	—
„ Недѣлку Търлевски	23	50
„ Н. Д. Пандурски	20	
	1334	10

Отъ Вѣна:

Г. Г. Д. Начовичъ	67	=
„ Д. Г. Анневъ	200	=
„ А. Г. Анневъ	33	33=
Г-да братия Паница	333	33=
Г. Н. С. Ковачовъ	200	=
	833	66

Отъ Кральово:

Г. Тодоръ Кънчевъ	500

Сичкитѣ пожертвования, внесени на Дружеството до сега за тая първа година:

	Фран.	Сан.
Отъ Одесса	62158	20
„ Кишиневъ	3965	
„ Болградъ	1836	40
„ Браила	23188	80
„ Галацъ	606	33
„ Гюргюво	1349	
„ Букурештъ	1334	10
„ Вѣна	833	66
„ Кральово	500	
	95771	49
Има да се внасятъ за втората година около	42153	80
Цѣлиятъ записанъ до сега капиталъ на Дружеството е около	200000	

✝

„Бъл. Кн. Дружество" съ голѣмо прискърбие извѣстява, че въ тая си първа година изгубва единъ отъ нáй-добритѣ си и нáй-усердни *спомагателни членове*:

ДИЯМАНДИ ХРИСТОФОРОВИЧА!

Покойний, родомъ изъ Ямболъ, житель въ Болградъ, починж ненадѣйно и изведнъжъ, на 30 Іуния т. г.

Българский народъ изгубва пакъ единъ отъ добритѣ си и нáй-вѣрни синове, въ чужбина прибиваящти. Тая много жална раздѣла на **Д. Христофоровича** отъ тоя свѣтъ причинява твърдѣ тежка и дълбока скърбь особенно и на еднороднитѣ ни съграждане—Болградчане и въобште на сички български колонисти въ ромънска Бесарабия, заштото Покойний бѣше единъ отъ нáй-достойнитѣ въ всѣко отношение тѣхни съжители!

Д. Христофоровичъ бѣше горештъ и чистосърдеченъ доброжелатель на „Бъл. Кн. Дружество," кьто непрестанно и съ особенна ревность го е препоръчвалъ, и любезно е дѣйствувалъ въ свой кръгъ за неговото преуспѣвание. И Дружеството, съобштаваштицъ въ свóятъ тукъ органъ жалостната вѣсть на членоветѣ си за изгубванието на **Дияманди Христофоровича**, произнася Му отъ своя старна и отъ старната на сичкитѣ си членове:

Вѣчная паметь!

ПЕЧАТНИ ПОГРѢШКИ.

Страница 18 редъ 1-й на мѣсто жавѣение, чети живѣение.
„ „ „ 17 „ сегашнато „ сегаштото.
„ 30 „ 23 „ такивито „ такивато.
„ 35 „ 10 „ толковъ „ толкосъ.
Страница 40 въ забѣлѣжка 4 редъ 3 на мѣсто подинсъ, чети подписъ.
Страница 40 редъ 28 на мѣсто Дунъ-Жуанъ, чети Донъ-Жуанъ.
„ 43 „ 2 „ до бъргарскитѣ „ до българеската.
Страница 45 въ забѣлѣжка 9 редъ 1 на мѣсто ненечатани чети напечатани.
Страница 47 редъ 14 на мѣсто Риберта чети Роберта.
„ „ „ 31 и 32 „ бълский „ българский.
„ 48 „ 15 „ съштний „ съштий.
„ „ „ 17 „ импараторъ „ императоръ.
„ „ „ 20 „ предгледванието „ прегледванието.
„ „ „ 21 „ прегладвамъ „ прегледвамъ.
„ 49 „ 28 „ Италиѫ „ италия.
„ 51 „ 26 „ земѫ „ земя.
„ 53 „ 13 „ препятсвия „ препятствия.
„ 55 „ 7 „ извѣститѣ „ извѣстия.
„ 56 „ 32 „ Германикий „ Германский.
„ 57 „ 12 „ алесеката „ Алесеката.
„ 66 „ 14 „ средетно „ средство.
„ 68 „ 31 „ грижданески „ граждански.
Страница 71 въ забѣлѣжка 2 редъ 6 на мѣсто заштого„ чети заштото.
„ „ „ „ „ „ 7 „ „ Византийцитѣ „ Византийцитѣ.
„ „ „ „ „ „ 13 „ „ толвова „ толкова.
Страница 75 редъ 23 на мѣсто да са считa чети да се счита.
Страница 77 редъ 13 на мѣсто въ каквато е да е чети въ каквато и да е.
„ 80 „ 32 „ никавъ „ никакъ.
„ „ „ „ „ презъ цѣлий имъ „ презъ цѣлий му.
„ 82 „ 2 „ естаственно „ естественно.
„ 85 „ 39 „ кътъ „ кыто.
„ 86 „ 13 „ крѣхната „ крѣхката.
„ 87 „ 20 „ ча „ че
„ 88 „ 37 „ духънъ „ духътъ.
„ 92 „ 2 „ не изнълия „ не изпълня.
„ „ „ 31 „ калко „ колко.
„ 96 „ 22 „ коккото „ колкото.

РАЗБОЙНИЦИ.

ДРАМА

въ

ПЕТЬ ДѢЙСТВИЯ

отъ

ШИЛЛЕРА.

ПРЕВЕДЕ

Н. БОНЧЕВЪ.

> Quae medicamenta non sanant, ferrum sanat, quae ferrum non sanat, iguis sanat.
>
> **Hippocrates.**

БРАИЛА.
Печатница Триѫгълникъ.
1870.